

תוכן

1.....	תוכן
4.....	מקור י"ג עיקרים בפירוש המשניות
9.....	הסיבה לעשיית עיקרים
9.....	ספר העיקרים פתיחה
9.....	ספר העיקרים הקדמה
10.....	מגן אבות לרשב"ץ פתיחה
11.....	הרמב"ם על טעם כתיבת העיקרים
11.....	איגרת תחיית המתים
12.....	מנין המצוות לרמב"ם בתחילת ספר היד
12.....	מדברי הרמב"ם על דין הכופרים למעשה
12.....	איגרת השמד להרמב"ם (קטעים)
14.....	רמב"ם הלכות עבודה זרה פרק א הלכה ג
14.....	איגרת תימן להרמב"ם
14.....	רמב"ם הלכות ממרים פרק ג הלכה ג'
15.....	גדר מושג העיקרים
15.....	ספר אור ה' - מאמר ג ח"א כלל א - הקדמה
15.....	ספר העיקרים מאמר א פרק ג
20.....	החולקים על מושג העיקרים
20.....	אברבנאל
22.....	שו"ת רדב"ז חלק א סימן שמד
22.....	שו"ת חתם סופר חלק ב (יורה דעה) סימן שנו
23.....	ספר מהרי"ל (מנהגים) ליקוטים
23.....	הנהגות מהרש"ל
23.....	הכותב בעין יעקב
23.....	תשובה לדברי אברבנאל
24.....	ספר תורת העולה לרמ"א ז"ל - חלק א - פרק טז
25.....	דעת המקובלים על העיקרים אילימה לרמ"ק מעין א' פרק א'
29.....	סידור התורה בתרי"ג מצוות וי"ג עיקרים
29.....	תלמוד בבלי מסכת מכות דף כג עמוד ב:
30.....	רש"י מסכת מכות דף כד עמוד א
30.....	מהרש"א חידושי אגדות מסכת מכות דף כג עמוד ב
31.....	החולקים על מנין המצוות
31.....	יסוד מורא לאבן עזרא
31.....	כללי המצוות לר' יוסף ג'יקטילא ערך מנה
33.....	מעלות התורה לרבי אברהם אחי הגר"א עמ' יב
34.....	עולם הבא ממצוות או ממושכלות
34.....	ספר אור ה' - מאמר ב כלל ו - פרק א
36.....	עולם הבא ממצוה אחת או מכולם

צית מדרכ עיון למחשבה | סוגיית העיקרים | תוכן

36	..... משנה מסכת קידושין פרק א משנה י
36	..... משנה מכות פרק ג' משנה
36	..... משנה מסכת אבות פרק ד
36	..... פירוש המשנה לרמב"ם מסכת מכות פרק ג
36	..... ספר העיקרים מאמר ג פרק כט
38	..... ספר תפארת ישראל למהר"ל פרק ה
40	..... מקור למספר י"ג עיקרים בדברי חז"ל
41	..... משנה וגמרא - פרק חלק
41	..... א. משנה מסכת סנהדרין פרק חלק (פרק י' או יא)
41	..... ב. משנה מסכת אבות פרק ג משנה יא
42	..... ג. האומר אין תחיית המתים מן התורה (סנהדרין צט, א)
42	..... ד. מנין לתחיית המתים מן התורה - לענין הכרת תכרת
43	..... ה. האומר אין תורה משמים (סנהדרין צט, ב)
44	..... ו. והנפש אשר תעשה ביד רמה
44	..... ז. אפיקורס (סנהדרין צט, ב)
45	..... ח. פושעי ישראל ושאינ להם חלק (ראש השנה יז, א)
46	..... ט. כל המתודה (משנה סנהדרין פרק ו)
46	..... י. אנשי סדום (סנהדרין קט, א)
46	..... יא. דור הפלגה (סנהדרין קט, ב)
46	..... יב. עשרת השבטים (סנהדרין קי, ב)
47	..... יג. דוד (סנהדרין קד, ב)
47	..... יד. שמואל ורב יהודה (חגיגה טז, ב)
48	..... מחלוקת העיקרים ואברבנאל אם פרק חלק מדברת על עיקרים
49	..... רשימת העבריינים שבפרק חלק משנה א' ואפיקורס
49	..... חידושי הריטב"א מסכת ראש השנה דף יז עמוד א
52	..... מקור במקרא
54	..... קטן מאימתי בא לעולם הבא
56	..... הוצאת אנשים מכלל ישראל בגלל כפירה או מרידה
56	..... מכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה יז
56	..... מכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה יח
56	..... סדר רב עמרם גאון (הרפנס) סדר פסח
57	..... מסכת כותים פרק ב הלכה ח
58	..... שו"ת משנה הלכות חלק ה סימן רמד
60	..... דברי הרמב"ם בהלכות תשובה
60	..... רמב"ם הלכות תשובה פרק ג
63	..... כסף משנה הלכות תשובה פרק ג
64	..... דברי הרמב"ם בעוד מקומות
64	..... א. רמב"ם הלכות עבודה זרה פרק ב

צית מדרכ עיון למחשבה | סוגיית העיקרים | תוכן

64	ב. רמב"ם הלכות עבודה זרה פרק י
64	ג. רמב"ם הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה פרק א
64	ד. רמב"ם הלכות שחיטה פרק ד
65	ה. רמב"ם הלכות מעשה הקרבנות פרק ג
65	ו. רמב"ם הלכות עדות פרק יא
65	ז. רמב"ם הלכות אבל פרק א
65	ח. רמב"ם הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק ד
65	ט. רמב"ם הלכות חובל ומזיק פרק ח
66	י. רמב"ם הלכות איסורי ביאה פרק יד
67	דעת המקובלים על אלו שאין להם חלק
67	ספר ליקוטי הש"ס להאריז"ל - מסכת אבות
67	שער הגלגולים - הקדמה טו
67	שער הגלגולים - הקדמה כד
67	ספר עשרה מאמרות - מאמר חקור דין - חלק א פרק א
67	ספר עשרה מאמרות - מאמר חקור דין - חלק ב פרק ב
67	ספר ליקוטי אמרים לר' צדוק הכהן - אות טז
68	ספר לשם שבו ואחלמה - הקדמות ושערים - שער ו פרק ט
69	היכל הברכה דברים עמ' רח
70	תשובות הרמב"ם על הקראים
70	שו"ת הרמב"ם סימן רסג
70	שו"ת הרמב"ם סימן רסד
70	שו"ת הרמב"ם סימן רסה
70	שו"ת הרמב"ם סימן שנא
71	שו"ת הרמב"ם סימן תמט
72	שו"ת מהרי"ל סימן קצד
74	העיקרים בעת החדשה
74	רש"ר הירש
74	אגרות צפון מכתב טז (עמ נו הוצאת קוק)
75	הגדה של פסח עמ 53
75	מספר אוצרות הרש"ר הירש ערך אמונה

מקור י"ג עיקרים בפירוש המשניות

ועוד אחבר חבור, אקבץ בו כל הדרגשות הנמצאות במלמד וזולתו, ואקארו, וארשן פרשני שיאמת לאמתו, ואביא ראיות לכל זה בדבריהם גם כן, ואגלה מה שהו פפשוטו ומה שהו משל, ומה שהו ארע פהלים וקרוהו במאמר סתמי כאלו ארע פהקייז, ובאותו החבור אקאר לך אמונות רבות, וכו' אבאר כל הדרגים אשר נתייך מהם בדבר, אלה דגמאות מעשות שמקיש אליהן, ואין לחפש עלי על מה שפא בדברי מן ההקפ"ה קצת מלות ועננים שמתפשים עליהם אנשי התקמה, לפי שאני הקלתי בזה השעור, כדי להביא מי שלא קדם לו נסיון בדבר מזה הענין הנקבד, אשר לא כל בני האדם ישיגוהו.

(ד) ומלת 'אפיקורוס' היא מלה ארמית, ענינה הקלת הראש והזלזול פתורה או פתופשי התורה. ולפיכך קוראים בזה השם למי שלא יאמין ביסודות התורה, או למי שזלזול בתקמים, או באיזה מליד תקמים שיהיה, או פרכו.

ויספרים החיצונים – אמר: 'ספרי מניני', וכו': 'ספרי בן סירא', והוא היה איש שחבר ספרים בהזיות מעניני הפרת הפנים, אין תקנה בהם ולא מועלת, אלא אבוד הזמן בדברים בטלים, כמו אלו הספרים המצויים אצל הערבים מספרי דברי הננים, ותולדות המלכים, ורחושי הערכים, וספרי השירים, וכיוצא בהם מן הספרים אשר אין תקנה בהם ולא מועלת גופנית, אלא אבוד הזמן בלבד.

והלוחש על המפסח – ובלבד בדרקקה, לפי שיש בזה זלזול השם, והחזנה את השם באותיותיו – שיהגה יוד ואו הא אשר הוא שם המפסח.

ונקב וקרו דברים זולת אלו שעושים אין לו חלק – אמר: 'המלביד פני חבדו פרבים אין לו חלק לעולם הבא', ו'הקורא לחבדו פכנוהו', ו'המתקבד בקליו חבדו', לפי שלא סבאו פעלה מאלה הפעולות, ואף על פי שהו קלות לפי מחשבת החושב, אלא קנפא גרועה, שלא השלמה, ואינה ראיה לחיי העולם הבא.

(ח) וממה שצריך שאזכרוהו כאן, וזהו המקום היותר ראוי לזכרו, שעקרי תורתנו ויסודותיה – שלשה עשר יסודות:

1. ע' בביאורנו. 2. וזה צורת היתר של 'חלמדי חמים' אצל הרמב"ם, וכך בכתב-היד הקדומים של המשנה. 3. סהרדיו ק'. 4. הכרת אופיו של אדם לפי חויו פניו, ע' בנפ"ש. 5. ר' מה שכתבנו בראש ההקדמה, הערה 4. 6. אבות ג. יד. 7. ע' בנפ"ש מציעה נח. 8. ירוש' חגיגה פ"ב ד"א.

הקדמה לפרק חלק

[מסתדרת פה"י שנת ה'א

פל ויאראל יש להם חלק לעולם הבא, שנאמר: "ועמד בלם צדיקים לעולם ול'ישו' אר"י, ואלו שאין להם חלק לעולם הבא: האומר אין תחתית המיתה, ואין תורה מן השמים, ואפיקורוס. לפי עקריה אומר: אף המורא בספרים החיצונים, והלוחש על המפה ואומר: "כל המטהלה אשר שמימי במצרים לא אשים עליה", אפא שאול אומר: אף ההנהגה את השם באותיותיו.

ראיתי לדבר כאן בעיקרים רבים באמונות, רמי הערד מאד.

(א) דע, כי אנשי התורה נחלקו דעותיהם בטובה אשר זוכה לה האדם בקיום אלה המצוות אשר צונו ה' ברו על ידי משה רבנו, וברעה אשר חמץ אותנו אם נעבר עליהן – מחלקת רבה מאד, לפי חלוק השקלים, ונשתכשו בזה הדעות שבוש רב, עד שפגענו ל לאמצא בשים פנים אדם שהתפרר לו ענין זה, וכן לא מצאנו בו דברים מתקשים לאיש, אלא בערבות רב.

הנה, פת אחת תאמין, פי הטובה אמנם היא גו נעדר⁶, וכי הוא מקום שיאכל בו וישתו מבלי עמל גוף ומבלי יגיעה, ושיקרה בו פחים מאבנים יקרות, ומצעות משוי, ותהרות מושכי יין ולשמים טובים, והרבה מזה המין. וכי הרעה – גהנם, וכי הוא מקום יקד אש, וירפו בו הגופות, ויתענו בו בני אדם במיני עניי יארד באורים, וזו הפת סבירה ראיה על זאת האמונה במאמרי החכמים עליהם השלים, אשר – תייר – אותנו פשיטתים לשענתם, או לרבה.

1. ישיהו ס. כא. 2. תיבנו לפי נוסח המערא (כ"ה גו בכתיב איס' צובה שעליו ספר הרמב"ם).
3. בכ"ה: ואמר. והא אין זו ט"ס – הרי זה כתיב חסר (נמצא חסר אין עקבותי בכתיב-היד), וברור שצריך לקרוא חולם, ככלל נוסחאות המשנה. שמת טו, כו. 4. אבות: היא צורת הירכיו של אוח, (גם במבנה הלשוני של מלה), וכך כותב הרמב"ם בכל מקום. וכ"ה בעוד כ"ה שחלים. 5. בלומר: האשים המאמינים בחבורה (ואין חבורה לכתמי החורה דומא). 6. כך בכתב-יד, וכן עוד פעמיים בליל, ע' ברכות לד. יג' חזר ועד לחז"ל.

היסוד הרביעי, הוא שמורה עליו מאמר¹⁷: 'מענה אלהי קודם', ודע¹⁸, כי היסוד הייחודי גדול של תורת משה רבנו, הוא היות העולם מחדש, המציאו ה' וברא אתר ההצדד הגמור. וזה שמראי סוכב סביב ענין קדמותו¹⁹ על דעת הפילוסופים, הוא כדי שיהיה הפופת על מציאותו יתעלה – מחלט, כמו שבארתי וברתי בימורה²⁰.

והיסוד החמישי – שהוא יתעלה הוא הראוי לקבדו ולקבדו, ולפרסם גדולתו ומשמעותו, ולא יעשה בו למי שהוא חמיו בפציאות, מן המלאכים, והמקבים והמלגלים, והיסודות נמה שהרכב מהם, לפי שהם כלם משפיעים על פעולותיהם, אין שלטון להם ולא בחרה מפלעד רצונו ותעלה. ואין לעשותם אמצעים בשביל להגיע אליו, אלא אליו יתעלה וכונו המתשבות, ונח מה שזולתו. וזה היסוד החמישי, הוא האזורה על עבודה ורה, ורב המורה מזהרת עליה.

והיסוד השישי – הנבואה. והוא, לידע שזה המיו האנושי ימצאו פו אנשים שיש להם סבכים מעלים מאד ושלמות רבה, וכונו נפשותיהם עד שקבלו צורה השכל, ואחר כן ידבק איתו השכל האנושי בשכל הפועל, וישפע עליהם ממנו שפע²¹ נכבד, ואלה הם הנבואים, וזו היא הנבואה וזה ענינה. ובאר זה היסוד בשמות יארד מאד. ואין פנתנו להרב מופת על כל יסוד מהם, ולבאר אפי השגתו, לפי שזה הוא כלל התכונות בל, ואמנם נפרס על דרך ההזדעה בלבד. ופסויה המורה מעידים על נבואת נביאים רבים.

והיסוד השביעי – נבואת משה רבנו. והוא, להאמין שהוא אביהו של כל הנביאים²² שלפניו ושלאתרו, כלם הם חמיו במדגה, והוא בחיר ה' מפל המיו האנושי, המשיג ממנו יתרה ממה שהשיג וישגי כל אדם שנמצא ושימצא. ושהוא, עליו השלום, הפליג בהתעלות מן האנושות²³ עד שהשיג המדרגה המלאכית, ונהיה במדרגת המלאכים, לא נשארה לו מחצה שלא קרעה, ולא עכבו מעצב גופני, ולא פגמו שום חסרון, לא מעט ולא רב, ונתפסלו ממנו הפחות הדמיוניים והחלשיים בהשגותיו, ונדהם כחו המתעורר, ונשאר שכל בלבד. וזה הענין נאמר עליו²⁴ שהיה מדבר עם ה' ללא אמצעות המלאכים. והייתי רוצה לבאר פאו זה הענין הנפלא ולפתח מנעולי פסוקי התורה, ולבאר ענין 'שם אל פה'²⁵ וכל זה הפסוק, וזולתו מענינו, לולא שראיתי פי אלה הענינים וקיום מאד, ויצטרפו להרחקה רבה והקדמות ומשלים, ולשתבאר תחלה מציאת המלאכים וחלוק קדמותיהם מן הנבואה, ושתבאר

ואלי גם לחכמים שאינם מבינים בדיתי. היש הפרחה לשהונה פרוקים, וביאורו שם. 16. דברים ד' טו.
17. דברים לג. כז. 18. מכאן עד סוף היסוד נוסף ע"י הרמב"ם בגלילית, אחרי חיבור 'דמורה'.
19. של העולם. 20. ע' בבבאורנו. 21. תרגמו כר"ש במ"ג ח"ב פל"ז ועוד, ששינה מהצעת הרמב"ם באיראתו אליו (חמנו, 2) לחרגם 'עביה' – מאבותי' – במקור עברית. 23. אמרם לדבר: הפיו האנושי, או: התכונה האנושית. 24. ע' שבת פח. 25. במדבר יג. ח.

היסוד הרשון – מציאות הנבואה ושתבת. והוא, שיש שם נמצא באופן השלים שבאפני המציאות, הוא עלה מציאות הנמצאות כלם, וכו קיום מציאותם, וממנו נמשך הקיום², ואלו העלינו פדעמנו הסתלקות מציאותו – היתה בטלה מציאות כל נמצא, ולא היה נשאך נמצא בלתי במקצותיו³, ואלו העלינו בענינו הסתלקות הנמצאות כלם וזולתו – לא היתה בטלה מציאותו יתעלה ולא היתה חסרה, לפי שהוא יתעלה בלתי זקוקי במציאותו לזולתו, וכל מה שזולתו – מן השכלים, רצוני לומר: המלאכים, ורמזי הנגללים, ומה שמתחתיהם – הכל זקוקי במציאותו אליו. וזה היסוד הראשון, הוא שמורה עליו דבר 'אנכי ה'⁴ וכו⁵.

והיסוד השני – יחודו יתעלה. והוא, שזה שהוא עלת הכל – אחד. לא כאחד הסוג⁶, ולא כאחד המין, ולא כאיש האחד המרכב, אשר יתחלק לאחדים רבים, ולא אחד כגוף הפשוט האחד כמנין, אשר קבול התלקה⁷ לאין סוף, אלא הוא יתעלה אחד באחדות שאין קמותה אחדות בשום פנים. וזה היסוד השני, הוא שמורה עליו מאמר: 'שמע ישראל ה' אל-הינו ה' אחד'⁸.

והיסוד השלישי – שלילת הגשמות ממנו. והוא, שזה האחד אינו גוף ולא פח של גוף⁹, ולא ארעוהו מארעות הגופות, כמו המתנעה והמנוחה, לא בעצם ולא במקרה. ולפיכך שללו ממנו, עליהם השלים, החסור והפרות, ואמר¹⁰: 'לא ישכח ולא עמידה, ולא ערף ולא עפוי', רצונם לומר: לא פרות, והוא ערף, ולא חסור, לפי שעפוי מאמר¹¹: 'ועפו ככתף פלשתים', כלומר: ידחפום פכתה, להחתיכם פהם. ואמר הנביא: 'ואל מי תדמיון אל-י וכו', ואל מי תדמיני ואשוח'¹², ואלו הנה גוף – הנה זומה לגופים. וכל מה שבא פכתה הקדש מתארו פתאורי הגופים, כמו התעמק¹³, והעמידה, והשיבה, והדבור וכו' יצא קוץ – הכל דרך השאלה, וכמו שאמר¹⁴: 'דברה מורה פלשו בני אדם', וכבר דבר אנשים פוה הענין הרבה. וזה היסוד השלישי, הוא שמורה עליו מאמר¹⁵: 'כי לא ראיתם כל תמונה', רצונו לומר: לא השגתם אותו בעל תמונה, לפי שהוא, כמו שאמרנו, אינו גוף ולא פח של גוף.

והיסוד הרביעי – הקדמות. והוא, שזה האחד המתאר הוא הקדמון בהחלט, וכל נמצא זולתו הריהו בלתי קדמון ביחס אליו. והראיות לזה פכמביים רבות. וזה ביטוי המשמש לציון קיום – ולא לציון מקום – שהרמב"ם אימנו מעריכה לעברית, ע' הקדמות ר"ש אבו חיבור לחנומה למיני. 2. 'נמשך' כמובן: נשאב, נאצל. במקום 'קדום', אמר להרמז מילולית: אבו הישארות, הממדת הקיום. 3. כלומר: נמצא שמציאותו נכלית-חלית. 4. במקור הערבי יש כאן שני ביטויים נרדפים, ויחרינו על אחד מהם. 5. שמת כ. ב. 6. שמו, הוא כלל של כמה מינים, ומיני הוא כלל של כמה אישים, ע' סילות ההיגיון, שער י'. 7. דברים ג. ד. 8. כח היסוד לגוף, ובמקומות אחרים משמשים הרמזים 'כל בשון' וכו' ראש ח"ב, שם, שמונה פרקים פ"ב, הערה ט. 9. חנומה ט. 10. שמה יא. ד. 11. שם ט. יב. שם ט"ו, שם ט"ז, שם ט"ט. 12. שם ט"ז, שם ט"ט. 13. והתורה במקום למקום. 14. ברכות לא. 15. הכונה כנראה לחכמים שאחר חז"ל כה.

הקדמות הרמב"ם | **קמ"ד**

שלידיע דבך בנבואה, ועמלד עד שקומצא בו אחר קמים או אחר חדשים, או לא יודיעוהו אותו פלג. וכך ראוינו מזהם מי שהלוי עצמו פנה לבתו נפשו וזכור מחשבמו, כמו שעשה אלישע. באמר⁴⁹: "ועתה קחו לי מנצח", ובאמהו הנבואה. ואין זה הכרחי שעובא פאשר וכי עצמו. ומשה רבנו פאשר רצח – אמר⁴¹: "עמדו ואשמעה מה יענה ה' לכם", ואמר⁴²: "דבר אל אהיו אחיד ואל יבא בכל עמי", ואמר⁴³: "אהיו פבל יבוא, ואין משה פבל יבוא".

והיסוד השמיני – הוא מורה מן השמים. והוא להאמין שכל המורה תואת המצוה בנדינו היום הנה – היא המורה הנמונה למשה, ושליא פלה מפי הגבורה, רצוני לומר: שהגעה אליו פלה מאת ה', בהגעה אשר מקרא על דרך ההשארה 'דבור', ולא ידע איכות זאת ההגעה אלא הוא עליו השלום, אשר הגיעה אליו ושהוא במדרגת סופר, שקוראים לו והוא כותב פלה, דבר ימנה⁴⁴ וספירה ומצוותיה, וכך נקרא⁴⁵: 'מחוקק'. ואין הכרח בין "וכני חם פוש ומצרים ופוש וקנצו⁴⁶", "ונשם אשמו מהונוכבאל פת מסוד⁴⁷", או "אנכי ה'⁴⁸", "ושמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד⁴⁹", הפל מפי הגבורה, והפל מורה ה' חמיקה, שהורה, קדושה, אמת. ולא הנה משה אצלם⁵⁰ כופר ומתעמע יותר מפל כופר, אלא מפני מחשבמו כי מתורה לב הקלפה, וכי אלו דברי תלמים והספרים אין חולעת בהם, וכי הם מאת משה. והוא ענין "אין מורה מן השמים", אמרו⁵¹, שהוא הפאמין כי כל המורה פלה מפי הגבורה, חוץ מקוסף אחד, שלא מקוד הקב"ה, אלא משה מפי עצמו, וזה הוא: "דבר ה' פרו⁵²", "תעלה ה' מפאמר הכפורים. אלא כל מלה⁵³ מקנה יש בה תקמות ופלאים למי שהבנינו⁵⁴ ה', ולא משג חכלית חכמתה, 'ארפה מארץ מדה ורחבה מני ים⁵⁵'. ואין לאדם אלא להלך בעקבות דוד משיח אלה יעקב. אשר התפלל⁵⁶: "על עיני ואפיקה נפלאות ממורקד", וכמו כן פרושה המקבל – הוא גם כן מפי הגבורה, וזה אשר נעשהו היום מתאר הספה והלולב והשופר והציצית והתפלים וזולתם – הוא פענו מתאר אשר אמר ה' למשה ואמר לנו, והוא מוסר שלחות, נאמן במסירותו. והמאמר המורה על זה היסוד השמיני, הוא אמרו⁵⁷: "בואת מדעו כי ה' שלחני וכי לי כל מלכ".

והיסוד השמיני – הפשוט⁵⁸. והוא, שזאת מורה משה לא חכפל, ולא מביא

40. מלכ ב' ג, טו. 41. במדבר ט' ת. 42. ויקרא ט"ז ב. 43. ספרא שם. 44. במדבר: דברי תמים המלכים בה. 45. ע' דברים לג, כא, וספרי שם. 46. בראשית י' ו. 47. שם ל', לט. 48. שמות כ' ב. 49. דברים י' ד. 50. = אצל חז"ל, ע' סנהדרין צט: 51. שם צט 52. במדבר טו לא. 53. א' כ' ב'. 54. אות ו'פי המקור העברי שניחם אפשיים. 54. – גרם לו להביא. 55. אבות יא. ט. 56. החילים קיט. יח. 57. במדבר טז, כח. 58. כ"ד ק'. ליח דיוקי: הניסוח מחדש (חוד ביטול חוקפו של הנוסח הקודם) ומשג ידוע באיסלאם. ב': הניסוח פ' החלית. ובהרמב"ם א' (נכע"ז בנב) כל המשפט הראשון של סוד זה (ע' זולתה) משוכב כליל, כנראה מאמת

קמ"ה | **קמ"ה**

הקדמה לפירק חלק

הנפש לכל פחותיה, והרחת המעגל אל הדבור פצרותו שיחסי²⁶ הנביאים לבווא ולמלאכי²⁷. ולא יספיק בזה הענין לבדו – ולו תייתי מקצר פתכלית המצור – מאה זופים. ולפיכך אניתהו למקומו, אם בספר פרשני הדרשות אשר יעדתי לתבול²⁷, או בספר הנבואה שהחלותי בו, או בספר פפרוש אלו היסודות.

ואשוב אל פונת זה היסוד השביעי, ואמר, כי נבואת משה נכדלה מנבואת כל הנביאים פארפקה הכדלים:

ההבדל הראשון – כי איה נביא שיהיה, לא דבר ה' עמו אלא על ידי אמצעי, ומשה בלא אמצעי, כמו שאמר²⁵: "פה אל פה אדבר בך".

וההבדל השני – כי כל נביא לא מביאהו הנבואה אלא בעת השונת, כמו שאמר בפקמה מקומות: "פתלים הלילה²⁸", "ותלם²⁹", "פתלים (כ) לילה³⁰", ותקישו וחתפנו רעיוני פעיו שעה, וזה הפעב נקרא 'מחזה' ומראה³², ועליו יאמר³³: "מפראות אלהים", ומשה יבואהו הדבור ביים, והוא עומד בין שני הפרובים, כמו שיעדו³⁴: "ונועדתי לך שם ודברתי אמה (שם) וכי", אמר יתעלה³⁵: "אם יהיה נביאם, ה' פמראהו אליו אחריו, פתלים אדבר בו, לא כן עברי משה".

וההבדל השלישי – כי הנביא, פאשר מביאהו הנבואה, ואף על פי שהיא פמראה ועל ידי מלאך, תקיש מוצו ויתמוג בנינו, ותפל עליו אימה גדולה מאד, פמעט שתמצא נפשו בגולה, כמו שבאר פדניאל קשדבר אליו גבריאל פמראהו, אמר³⁶: "ולא נשאר בי כח והודי נחפה [על] למשחות ולת אצרותי פת", ואמר³⁷: "ואני הייתי נרדם על קני ופי ארצה", ואמר³⁸: "פמראהו נתפכו צירי עלי", ומשה אינו כן, אלא יבואהו הדבור ולא ישגהו רחם בשום פנים, והוא אמרו³⁹: "ודבר ה' אל משה פנים אל פנים פאשר דבר איש אל רעהו", רצונו לומר: פמו שלא מפל על האדם תרדה מדבור חבדו – כן הוא עליו השלום, לא היה נחרד מן הדבור, ואף על פי שהיה פנים פנינים, וזה לחזק דבקותו פשכל, כמו שאמרנו.

וההבדל הרביעי – שכל הנביאים לא מביאים הנבואה פבחינתם, אלא פרצו ה', ופעמים שיעמל הנביא משך שנים ולא מביאהו נבואה, ופעמים יבקש מן הנביא

26. מלוליה: שורבו. 27. במקור העברי היה כתוב כאן בחתילה: "ייכנס בזה שיעור קומה וענינו", וכך א' אר מאות יותר מחקו החכמים מדיקה גמרה על ידי כסווי בדי, ע' איגרות עמ' חכמי'ת. וזהו ע' ב' במאורנו כאן. 27. לעיל פסקה י'. 28. מלכ ב' א' ג. ה. ובמחזורות רמב"ם לתע וק יעניו לבראשית לא כד (וזהו לום לעיון ל' כ. ג, ואינו נכון, ע' מ"ז פ"ב שם. 29. בראשית כ"ח. יב. 30. אבות לג, טו. 31. אין הכוונה לשליטה, כולקמן, וע' מ"ז שם. 32. אפשיגם ליקד: מראה. ע' מ"ז שם. 33. חוקאל ח' ג. 34. שמת בה' כב. 35. במדבר כ'. 36. דניאל י' ת. 37. שם שם ט. 38. שם שם טו. 39. שמת לג, א.

הקדמות הרמב"ם

קמו

האזהרה והאזהרה. ואפילו עשה מה שעשה מן העבדות מחמת המאור והתעברות השבט הנרע – הרי הוא יגוש פפי מרין, ויש לו חלק⁷⁶, והוא מפושעי ישראל. ואם תקלקל לאדם יסוד מאלה היסודות – הרי יצא מן הפלל ופפר בעקר, ונקרא סויד ולאפיקורסי, וקוצץ בנשעות, והיכים לשנאו ולאבדו, ועליו הוא אומר⁷⁷: "הלא משנאך ה' אשנא" וכי⁷⁸.

והנה הארכת הדברים מאד, ויצאתי מענין חפזי, אבל עשיתי זה למה שראיתי בו מועלת באמונה, לפי שמצאתי לך דברים רבים מועילים, קפונים בחפזים גדולים. ולכן הצלח בהם, וחזר על דברי אלה פעמים רבות, והתבונן בהם התבוננות טובה. ואם ישארה לפר כי השגת עניניו מפעם אחת או מעשר – הרי ה' יודע שהשיאך על שקר. ואל תמהר בו, לפי שאני לא תבדחו אוד שהדפנו, אלא אחר התבוננות וישוב הדעת, וציון בדיעות נכונות ובלתי נכונות, והשגת מה שאריר שיאמרו מהו, והבאת ראיה בטענות והוכחות על כל ענין וענין. ומה אשאל להנחותי בדרך אמת⁷⁸. ואשוב לענין הפרק.

קמה

הקדמה לפרק חלק

מורה מאת ה' וזלטה, ולא יתוסף בה ולא יגדע מספה, לא בכתוב ולא בפרוש. אמר⁵⁹: "ילי חסד עליו ולא תגרע ממנו", וקבר בארנו מה שראוי לבאר ביסוד הזה פתחת זה החפז⁶⁰.

והיסוד העשירי – שהוא יתעלה יודע מעשי בני האדם, ואינו מוניתם, ולא קדחת מי שאמר⁶¹: "עוב ה' את הארץ", אלא כמו שאמר⁶²: "גדל העצה רוב העלילה אשר עניניו פקחות על כל דרכי בני (ה)אדם", ואמר⁶³: "ורא ה' כי רבה רעת האדם בארץ", ואמר⁶⁴: "עצמת סוס ועמרה פי רבה", והו יורה על זה היסוד העשירי.

והיסוד האחד עשר – שהוא יתעלה נותן שקר למי שמקום צווי החזרה, ועלש למי שעובר על אזהרותי, וששקרו היתר גדול הוא העולם הבא, ועלשו היתר גדול הוא הקבר. וקבר אמרנו בה הענין מה שד' בו. והפחז המורה על זה היסוד, אמר⁶⁵: "אם משא השאתם, ואם אין מחני נא מספרך", והשיבו יתעלה⁶⁶: "מי אשר חטא ל", וראה על ידיעת הנשפע והממרה, לתת שקר לזה ועגש לזה.

והיסוד השנים עשר – ימות המשיח. והוא, להאמין⁶⁷ שיכבו ולא יאחר, "אם יתמהמה חפה לוי⁶⁸, ולא יהוש לו מי גזעו, ולא יפרשו המבקרוא להוציא מהם ומן בואו. והקמים אומרים⁶⁹: "קפוח דעפן שלקמחשבי קצויד", ולהאמין בגדלותו ואהבתו ותתפלה עליו⁷⁰, כפי מה שדבר בו על ידי כל נביא ממשא עד מלאכי. ומי שמשיל בו קפח, או מזולזל דבריו⁷¹ – מבזב המורה אשר יעזו בו פפרוש, פפרשח בלעם⁷² ואחם נצבים⁷³. ומפלל היסוד הזה, כי אין מלך לישראל אלא מודו, ומזרע שלמה בוחזר, וכל מי שחולק על דברי⁷⁴ המשפחה הזאת – נופר בה⁷⁵ ובדברי נביאי.

והיסוד השלושה עשר – תחית המתים. וקבר בארנו⁷⁵.

וכאשר יודה האדם פאלה היסודות כלם, ויאמין בהם אמונה שלמה – הריהו נכנס בכלל ישראל, והיכים לאהבו, ולרתים עליו, וכל מה שתייב ה' מקצתנו לקצתנו מן

הגויים, וייל: "היסוד המשיחי – ההתקן, והוא כי החורה הזאת מועתקת מאת הבורא ית לא מזולתי". אך זו אינה חורה מיוחדת על היסוד הקודם. 59. דברים ג, א. 60. הקדמה המשנה, פסקה ב. 61. יחזקאל ת, יב. 62. ירמיהו לב, יט. 63. בראשית ג, ה. 64. שם יח, כ. 65. שמות לב, כב. 66. שם שם לג. 67. במקור הערבי ישנו כאן שתי מילים נרדפות, ויחזרנו על אחת מהן. 68. חבקוק ג, ג. 69. סנהדרין צו: 70. לפי לשון המקור הערבי נראה שפירושו (מ)להאמין: להאמין בחדולתו, ולהאמין שיש לאהבו ולהתפלל על בואו. 71. עניינו, מולול כמישג יציא המשיח. 72. במדבר כד, יז ואילך. 73. דברים ל, ג ואילך. עי' הלי מליכים יא, א. 74. = בקשר, כענין (ע) הערה 71. וכך (ל) ואפשר להבינו על דברי, על ציור, וכך הבין ג, שחורגם (מ)לכל: וכל המורה את פי. 75. לעיל פסקה ה'.

המשך פירוש המשניות בפרק חלק

[ב] הזכיר את אלו מחמת גודל מעלתם בחכמה, והיה חושב מי שיחשוב שברוב חכמתם וזכות התורה שהיו יודעים אותה ידיעה גדולה יש להם חלק, לפיכך השמיענו שיסודות האמונה נתקלקלו אצל אלו והיו להם ספקות במקצתם ולפיכך נדחו מחיי העולם הבא.

והזכיר את בלעם ואף על פי שלא היה מישראל לפי שחסידי אמות העולם יש להם חלק לעולם הבא, לפיכך השמיענו שבלעם מרשעי אמות העולם.

[ג] כבר הזכרנו לך כמה פעמים שכל מחלוקת שתהיה בין החכמים ואינה תלויה במעשה אלא קביעת סברה בלבד אין מקום לפסוק הלכה כאחד מהם.

והזכיר את כל הענין הזה במסכתא זו לפי שכבר הזכיר מקודם מיתות בית דין ומחויבי כרת ומיתה, ולכן השמיעך שאם עבר האדם והומת באחת המיתות האלו אל תחשוב שאין לו חלק לעולם הבא אלא יש לו חלק לעולם הבא והוא אמרו שכל המתודה יש לו חלק לעולם הבא. לפיכך הסמיך לענין זה ואלו שאין להם חלק לעולם הבא. וחזר לענין המסכתא והוא העסק במי הם הנהרגין וכיצד נהרגין ואמר.

הסיבה לעשיית עיקרים

ספר העיקרים פתיחה

למה שהיתה ההצלחה האנושית נתלת בעיון ובמעשה כמו שבאר הפילוסוף בספר הנפש, והיו הדעות האמתיות והמעשים המשובחים אי אפשר שיושגו על נכון מצד השכל האנושי, להיות שכל האדם לואה מהשיג הדברים על אמתתם כמו שיבא, חוייב בהכרח שימצא דבר הוא למעלה מהשכל האנושי על ידו יוגבלו המעשים המשובחים ויושכלו הדעות האמתיות בענין שלא יהיה בהם שום ספק כלל, וזה לא יהיה אלא בהישרה אלהית, ועל כן היה ראוי ומחוייב על כל אדם להכיר הדת האלהית המישרת לזה מזולתה מן הדתות, וזה לא יתכן אלא בידיעת העיקרים שאי אפשר שתמצא הדת האלהית זולתם. והיא היתה כוונת החבור הזה לבאר העיקרים ההכרחיים לדת האלהית כמה הם, ובעבור זה נקרא שמו ספר העיקרים. ויחלק להקדמה וארבעה מאמרים:

ספר העיקרים הקדמה

ידיעת העיקרים והבנת ההתחלות שעליהם דרכי יסודי הדתות בכלל סובבים קלה מצד וקשה מצד, אם קלותה לפי שכל האנשים הנודעים היום בעולם הם בעלי דת ולא יצוייר שיהיה אדם מבעלי הדת או יתייחס אליה אם לא ידע עקרי הדת ההיא או יצוירם הבנה ציורית כדי שיאמין בהם, כמו שלא יקרא רופא מי שלא ידע התחלות הרפואה ולא מהנדס מי שלא ידע התחלות ההנדסה ידיעה אמתית או לפחות ידיעה ציורית. ועל כן הוא מבואר שראוי לכל בעל דת שידע עקרי הדת ההיא שהוא מתייחס אליה ידיעה אמתית כפי מה שיגזור טבע הענין או יבינם הבנה ציורית הבאה בתחלת הענין.

ואם קשיה לפי שלא מצינו להמון החכמים שידברו בעקרי הדתות דבור מספיק ולא שיהיו מסכימים בעקרים ולא במספרם אבל נמצאם מתחלפים בהם חילוף רב וביחוד בעקרי תורת משה, שעם שהכל מסכימים בה היותה אלהית הם מתחלפים במספר עקריה חילוף אינו מעט, כי יש מי ששם אותם י"ג עקרים, ויש מי ששם אותם כ"ו עקרים, ויש מי ששם אותם ששה עקרים בלבד, ולא אחד בהם ששת לבו לבאר עקרי הדת האלהית בכלל אשר לא ידומה תורה אלהית זולתם ואם הדת האלהית ראוי שתהיה אחת או רבות, ואם הם רבות אם ראוי שיהיו לכל אחת עקרים מיוחדים מאשר היא אלהית ופרטית אם לאו. וממה שאין לספק בו הוא שראוי שיהיו לדת האלהית עקרים כוללים מאשר היא אלהית בכלל אם יבוטל אחד מהם לא יצויר היותה אלהית, ועקרים מיוחדים פרטיים אם יבוטל אחד מהם תפול הדת ההיא אף על פי שלא תפול הדת האלהית בכללה....

...ומאשר הוא מבואר כי כפי מעלת הדבר המבוקש השגתו כן ראוי שיהיה עמל האדם והשתדלותו להשיגו, כי כשהדרוש גדול הערך ראוי שישתדל האדם השתדלות חזק להשיגו, וכשאינו גדול הערך אין ראוי להשתדל בהשגתו השתדלות חזק אבל השתדלות מתייחס אל הדבר המושג, כי לא ישובח מי שיעשה כלים שוים ככר כסף לעשות מחט ברזל אחת כמו ששובח מי שיעשה כלים שוים עשרת אלפים ככר כסף לעשות מחטים בבלתי תכלית אחד לאחד בזה אחר זה.

והיה הדרוש הזה שהוא ידיעת עקרי הדתות דבר גדול הערך יותר מאד לפי שכל שלמות האנשים שהם בעלי דתות, והיו כל האנשים בעלי דת ואפילו שהם בעלי דתות מתחלפות, הוא מבואר שראוי שנשתדל לחקור בזה בכל מאמצי כחנו כפי האפשרות והיכולת וכפי מה שיסבול טבע הענין.

מגן אבות לרשב"ץ פתיחה

ואחר שהקדמתי זה והיה רצוני כי התורה תספיק אל החקירה, ראיתי לחבר פרקים בענייני האמונות אשר בהם יספיק האדם לחיי עולם הבא, ולפרש בכל פרק ופרק עיקר מעיקרי תורתנו על צד הקבלה האמיתית, ולבאר כי מה שעלה בידינו מן התורה הוא מה שעלה ביד פלוסופי האומות כהוגן אחר היגיעה והטורח. וסדרתי הפרקים ההם על משנת כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא (סנהדרין פ"י מ"א). וכן הרמב"ם כתב על אותה משנה ח' פרקים⁸. ולפי שנהגו להתחיל במשנה זו כשקוראים

בבית־הכנסת מסכת אבות, עשיתי לפרקים אלו פירוש מסכת אבות, כי דברי מסכת זו הם כולם לעלות לשלמות האחרון, כמו שנפרש שם בע"ה⁹.

הרמב"ם על טעם כתיבת העיקרים

איגרת תחיית המתים

וזה שאנחנו כאשר נחלצנו למה שנחלצנו אליו מן החבורים בתלמוד התורה וביאור משפטיה, וכיוננו בזה אל רצון השם יתברך לא לבקשת שכר מבני אדם ולא לכבוד, אלא להישיר ולבאר ולהכין למי שקצרה דעתו ותבונתו להבין מה שקדמנו מחכמי התורה זכרונם לברכה, לפי מה שחשבנו ונראה לנו שאנחנו קרבנו והקלנו ענינים רחוקים עמוקים, וקבצנו וחברנו ענינים מפורדים ומפורדים, וידענו שאנחנו מרויחים על כל פנים, והוא שאם יהיה הענין כמו שחשבנו, מהיותנו מקילים ומקרבים ומקבצים מה שלא עשה כיוצא בו אחד ממנו שהקדימנו, שכבר עלתה בידינו תועלת בני אדם והגמול מאת השם יתברך, ואם אין הדבר כן והוא עלה בידינו הגמול מהשם יתברך לבדו, ויש לנו כונתנו, ורחמנא לבא בעי. וציוור זה הענין הוא אשר הביאו הלשון והיד לחבר בכל ענין מה שנקוה בו מה שזכרנו מן הקבוץ והביאור.

וכאשר נחלצנו לזה ראינו שאינו מן הדין לדון למה שנרצה, ורוצה לומר לבאר ולקרב סעיפי הדת ולהניח שרשיו נעזבים שלא אבארים ולא אישיר אמתתם, וכל שכן שכבר פגשנו אדם שהיה נחשב שהיה מחכמי ישראל וחי השם יודע היה דרך משא ומתן במלחמתה של תורה לפי מחשבתו מנעוריו, והוא היה מסופק אם השם גשם בעל עין יד ורגל בני מעיים, כמו שבא בפסוקים, או אינו גוף.

אמנם אחרים שפגשתי מאנשי קצת ארצות פסקו לגמרי שהוא גוף, והחזיקו לכופר מי שהיה מאמין חילופו, וקראוהו מין ואפיקורס, והבינו דרשות רבות על פשוטיהן, וכיוצא בזה שמעתי על קצת אנשים שלא ראיתי. וכאשר ידעתי באלו האובדים לגמרי שהם מוקצים וחושבים שהם חכמי ישראל, והם הם הסכלים שבבני אדם ויותר תועי דרך מהבהמה, וכבר נתמלא מוחם משגעונות הנשים הזקנות, ודמיונותיהם הנפסדים כעורים וכנשים.

ראינו שצריך לנו לבאר בחיבורינו התלמודיים עיקרים תוריים על צד הספור, לא על צד הביאור ראייה, כי הבאת הראייה על השרשים ההם צריכה למהירות בחכמות רבות לא ידעו התלמודיים דבר מהם, כמו שבארנו ב"מורה הנבוכים", ובחרנו להיות האמתיות מקובלות אצל ההמון לפחות, וזכרנו בפתיחות חבור המשנה עיקרים ראויים להאמין בנבואה ועיקרי הקבלה ומה שיתחייב שיאמינהו כל רבן בתורה שבעל פה, ובארנו בפרק "חלק" שרשים נתלים בהתחלה ובגמול, רצוני לומר מה שנתלה ביחוד ובעולם הבא עם שאר פנות התורה.

וכן עשינו גם כן בחיבורנו הגדול המכונה "משנה תורה" אשר לא יכירו מעלתו אלא המודים על האמת, אנשי הדת והחכמה שיהיה להם שכל טוב והכרה בדברי החיבור וידיעה בפיזור הדברים ההם אשר קבצתים ואיך פזרתים, וזכרנו בו גם כן כל הענינים, עיקרים התוריים והתלמודיים, וכיוננו בזה שיהיו אלה הנקראים תלמידי חכמים או חכמים או גאונים או כמו שתקרא בו עם סעיפיהם על שרשים תלמודיים, ותהיה תורתם סדורה על פיהם, ותלמודם במסלה עולה, וכל זה נבנה על עיקרים תוריים, ולא ישליכו ידיעת השם אחרי גיוסם, אבל ישימו השתדלותם הגדולה וזריזותם על מה שישלימם ויקרבם אצל בוראם, לא על מה שיביא בהם השלמות אצל ההמון.

...

דע, אתה המעיין, שכונתנו בזה המאמר היא לבאר מה שנאמינהו בזאת הפנה אשר נפלו בה דברים בין התלמידים והיא - תחית המתים, ואין בזה המאמר דבר נוסף כולל על כל מה שאמרנוהו בפירוש המשנה והחבור, אבל יש בו כפל ענינים והארכה המונית ותוספת ביאור יבינוהו הנשים והסכלים לא זולת זה...

מנין המצוות לרמב"ם בתחילת ספר היד

ראיתי לחלק חיבור זה לארבעה עשר ספרים:

ספר ראשון: אכלול בו כל המצוות שהן עיקר דת משה רבינו וצריך אדם לידע אותן תחלת הכל כגון ייחוד שמו ברוך הוא ואיסור עבודה זרה. וקראתי שם ספר זה ספר המדע.

מדברי הרמב"ם על דין הכופרים למעשה

איגרת השמד להרמב"ם (קטעים)

ומזה שהוא אומר שמי שהודה לו בשליחות כבר כפר בה' אלהי ישראל, והביא ראיה על זה ממה שאמרו חכמינו זכרונם לברכה: כל המודה בעבודה זרה כאלו כופר בכל התורה כולה (ספרי במדבר שלח קי"א והוריות ח' א'), ולא היה אצלו זה ההיקש הפרש בין מודה לעבודה זרה בלי אונס אלא ברצון נפש כירבעם וחביריו ובין שיאמר על איש מבני אדם שהוא נביא בהכרח מפחד החרב. וכאשר ראינו בתחלת דבריו הלשון הזאת אמרנו: אין ראוי שנתפוס עליו עד שנשמע דבריו כולם! כמו שאמר החכם: "משיב דבר בטרם ישמע אולת היא לו וכלמה" (משלי י"ח י"ג). וכאשר הבטנו דבריו עוד מעט, מצאנוהו אומר דבר, זה לשונו: שמי שאומר הדבר ההוא, אפילו קיים התורה כולה בסתר ובגלוי, הרי זה גוי! אם כן אין אצל זה זך בשכל הפרש בשום פנים בין מי שאינו משמר שבתו מפני החרב ובין מי שאינו משמר ברצונו.

...

ואומר, שהמפורסם בדברי רבותינו זכרונם לברכה שישראל בימי משה קודם צאתם ממצרים הפסידו דרכם והפרו ברית מילה, ולא היה בהם מהול אלא שבט לוי בלבד, עד שבאה מצות פסח ואמר האל למשה: "כל ערל לא יאכל בו" (שמות י"ב מ"ח) וצוום בעשית המילה.

כך אמרו חכמינו זכרונם לברכה: משה היה מל ויהושע פורע ואהרן מוצץ ואספו ערלות חמרים חמרים והיה דם מילה מתערב בדם פסח, ובוה היו ראויים ליגאל, והוא דבר האל יתברך ליחזקאל (יחזקאל ט"ז ו') "ואראך מתבוססת בדמיך" (שיר השירים רבה א' ומכילתא שמות בא פ"ה). ואמרו עליהם השלום, שהם קלקלו בעריות לדבר ה' יתברך (יחזקאל כ"ג ב') "בן אדם שתים נשים בנות אם אחת היו" (יומא ע"ה א').

ועם היותם בזה הענין הרע בשביל שאמר משה רבינו עליו השלום "והן לא יאמינו לי" (שמות ד' א') האשימו ה' על זה ואמר לו: משה! הם מאמינים בני מאמינים דכתיב (שמות ד' ל"א) "ויאמן העם", ובני מאמינים דכתיב (בראשית ט"ו ו') "והאמין בה' ויחשבה לו צדקה", אבל אתה אין סופך להאמין דכתיב (במדבר כ' י"ב) "יען לא האמנתם בי להקדישני!" ונענש לאלתר כמו שביארו עליהם השלום (שבת צ"ז א'): החושד בכשרים לוקה בגופו, מנא לך? ממה!

וכמו כן ישראל בימי אליהו היו כולם עובדי עבודה זרה ברצון בעוונותיהם, לבר "שבעת האלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו" (מלכים א' י"ט י"ח), ועם כל זה כשעמד ללמוד חובה על ישראל בחורב כמו שאמר (מלכים א' י"ט ט' - י') "ויאמר לו מה לך פה אליהו ויאמר קנא קנאתי לה' אלהי צבאות כי עזבו בריתך בני ישראל". אמר לו: שמא בריתך! אמר לו: "אף מזבחותיך הרסו!" אמר לו: שמא מזבחתך? אמר לו: "ואת נביאיך הרגו בחרב". אמר לו: והרי אתה קיים? אמר לו: "ואותר אני לבדי ויבקשו את נפשי לקחתה", השיבו הקדוש ברוך הוא: עד שאתה מלמד חובה על ישראל לא היה לך ללמוד על אומות העולם שיש להן בית הועד בית לעבודה זרה ותלמד חובה על ישראל, שנאמר (ישעיה י"ז ב'): "עזובות ערי ערוער", "לך שוב לדרכך מדברה דמשק". כל זה מובן לחכמים במדרש חזית (שיר השירים רבה א' ו').

וכמו כן ישראל בזמן ישעיה הרבו עוונות כמו שאמר (ישעיה א' י'): "הוי גוי חוטא עם כבד עון", והיו בהם עובדי עבודה זרה כמו שאמר (ישעיה נ"ז ח'): "ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרוןך", והיו בם כמו כן שופכי דמים, כמו שנאמר (ישעיה א' כ"א): "איכה היתה לזונה קריה נאמנה מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים", וכמו כן

מחללי שם שמים, כמו שאמר (ישעיה כ"ב י"ג): "אכול ושתה כי מחר נמות", ובזו מצות ה' כמו שאמר (ישעיה ל' י"א): "סורו מני דרך הטו מני ארח השביתו מפנינו את קדוש ישראל". ועם כל זה בשביל שאמר "ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב" (ישעיה ו' ה') מיד "ויעף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה - ויגע על פי ויאמר הנה נגע זה על שפתיך וסר עונך וחסטתך תכופר" (ישעיה ה' ו' - ז') ולא כופרה עד שהרגו מנשה כאשר אמרו עליהם השלום (סנהדרין ק"ג ב'). וכאשר עמד המלאך ולמד חובה על יהושע בן יהוצדק בשביל בניו שהיו נושאים נשים שאינן ראויות לכהונה הרחיקו האל, כמו שאמר (זכריה ג' ב'): "יגער ה' בך השטן ויגער ה' בך הבוחר בירושלים הלא זה אוד מוצל מאש"....

הנה כבר התבאר לך שרבי אליעזר הראה להגמון שהוא מין, ולבו מסור לשמים, ומינות גדולה מעבודה זרה, כמו שהתבאר בכל התלמוד, ואין ספק שרבי אליעזר אצל זה הכשר פסול, כמו שהוא כתב בחבורו. והשמד הזה אשר אנחנו בו, אין אנו מראים בו שאנו עובדים עבודה זרה, אלא שנאמין מה שהם אומרים בלבד, וכבר נתאמת אצלם שאין אנו מאמינים זה בשום פנים, אלא שנרמה בו המלך, ויפתוהו בפיהם, ובלשונם יכזבו לו.

וידוע הוא מה שקרה על ישראל בימי נבוכדנאצר הרשע, ושכל מי שהיה בבבל סגד לצלם, מלבד חנניה מישאל ועזריה, כמו שאמר האל יתברך עליהם (ישעיה כ"ט כ"ב): "לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו", ואולי החרש והמסגר היו בכלל מי שסגד אם היו אז בבבל, ואולם לא ראינו מעולם מי שקראם לא רשעים ולא גוים ולא פסולי עדות, ולא חשב ה' יתברך עליהם עון עובדי עבודה זרה מפני שהיו אנוסים, וכך אמרו עליהם השלום (מגילה י"ב א'): הם עשו לפני - אף אני אעשה עמהם לפני בימי המן! ואולם האיש ההוא אין ספק שהוא ירא האל "הוי רב את יוצרו חרש את חרשי אדמה היאמר חמר ליוצרו מה תעשה" (ישעיה מ"ה ט').

וידוע הוא כמו כן מה שקרה לישראל במלכות יון הרשעה מגזרת קשות ורעות, ומכללן היה שלא יסגור אדם את פתח ביתו, כדי שלא יתיחד להתעסק בשום מצוה, ועם כל זה לא קראום חכמינו זכרונם לברכה לא גוים ולא רשעים אלא צדיקים גמורים, והתחננו בעדם, והוסיפו בימי חנוכה "על הנסים" עד "ורשעים ביד צדיקים".

....

והנני מבאר עתה במה שנפל בו זה המוסיף לההביל. כבר באר הספר, שאחאב בן עמרי הכופר באל ועובד עבודה זרה שהעיד ה' עליו "רק לא היה כאחאב" (מלכים א' כ"ה כ"ה) כשצם שתי שעות וחצי לפי שאמרו חכמינו זכרונם לברכה (תענית כ"ה ב') בטלה גזרה מעליו, כמו שנאמר (מלכים א' כ"א כ"ט) "ויהי דבר ה' אל אליהו התשבי הראית כי נכנע אחאב מפני יען כי נכנע מפני לא אביא הרעה בימיו בימי בנו אביא הרעה על ביתו" ולא קפח הקדוש ברוך שכל תעניתו.

ועגלון מלך מואב שהצר לישראל, לפי ששם כבוד לאלהי ישראל כשאמר לו אהוד "דבר אלהים לי אליך מלך" (שופטים ג' י"ט) ועמד מהכסא, גמלהו האל גמול טוב ושם כסא שלמה שהוא כסא ה', כמו שאמר (דברי הימים א' כ"ט כ"ג): "וישב שלמה על כסא ה'", וכסא המלך המשיח מזרעו, כי רות המואביה היתה בתו, וכך אמרו עליהם השלום (נזיר כ"ג ב'), ולא קפח הקדוש ברוך הוא שכרו.

ונבוכדנצר הרשע שהרג מישראל כחול אשר על שפת הים, ושרף בית הדום רגליו של אלהינו, בשביל שרץ ארבע פסיעות להקדים שם המקום לשם חזקיהו, כמו שאמרו (סנהדרין צ"ו א'): רהט בתריה ארבע פסיעות היה גמולו שמלך ארבעים שנה כמו שמלך שלמה ולא קפח הקדוש ברוך הוא שכרו.

ועשו הרשע שהעיד השם באיבתו, שנאמר (מלאכי א' ג'): "ואת עשו שנאתי", ובארו חכמינו זכרונם לברכה רוע פעליו ואמרו (בבא בתרא ט"ז ב'): ובאותו היום עבר חמש עבירות: הרג את הנפש, ועבד עבודה זרה, ובעל נערה המאורסה, וכפר בתחית המתים ושט את הבכורה, נתעטף בטליתו ונכנס אצל יצחק אביו, אמר לו: אבא! יש מעשר למלח? אמר לו: כמה בני מדקדק במצות! ועם כל זה כשהחזיק במצוה אחת, והיא כבוד אב, והיה שכרו שנתן לו השם מלכות בלי הפסק עד שיבא מלך המשיח, כמו שאמרו עליהם השלום: אין בן דוד בא עד שיטול עשו שכר כבוד אב ואם, כדכתיב (זכריה ב' י"ב) "אחר כבוד שלחני אל הגוים", וזה דבר חכמינו זכרונם לברכה: אין הקדוש ברוך הוא מקפח שכר כל בריה, אלא יגמול לעולם על פעולות הטוב לכל מי שיעשהו, ויענוש על

מעשה הרע למי שיעשהו כל זמן שיעשהו. ואם אלו הכופרים המפורסמים יגמלם ה' גמול טוב על מעט מזעיר ממעשה הטוב - ישראל שנאנסו באונס השמד ועושים מצוות בסתר איך לא יגמלם ה' על כך? ולא יהיה הפרש אצלו בין עושה מצוה או אינו עושה, בין עובד אלהים לאשר לא עבדו?

...

ותדע שצריך האדם לידע עיקר מעיקרי הדת, והוא שירבעם בן נבט והדומים לו נפרעים ממנו על עשית העגלים ועל בטול ערובי תבשולין והדומה לו. שלא יאמר אדם: קים ליה בדרכיה מיניה! לא יאמר זה אלא בדיני אדם בעולם הזה, אבל השם יתברך נפרע מבני אדם על החמורות ועל הקלות ונותן שכר על כל דבר שעושים. על כן צריך האדם לידע, שכל עבירה שיעשה נפרעים ממנה עליה, וכל מצוה שיעשה מקבל עליה שכר, ואין הדבר כמו שחשב.

רמב"ם הלכות עבודה זרה פרק א הלכה ג

...עד שארכו הימים לישראל במצרים וחזרו ללמוד מעשיהן ולעבוד כוכבים כמותן חוץ משבט לוי שעמד במצות אבות, ומעולם לא עבד שבט לוי עבודת כוכבים, וכמעט קט היה העיקר ששתל אברהם נעקר וחוזרין בני יעקב לטעות העולם ותעיותן, ומאהבת ה' אותנו ומשמרו את השבועה לאברהם אבינו עשה משה רבינו רבן של כל הנביאים ושלחו...

איגרת תימן להרמב"ם

...והודיענו שכל מי שעמד על הר סיני שהם מאמינים בנבואות משה רבינו בכל מה שבא על ידו, הם ובניהם ובני בניהם עד עולם, שכן אמר הקדוש ברוך הוא יתברך (שמות י"ט ט'): "הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם". לפיכך יש לדעת, שכל מי שנטה מדרך הדת הנתונה במעמד ההוא שאינו מזרע האנשים ההם. וכן אמרו רבותינו זכרונם לברכה על כל המסתפק בנבואה: לא עמדו אבותינו על הר סיני! המקום יצילנו ויצילכם מן הספק, וירחיק ממנו ומכם המחשבות המביאות לידי ספק ולידי מכשול!

רמב"ם הלכות ממרים פרק ג הלכה ג'

במה דברים אמורים באיש שכפר בתורה שבעל פה במחשבתו ובדברים שנראו לו, והלך אחר דעתו הקלה ואחר שרירות לבו וכופר בתורה שבעל פה תחילה כצדוק ובייתוס וכן כל התועים אחריו, אבל בני התועים האלה ובני בניהם שהדיחו אותם אבותם ונולדו בין הקראים וגדלו אותם על דעתם, הרי הוא כתינוק שנשבה ביניהם וגדלוהו ואינו זריז לאחוז בדרכי המצות שהרי הוא כאנוס ואף על פי ששמע אח"כ [שהוא יהודי וראה היהודים ודתם הרי הוא כאנוס שהרי גדלוהו על טעותם] כך אלו שאמרנו האוחזים בדרכי אבותם הקראים שטעו, לפיכך ראוי להחזירן בתשובה ולמשכם בדברי שלום עד שיחזרו לאיתן התורה.

גדר מושג העיקרים

ספר אור ה' - מאמר ג ח"א כלל א - הקדמה

המאמר השלישי באמונות האמתיות אשר נאמין בהם אנחנו המאמינים בתורה האלהית, ושהכופר באחד מהן יקרא מין:

והנה כאשר חקרנו בהם, מצאנום שני חלקים, מלבד הפנות השש אשר כלל אותם המאמר השני. החלק האחד, אמונות בלתי נתלות במצוות מיוחדות. והשני, אמונות נתלות במצוות מיוחדות:

אם החלק הראשון, מצאנום שמונה. האחד, חידוש העולם. השני, השארות הנפש. השלישי, גמול ועונש, הרביעי, תחית המתים. החמישי, נצחיות התורה. השישי, ההבדל שבין נבואת משה רבנו ע"ה לשאר הנביאים. השביעי, היות הכהן הגדול נענה באורים ותומים. השמיני, ביאת המשיח. ולזה חלקנו החלק הזה לשמונה חלקים:

והנה לא ראינו לשומם מכלל פנות התורה; למה שעם היות האמונה בהם מחויבת, והכפירה בהם מרי עצום, עד שהכופר יחשב מכלל המינים; הנה כבר יצויר מציאות התורה זולתם. ולזה לא שמנו אותם יסוד ושרשים לה:

והתימה מהרב המורה, שסידר בפרושו לפרק "חלק" י"ג עיקרים אשר שמם יסודות לדת. והנה, אם קרא "עקרים" האמונות האמתיות אשר הכפירה בהם מינות - הנה ימצאו יותר מט"ו. ואם קרא "עקרים" פנות ויסודות הדת אשר לא תצויר זולתם - הנה אינם יותר משבעה, כשנמנה בהם מציאותו יתברך, או שמונה, אם נמנה גם כן בפנות היות התורה תורה אלהית מן השמים:

ספר העיקרים מאמר א פרק ג

עקר. שם הונח על דבר שעמידת דבר אחר וקיומו תלוי בו ואין לו קיום זולתו, כמו שהעקר הוא דבר שקיום האילן תלוי בו ולא יצויר מציאות האילן וקיומו זולתו, ורבותינו ז"ל נשתמשו בלשון הזה הרבה, אמרו דבר שיש לו עקר בדאורייתא או שאין לו עקר. ומזה הצד יפול זה השם על השרשים והיסודות שעמידת הדת וקיומה תלוי בהם, כמו מציאות השם שהוא מבואר מענינו שהוא עקר שהאמנתו הכרחית לתורה אלהית, שאי אפשר לצייר מציאות תורה אלהית זולתו. ולפי זה ראוי שנחקור אי אלו הדברים שראוי שיונחו עקרים בדת האלהית.

והנה הרמב"ם ז"ל שם אותם י"ג עקרים, שהם מציאות השם, והאחדות, והרחקת הגשמות, ושהוא קדמון, ושראוי לעבדו ולא לזולתו, והנבואה, ונבואת משה רבנו עליו השלום, ותורה מן השמים, ושלא תשתנה התורה, וידיעת השם, ושכר ועונש, ומשיח, ותחית המתים. אלו הן העקרים שמנה הרב ז"ל בפרק חלק מפירוש המשנה שלו.

ונשאל ראשונה על אלו העקרים שהניח אותם הרמב"ם ז"ל למה שם אותם במספר ההוא ואמר שהם י"ג, וזה שאם הונחו במספר ההוא כפי הוראת שם עקר, הנה מה טוב, ומה נעים שיונחו עקרים מציאות השם והנבואה ותורה מן השמים וידיעת השם יתברך וההשגחה לתת שכר ועונש, לפי שאלו הן עקרים הכרחיים לתורה אלהית לא יצויר מציאותה בזולת כל אחד מהן, ואיננו רחוק לפי זה הדרך שיונחו נבואת משה ונצחיות התורה עקרים גם כן, אחר שהם עקרים פרטיים הכרחיים לתורת משה לא יצויר קיומה זולתם, כי אם יצויר מציאות נביא גדול ממה כבר היה אפשר שתבטל תורת משה, כי הנביא שיהיה גדול במדרגה מזולתו ראוי שיאמנו דבריו יותר מדברי זולתו שהוא למטה במדרגת הנבואה ממנו כמו שיבא, וגם אם לא נאמין נצחיות התורה כבר יצויר בטול תורת משה אחר שגלו ישראל מעל אדמתם. ומכל מקום כבר יקשה למה ימנה האחדות והרחקת הגשמות בעקרים, שאף אם הם אמונות אמתיות ראוי שיאמינם כל בעל

תורת משה, כבר יהיה אפשר לומר שאין ראוי למנותם בעקרים, כי לא תפול התורה האלהית בכללה אם יאמן חלופם.

ויותר קשה מזה שמנה הרב ז"ל בעקר שראוי לעבדו ולא לזולתו, כי אף על פי שהוא מצוה ממצות התורה, כמו שכתוב לא יהיה לך אלהים אחרים על פני וגו' לא תשתחוה להם ולא תעבדם, מכל מקום אינו עקר שתתלה בו התורה בכללה, כי המאמין שהשם אמת ותורתו אמת אלא שהוא מכניס אמצעי בינו ובין השם הנה הוא עובר על לא יהיה לך וגו', אבל אינו עקר שתפול התורה בכללה, ולמה ימנה אותו הרב ז"ל עקר. גם כן המאמין בשכר ועונש אלא שיאמין שהגמול לנפשות ובעולם הבא ושאיין תחיה לגופות אחר המות, למה תפול התורה בכללה כדי שיחויב להמנות תחית המתים עקר מעקרי התורה האלהית כמציאות השם.

ואם נאמר שהרב ז"ל לא מנה העקרים כפי הוראת שם עקר, אבל מנה בעקרים האמונות האמתיות שראוי להאמינם כל בעל תורת משה, אם כן למה לא מנה בעקר שהשכינה שורה בישראל באמצעות התורה, כמו שנאמר ושכנתי בתוך בני ישראל (מלכים א' ו' י"ג), ולמה לא מנה החדוש, שהוא אמונה שראוי להאמין אותה כל בעל דת אלהית, כמו שבאר הוא בעצמו בפרק כ"ה מהחלק הב' מספר המורה, וכמו שמנה האמונה בשהאל קדמון, ולמה לא מנה שראוי להאמין בכל הנסים שבאו בתורה כפשטן, ואמונות אחרות פרטיות שראוי שיאמינם כל בעל תורת משה כמו שמנה האמונה בביאת המשיח.

ואם נאמר שמנה עקרים בלבד ולא אמונות אמתיות, למה לא מנה הקבלה, שראוי שימשך האדם אחר קבלת האבות, שהוא עקר כולל לכל הדתות האלהיות שלא יצוייר מציאותם זולתו, ולמה לא מנה הבחירה, שעם שהיא אמונה אמתית היא עקר גם כן, כי הוא מבואר מענינה שלא יצוייר מציאות שום דת זולתה, ועוד שהוא ז"ל כתב בספר המדע בפרק ה' מהלכות תשובה, רשות כל אדם נתונה לו אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק הרשות בידו וגו', וכתב אחר כן ועקר זה עקר גדול הוא, והוא עמוד התורה והמצוה, שנאמר ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב וגו' (דברים ל' ט"ו), והאריך בפרק ההוא לבאר העקר הזה, והוא תימה גדול למה לא מנה אותו בעקרים בפירוש המשנה בפרק חלק כמו שמנה הי"ג עקרים. סוף דבר זה המספר שהניח הרב ז"ל בעקרים חזק הספקות מאד.

וראיתי מי שכתב שהרב ז"ל כיון אל זה המספר לפי שהוא כמספר י"ג מדותיו של הקדוש ברוך הוא, וכנגד י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן. וכמה רחוקים הדברים הללו מן הדעת, שהניח הרב ז"ל למנות הבחירה שהוא עקר לפי מה שכתב הוא ז"ל כדי שלא יעלה המספר ליותר מי"ג, ועוד כי לא תקן למה ימנה בכלל הי"ג אותם שמנה שאינם עקרים הכרחיים כמו שכתבנו.

ויש מי שאמר שהעקרים הם כ"ו, ומנה בהם כל הדברים העולים על רוחו, כנצחיות והחכמה והחיות והיכולת והרצון, וזולת זה מן התארים שייחסו לשם יתברך, ומנה גן עדן עקר אחד וגיהנם עקר אחד ודברים אחרים מרבים הבל, כי זה האיש לא שת לבו להבין מלת עקר ועל מה זה יפול זה השם.

ויש מן האחרונים מי שדקדק במלת עקר והוסיף וגרע בעקרי הרמב"ם ז"ל, ואמר שהעקרים לדת האלהית הם ששה, שהם ידיעת השם, וההשגחה, והיכולת, והנבואה, והבחירה, והתכלית, מלבד הג' שהביא הרב ז"ל מופת עיוני עליהם, שהם מציאות השם, ואחדותו, ושאינו גוף ולא כח בגוף. ואומר כי אלו הששה מבואר מענינם שהם הכרחיים לדת האלהית שלא יצוייר מציאותה זולתם, ועם השלשה האחרים שבא המופת עליהם ישלמו עקרי הדת האלהית.

ויש לדקדק על זה כי אף אם אלו הם עקרים כוללים לדת האלהית שלא יצוייר מציאותה זולתם, היה ראוי למנות גם כן עמהם עקרים אחרים פרטיים, כמו שמנה הרמב"ם ז"ל דברים הם עקרים פרטיים לתורת משה. או היה לו למנות אי זה עקר כולל במה שתוכר הדת האלהית האמתית מן המזוייפת המתדמה באלהית, שהרי כל הדתות הנמצאות היום בעולם מודות בששה העקרים הללו, ויהיו כולם לפי זה אלהיות. ועוד יש לדקדק על זה המספר שמנה שאף אם לא תמצא תורה אלהית זולתם, איננו מחוייב

שבהמצאם תמצא התורה האלהית, והיה ראוי שיצרף עמהם עקר אחד שהוא תורה מן השמים. שהרי זה כמאמר האומר שבהמצא הנזון והמרגיש ימצא האדם לפי שבהמצא האדם ימצא הנזון והמרגיש, שזה איננו צודק בלי ספק. כי אף אם לא ימצא האדם זולתם והם הכרחיים למציאות האדם, איננו מחוייב שבהמצאם ימצא האדם, אם לא שיצרף אל זה המדבר, ויאמר שבהמצא הגשם הנזון והמרגיש והמדבר ימצא האדם, ואף כאן היה ראוי שימנה עמהם תורה מן השמים, כי בהמצא ידיעת ה' וההשגחה והיכולת והנבואה והבחירה והתכלית לא יחוייב שתמצא תורה מן השמים, ואף אם לא תמצא היא זולתם.

וכן מה שמנה הבחירה והתכלית בכלל העקרים לדת האלהית אינו כן, כי אלו אף אם הם הכרחיים אליה אינם עקרים והתחלות לדת האלהית במה שהיא אלהית, אבל הם גם כן התחלות לדת הנימוסית כמו שיבא. וגם התכלית בשלוח אינו התחלה לדת האלהית אבל תכלית מיוחד.

קנצי למלין ידיעת מספר העקרים ההכרחיים לדת האלהית קשה מאד, ויותר קשה מה שלא נמצא לרבתינו ז"ל בזה דבור מבואר, והיה ראוי שידברו בעקרים שהם שרשים ויסודות לתורה האלהית, אחר שעקר ההצלחה האנושית וגמול הנפשות תלוי בהם, כמו שדברו בשאר נזקי האדם ודיני ממונות שהם הנהגת הגוף בלבד ותיקון הקבוץ המדיני תלוי בהם.

[וסיכום ענין זה: ראש אמנה פרק ג']

ראש אמנה פרק ו'

שאומרים בהרבּה מקומות, וזה עיקר, ואינו לשון שלש לדבר אחר. ואמרו, מברך על העיקר ופוסל את הספילה, ר"ל בעיקר הדבר שסמוך דעתו לעשות ממנו עיקר הסעודה. וכן כיצד מברכין (דף מ"ד) אמרו, בברכה על פירות גינוסלי, מליה עיקר, ואמרו זה, להיתו יותר משובה. ופסיק דברכות (דף י"ב), לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה, אלא שתא שעבוד מלכותי עיקר, ויציאת מצרים ספלה, כיוצא בדרך, לא יקרא שמך עוד יעקב, לא שיעקר שם יעקב ממקומו אלא שיהא ישואל עיקר, ויעקב ספל. הנה ראה בעניניך, ששם עיקר יאמר פעמים הרבה, על הדבר המשובה, אע"פ שלא יהיה שרש לדבר אחר, ועל זה השמר אמר, ולא המדרש הוא העיקר אלא המעשה. והתימה מהחכם רבי יוסף אלבנו, א"ר בפ"ג, מאמר ראשון, כתב שעיקר שם הנוה על דבר שעמידה דבר אחר וקיומו תלוי בו, ואין לו קיום זולמה ומוה הפליג להקשות ולספק נגד הרב הגדול, באמר שהעיקרים אשר מנה בפירושו המשוה לא יצדק עליהם שם עיקר וגדול. הוא עצמו במאמר הג' מספרו, נתקשה, למה שנה תורה מן השמים עיקר, והנבואה מסתעף ממנו, בהיות הדבר בהפך, ר"ל שהנבואה היא עיקר, ותורה מן השמים סעף, והיתה חשובה, שלא שם תורה מן השמים עיקר, והנבואה סעף, ולא השכר והעונש עיקר, וההשגחה סעף, להיות מציאות הנבואה וקיומה תלויה על התורה, או ההשגחה על הגמול והעונש. ולא נקראו עיקרים מוצאת הכתיבה כי אם לפי שהתורה היא תכלית הנבואה, והגמול והעונש תכלית ההשגחה, ולמעלת האמונות האלה מנאם עיקרים. הנה, אם כן, כשתקשה תחכם הנה, נגד הרב הגדול, כתב, שעיקר לא יאמר כי אם על החומר או הצורה, וכאשר תקשה אצלו, אמר, שכבר יאמר עיקר על תכלית הדבר. והאמת הברור, ששם עיקר יאמר על שלשתם, ר"ל,

בהקדמה הראשונה, אשר נעטר אליה בדרוש הנה.

ההקדמה הלאשונה, ששם עיקר לא יאמר בלבד על מה שיאמר שם השרש והיסוד. כי הנה שם השרש, יאמר על התחלת צמת וריאשית הווייתו, ואשר ענפי האילן תלויים ומונחים עליו, וכמו שאמר, כעץ שתול על מים יועל יובל ישלח שרשיו (ירמיה י"ז), ואמר, מתחת שרשיו ייבשו. וכן שם יסוד, נאמר, על היסוד שהבנין עומד עליו, כמו שאמר, ערו ערו עד היסוד בה (תהלים קל"ז), ואמר יגלו מוסדותי תבל, כי זה נאמר על הנקודה האמצעית, שהוא המרכז האמתי על כדוריות יסוד הארץ. ולכן באה לשון גלוי, להיותה מכוסה עם שאר חלקי הארץ בכללו. ואמר גאסדות השמים ירגזו (שמואל ב' כ"ב), שהכוננו בו על כדור הארץ בכללו. וקרא אותו מוסדות השמים, למה שכבר התבאר בטבעיות, שאי אפשר לכל תנועה סבובית, מפלי מרכז נח אשר עליו חסוב הנה, אם כן, שם שרש ויסוד, לא נאמר כי אם על הדבר שעמידה דבר אחר וקיומו תלוי בו, ואין לו קיום זולתו.

ואמנם, שם עיקר, עם היות שיאמר פעמים בזה השמות עצמו, באמרו, ברם עיקר שרשוהי בארעא שבוקו (דניאל ד'), וכלשונם, זכרם לברכה, זרוק חוטר אלאוירא, אעיקריה קאי, ואמרו, דבר שיש בו עיקר מדאורייתא, או שאין לו עיקר. הנה מלבד השמוש הזה, עוד ישתמשו בו התכנים על דבר היותו נכבד ועצמי שבמינה, ואף על פי שאין עמידה דבר אחר וקיומו תלוי בו. תמצא זה בדבריהם, ז"ל,

ההאבה והאחות, ואפילו שיעשה כל העבירות שיש בעולם, מצד המתאווה ותיצור, וגבורת טבעיו החסרים, יהיה לו עונש כפי הטאתו, אבל יש לו חלק לעולם הבא, והוא מפושע ישראל, ואם לא יאמין אדם עיקר, מאלו העיקרים, כראוי כבר יצא מן הכלל, וכפר בעיקר, ונקרא מין, ואפיקורוס, וקוצץ בנטיעות, וחייב אדם לשנא, ולמאוס בו, ולאבדו ועליו נאמר, הלא משנאיד יי' אשנא, עד כאן לשונו.

הנה גלה הרב בזה, שלא שם העיקרים והיסודות האלה, למה שתפול התורה כביטול אחד מהם, אבל היחה כוונתו, לכארי. אותה המשנה, שאמרה כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, ולחם רושם וגדר בו, נכיר ונדע, מי הוא זה, ואיזה הוא, אשר בשם ישראל יכונה, וצדיק באמונתו יחיה, ושליו ליונה המשנה.

ואמר הרב, שבהאמינו אלו הייג עיקרים שזכר, יקרא ישראל, ויהיה בו העולם הבא, ואף על פי שלא ידע דבר אחר מכל התורה כולה, די לו להשגת השלימות הרותני באמונת העיקרים האלה, ולכן, לכל איש ישראל, ולגר הגר בתוכם, הנאים לחסות תחת כנפי השכינה, כשיאמר אחד מהם, למדני הורה, כדי שאהיה בו העולם הבא, צריך ללמוד הייג עיקרים האלה בלבד, ועמהם הנה שכרו אתו, וכלעדיהן לא יזכר בשם ישראל, ולא יזכה לחיי העולם הבא.

ואמנם, למה בחר הרב באמונת האלה, ולא זולתם, הנה יתבאר אחרי זה.

על הזמר הדבר, ועל צורתו ועל תכליתו שהוא החלק היותר שלם שבו, וכאשר מדע זה, תבין דברי הרב הגדול שכתב כפי המשנה, בתחלת העיקרים, וי'ל, ראוי לבאר שעיקרי תורתנו ויסודותיהם ייג וכו'. ובה באר הרב, שהייג אמונתו, שיוכור, מהם יסודות, ושדשים עצמיים, כמצאיות האלות, והחורה מן השמים, והידיעה האלהית, והשכר והעונש, ומהם שעם היותם במדרגת היסודות, הנה הם עיקרים, וי'ל, אמונות משוכחות, עצמיים, עיקריות, גדולות המעלה, והם כל שאר העיקרים אשר וכו'. ואחר הקדמתו כבאר, שמהם עיקרים, ומהם יסודות, לא חשש הרב עוד בקריאת כל אחד מהם יסוד, או עיקר, להיות המקום ההוא, וי'ל, פירוש המשנה, בלתי נאות לחקור בו, איזה מהם עיקר, ואיזה מהם יסוד, כי היה הפונה שמת להשריש לכ תלמידים באמונות האמתיות, לא כדבר אחר, ונסתפק להניח ולבאר בתחלת דבריו, שמהם עיקרים, ומתם יסודות, כדי להסיר מעליו תלונות בני ישראל.

עוד תשוב תראה, שהעיקרים והיסודות ההם שזכר הרב הגדול, אינם עיקרי האמונות, ולא עיקרי הדת בלבד, אבל כיון בהם הרב, שהיו עיקרי היחודות, כדי שהאמין בהם יהיה מכלל ישראל, וישעילתם אמרה המשנה, כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, וכאלו אמר, שהעיקרים ההם הם היסודות אשר עליהם תבנה ותמונן יולשת העולם הבא, הרותני, לכל אשר בשם ישראל יסונה, ובהאמינו אותם, את על פי שיהטא כמה חטאות, יקבל ענשו על פי מדין, ועי'ם יהיה לו חלק לעולם הבא, ומבלעדי האמונות והעיקרים האלה, לא יוכל האדם לירש העולם הבא.

ראה דברי הרב שכתב בסוף העיקרים וי'ל, וכאשר יהיו בלב האדם, אלו העיקרים כולם, ויאמין בהם הנה הוא נכנס בכלל ישראל, וצדיק לאחוב אותה ולחמול עליה, ולעשות עמו כל מה שצוה תפורה, שיעשה איש לרעהו,

החולקים על מושג העיקרים

אברבנאל

ת פ ר ק ת ש ל ש ה ו ע ר י ם

בבאר הוצת הנכון כדורש הזה.

ואשר אאמינהו אני, אמת ויצב נכון כדורש הזה, הוא שהאשים האלה שלמים הם אחנו, הרב הגדול והגמשים אחריו, לא הביאם להגיה עיקרים ויסודות בתורה האלהית, כי אם להמשכם אחרי מנהג חכמי האומות בספריהם. כי הם ראו בכל חכמה מן החכמות, טבעיות או למחזיות, שרשים ויסודות שאין ראוי לנפול ולהוכיח בהם, ואין בעל החכמה הזאת מחוייב לכאר אותם, ולאמנם, מצד מה שהוא, בעל החכמה הזאת, הם ההתחלות המקובלות, שכבר התבאר בחכמה אחרת, יותר כוללות וקדמות אליה, או בחכמה האלהית, הקדמת וראשונה לכל החכמות, אשר ההתחלותיה הם מכאורות בעצמם.

וחיה זה, כדי שכאשר יספק האדם בחקוקמה מתקדמות אותה חכמה, ויבחישה, יבאר אותה ויכיתה באותם ההתחלות הכלולות, להיותם השרשים אשר עליהם מסוב החכמה הזאת כלה, ושאינו ראוי שיהלוק עליה המעיין בה, ולא יאות בהם הויכוח באותה חכמה, להיותם דברים מקובלים בה, שכבר התבאר בחכמה אחרת, כוללת ממנה, או הם מבוארים בעצמם. ובוה הדרך. תקח חכמת הטבע ההתחלתית מחכמת האלהות, וחכמת הנגון מחכמת המספר.

וחכמי אומנו, אחרי אשר התערבו בגוים, בעיון ספריהם וידיעת חכמותיהם, למדו ממעשיהם והשתקפו דרכיהם ועניינם בתורה האלהית. באמנם, איכה יעבדו הגוים האלה את חכמותיהם, הלא בהנחת התחלות ושרשים, אשר עליתם

אמרי, הרי זהיר במצות קלה כמצות חמורה, שאין אתה יודע מתן שכרו של מצות (אבות פ"ב). ואין, אם כן, נעשה אנהנו מהם חלוקות, ונניח מהם כמדוגת השרשים, ומהם כמדוגת העצמים.

וכבר נזכר להפליק בעד הרב הגדול, שלא כיון לעשות עיקרים ויסודות במצות החורה, כי הוא לא מנה בכללים שום מצות מעשית, כמו שזכרתי. וגם בענין האמונות, לא עשה אותם העיקרים להגיד, שהאמונות האלה, מזולתם, הם עיקרים בתחייב להאמינם. אבל שהיתה כוונתה להישייר האנשים, אשר לא העמיקו בתורה, ולא למדו ולא שמשו די צרכם, ולפי שהמה לא יוכלו לחקיק ולהשיג כל האמונות והמדעים, אשר כללה התורה האלהית, בתר הרב מכל האמונות, אותם ה"ג אמונות היותר כוללות, כדי ללמד אותם דרך קצרה, אותם הדברים שיש בהם מהחכמות אשר זכרתי בתקדמת ה', באופן שישתלמו כל בני אדם, ואפילו עמי הארץ, בקבלת אותם האמונות, ומזאת הבחירה קראם עיקרים ויסודות, כפי מחשבת החלמיד השומע, לא כפי ענין האמת בעצמו.

וכבר יורת על זה, מה שכתב הרב אחרי זכרון אותם העיקרים, כמו שהבאתי בתחלת זה המאמר. ומפני זה לא זכר הרב הגדול העיקרים האלה בספר המורה, אשר שם הפליג החקירה באמונת החוריית, והכנס בפירושו המשינה, אשר עשה בנפרדות, למה שהיתה הנחת העיקרים מתייחסת אל התמות, ולמתחילים בלמד המשיניות, לא ליחידים המעמיקים בידיעת האמיתיות, אשר להם חכר ספר המורה, ואם היתה זה דעתו, הנה היתה כוונתו רצויה ומעשיו לשם שמים.

אמנם ה"ר חסדאי ובעל ספר העיקרים, ואחריהם בפייהם ירצו סלה, לקחו אותם הדברים כפשוטו ונתנו אותם האמונות כמדוגת השרשים והיסודות, כענין התחלות החכמות ונמצא שזכרתי.

הטובינה, ואעשה כן גם אני, בהנחת עיקרים ויסודות לתורה האלהית.

ובעניי, אין הנדון דומה לראיה. כי חכמת הגויים וספריהם, להיות בדרך החקירה והעיון, כדי שלא ישתלשל עיונם בכיכור הקדמתיהם, הוצרכו להניח התחלות מקובלות, שיקבל אותם המעיין באותה חכמה, ולא יבקש עליהם מופת וראיה. ויתבאר אותם התחלות בחכמה אחרת, כוללת טעמה, או שתהיינה מבוטאות בעצמם, כמושכלות ראשונות, אמנם, החורה האלהית, אלהים הבין דרכה, והוא נתנה לעמו על צד הקבלה והאמונה, כפי מה שראה הכרחי לשלימותו. ולזה לא נצטרך להניח בה אמונות יותר עיקריות, אלו מאלו, ולא יותר מקובלות, אלו מאלו, ולא נתן כמות למצות, זו על זו, לפי שכולם נתנו מידעה אחד. גם כי אין חורה אחרת, ואין חכמה ואין תבונה אלהית יותר כוללת, וקדמת אליה, מתורתנו, כדי שנקח ממנה התחלותיה ויתבאר ויתאמתו שמה.

ע"כ אמרתי, ואת אשיב אל לבי, שהחורה האלהית באמונותיה, כולה אמת, וכל מצותיה נצטוו מן השמים. והאמות והקיום שהן בכל האמונות, וכל המצות, כקטל מגדול, כאמות זה כן אמות זה, ולכן האמתית, שאין ראוי שינתון בחורה האלהית עיקרים, ולא יסודות בענין האמונות. לפי שמתחייבים אנתנו להאמין כל מה שנכתב בחורה, ואין בדיעו לספק בדבר הקטון שבה, כדי שנאמת אותו עם אותם העיקרים והשרשים, כי הכופר, או המספק, בדבר קטן או גדול מהאמונות והסיפורים שבאו בה, הוא מין ואפיקורס, כי אין באמונות ובסיפורים החוריים, מצד שהוא אמת, מעלה לאחר מהם על האחר.

וכן אמרו בפרק חלק, (דף צ"ט), תנו רבנן, כי דבר יי בזה, זה האומר אין תורה מן השמים, תניא אידך, כי דבר יי בזה, אפילו אמר כל התורה מן השמים, הוץ מפסוק זה,

שלא אמרו הקדוש ברוך הוא, אלא משה מפי עצמו אמרו, זהו דבר יי בזה, ואפילו אמר, תורה כולה מן השמים, הוץ מקדושי זה, ומגזרה שיהיה זהו דבר יי בזה.

ונה בארו במאמרם זה, שאין בחורה האלהית דבר, יוכל האדם להכחישו, ודבר יחייב להאמינו, כענין בהתחלות החכמה ודרושה. אבל, כל חלק וחלק ממנה, קטון מגדול, יחייב כל בו ישראל לקבלו. ואין הפרש אצלם, בין שיכפור בחורה בכללה ויאמר, שאין תורה מן השמים, ובין שיכפור בחלק ממנה, יהיה פסוקי, או דקדוקי, או גזרה שות, ולזה אמרו שם, שמנשה בן חזקיהו היה יושב ודורש באגדות של דופי ואומר, לא היה לו למשה לכתוב, ואחזה לטון חמני. וחשבוהו מפני זה כופר ואפיקורוס.

וכן כתב הרב הגדול, בפירושי המשנה, בזכרון העיקרים, בעיקר השמיני, שהוא תורה מן השמים. אמרו ז"ל, ואין הפרש בין בני חם כוש ומצרים, לבין אנכי יי אלהתי, ושמע ישראל יי אלהינו יי אחד. הכל מפי הגבורה, והכל תורה יי תמימה, קדושה ואמת. הנה הורה בפני ובשפתיהן שבענין האמונות, ובכתיבת האמת, אין ראוי שנונית בחורה האלהים אמונות במדרגת השרשים, והתחלות שיחייב כל בעל דת לקבלם, ואמונות אחרות שיוכל לספק בהם, כי כולם יחייב שיקבל ויאמין היותם אמת אלה, ולא יספק ולא ירעור על דבר מהם.

ואם הורב כן בענין האמונות, שאין ראוי שנונית עיקרים ויסודות בהם, ככה בענין המצות, אין ראוי שנעשה קצתם עיקריות, וגדולות המעלה מקצתם. כי הנה מציעו מצות כוללות, גדולות המעלה, בדברים שבין אדם למקום ושבין אדם לחבירו, וכרוי יום המעמד הנבחר, וחרוין יציאת מצרים, תשיית הישר המטב, ואתבת לרעך כמור, ולא זכרום המתכרים האלה, ולא אחד מהם, בכלל העיקרים, ואין נכניס עצמנו בבחינת המצות, ונבחר קצתם על קצתם, והנה נמשעת

שו"ת רדב"ז חלק א סימן שמד

שאלת ממני על ענין עיקרי הדת על איזה חשבון אני מסכים על הרמב"ם ז"ל או על הרב בן חסדאי או על חשבון ר' יוסף אלבו.

תשובה **אין דעתי מסכמת לשום לתורתנו התמימה שום עיקר לפי שכולה עיקר מפני הגבורה וארו"ל** כל האומר כל התורה כולה מן השמים חוץ מפסוק א' וכו' וא"כ כל מצוה ומצוה היא עיקר ופנה ויש לך מצוה קלה ויש לה טעם וסוד אשר לא נשיגהו וא"כ איך נאמר שזו טפילה ואחרת היא עיקר: כללות בדברים יפה כתב בזה ר' יצחק אברבנאל ז"ל בספר ראש אמנה ע"ש כי הוא האריך והרחיב הדבור והשיב על הראשונים וכן הוא דעתי שהתורה כל פרטיה ודקדוקיה כל א' מהם עיקר ויסוד ופנה והמכחיש אותו נקרא כופר ואין לו חלק לעו"ה:

ומזה הטעם **אם אנסוהו לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה באומרם שלא צוה הקדוש ברוך הוא עליה או שהיתה לזמן מה וכבר נתבטלה יהרג ואל יעבור** ולא אמרינן יעבור ואל יהרג אלא כשאומרים לו חלל שבת לעבור על דתך וכן כתב הריט"ב בא ז"ל ולמד ממנה שאם אונסים אותו לחזור לדעת העכו"ם /במהדורת ונציה תק"ט: הישמעאלים/ אף על פי שאינם עובדי ע"ז יהרג ואל יעבור והנל"ד כתבתי.

שו"ת חתם סופר חלק ב (יורה דעה) סימן שנו

שלום וכל טוב לרב טב וכו'.

יקרתו הגיעני ענין הויכוח אם יש י"ג עקרים או ג' כהר"י אלבו לא ידעתי שום נפקותא כ"א קריאת שם בלבד ולדעת המקובלים אין כאן עיקר כי כל קוצים של תורה הם עיקרים מה בין זה לזה.

אך הערני תלמידי הרב הגדול מוה' מאיר אב"ד דק"ק אונגוואר נ"י בתפלת רב טביומי המוזכרת בשל"ה שער האותיות אות א' דף ס' ע"א שם נאמר עם יושר עיקרם שלש עשרה יע"ש משמע שקבלה קדמוניות מימי רב טביומי שיש י"ג עקרים.

אך א"א לי בשום אופן להאמין שיהי' גאולתינו א' מעיקרי הדת ושאם יפול היסוד תפול החומה חלילה ושנאמר אלו הי' ח"ו חטאנו גורמים שיגרש אותנו גירוש עולם וכדס"ל לר"ע בעשרת השבטים שהם נדחים לעולם המפני זה רשאים הם לפרוק עול מלכות השמים או לשנות קוצו של יו"ד /י/ אפי' מדברי רבנן חלילה אנחנו לא נעבוד ה' לאכול פרי הארץ ולשבוע מטוב' לעשות רצונך אלקי חפצתי ועכ"פ ועל כל אופן עבדי ד' אנחנו יעשה עמנו כרצונו וחפצו ואין זה עיקר ולא יסוד לבנות עליו שום בנין אך כיון שעיקר יסוד הכל להאמין בתורה ובנביאים ושם נאמר גאולתינו האחרונה ב'פ' נצבים וב'פ' האזינו כמ"ש רמב"ן שם והרבה מזה בדברי נביאים אם כן מי שמפקפק על הגאולה הלז הרי כופר בעיקר האמנת התורה והנביאים.

והנה ר' הלל ב'פ' חלק צ"ט ע"א אמר אין משיח לישראל פירש"י אלא הקדוש ברוך הוא בעצמו יגאלם בלי שליח ופי' זה מוכרח הוא דאל"ה אדמקשה לי' רב יוסף מעני רוכב על החמור דיש לדחות דקאי על

נחמי' כמ"ש רמב"ן סוף פ' שיר השירים ולא דחאו מדברי זכרי' שיצאו מים חיים מבית ה' וראיה זו כ' הרא"ב בע סוף זכרי' ע"ש אע"כ מזה אין ראיה דודאי גם לר' הלל יש גאולה אלא שאין משיח מלך.

וגם בזה לית הלכתא כוותי' והאומר אין משיח וקים לי' כרבי הלל הרי הוא כופר בכלל התורה דכילי אחרי רבים להטות כיון שרבו עליו חכמי ישראל ואמרו דלא כוותי' שוב אין אדם ראוי' להמשך אחריו כמו ע"ד משל במקומו של ר"א הי' כורתים עצים לעשות פחמין לעשות ברזל לצורך מילה ואחר דאיפסקא הלכתא ע"פ רבי' מחכמי ישראל דלא כוותי' העושה כן בשבת בעדים והתרא' סקול יסקל ולא מצי למימר קים לי כר"א.

והא דתני' במס' עדיות למה נישנו דברי היחיד ע"ש מילתא אחריתי כמובן ואין להאריך.

ועכ"פ הגאולה וביאת המשיח איננה עיקר אבל מי שאינו מודה בו כופר בעיקר של האמנת התורה ודברי נביאים.

ספר מהרי"ל (מנהגים) ליקוטים

[נט] אמר: חרוזות ומשקלות שעושין בלשון אשכנז על היחוד ועל ה - י"ג עיקרים הלוואי שלא יעשו, מפני שרוב עמי הארצות סבורים שבוזה תלוי כל המצות, ומתייאשין מכמה מצות עשה ולא תעשה, על דרך ציצית ותפילין ות"ת וכה"ג, וסבורים לצאת ידי חובתם באומרים אותן חרוזות בכוונה. ובאותן חרוזות אינו רמוז רק עיקר אמונת ישראל ולא אחד מתרי"ג המצות שישראל מצווין עליהן.

הנהגות מהרש"ל

מב. מורי מוהר"ש אמר שקצת מינות באמ' י"ג עיקרים שתקנו באני מאמין שיש בו י"ג עיקרים, כי קצת אומרים וחושבים בלבם כשמאמינים ב"ג עיקרים אף על פי שעשו כל התועבות שבעולם ר"ל מכל מקום יש להם תקנה ואינו כן, אלא אפילו מדברי חז"ל הוא עיקר אחד, כמו שמצינו שאמר מה נאה הלכה זו ולא משבח האחרות גם כן אינו עושה כהוגן. ולא נתקנו אלו הי"ג עיקרים רק בשביל פילסוף מימים הקדמונים שהיו גם כן עושים עיקרים בכללים ולא עשו כמנין הללו באו חז"ל ותקנו גם כן עושים עיקרים בכללים ולא עשו כמנין חי נתקן י"ג עיקרים גם כן, ולא אמר מורי אחד מהם לא יגדל ולא אני מאמין⁵⁹.

הכותב בעין יעקב

תשובה לדברי אברבנאל

ספר תורת העולה לרמ"א ז"ל - חלק א - פרק טז

והיו אחד עשר כפתורים נגד אחד עשר עיקריה ושרשיה כמו שכתב בעל עיקרים פרק חמשה עשר מאמר ראשון וזה לשונו נמצא לפי זו הדרך שעיקרים והשרשים הם אחד עשר מציאות השם יתברך לארבע שרשים הנמשכים ממנה שהם האחדות ושאיין גוף ולא כח בגוף ושאיין לו התלות בזמן ושהוא מסולק מן החסרונות ותורה מן השמים ושרשיה הנתלים בה שהם ידיעת השם והנבואה ושליחת השליח ושכר ועונש ושורש הנתלה בה שהוא ההשגחה עד כאן לשונו. ואף כי הרב אברבנאל בספרו ראש אמנה טען על מי ששם לתורה שרשים ועיקרים שהרי אנו צריכין להאמין בכל התורה אין לדבריו שורש ועיקר בזה כי כן מצינו ז"ל אמרם פרק אלו הן הלוקין (מכות כ"ד ע"א) בא דוד והעמידן על אחד עשר בא ישעיהו והעמידן על ששה כו' עד בא חבקוק והעמידן על אחת שנאמר (חבקוק ב' ד') וצדיק באמונתו יחיה הנה אלו הנביאים הראשונים עשו כללים לתורה וכללו כל התורה במקצת המצות כמו חבקוק שהעמידן על אחת והוא האמונה שכולל מצות הרבה וכדרך שאמרו ז"ל (שבת ל"א ע"א) שהלל למד לההוא גר כל התורה על רגל אחד והוא מה דסני לך לחברך לא תעביד והוא כלל התורה ואידך פירושא הוא וכן עשו האחרונים ז"ל בארו לנו ענין האמונה והוא ענין אמונת העיקרים על אמיתתן ובזה יקרא מאמין ובכפירת אחד מהן נקרא כופר בעיקר כמו שכתב הרמב"ם פרק חלק (בפ"י המשניות סנהדרין). ולכן אין להשגיח כלל בזה בדברי אברבנאל ז"ל והמנורה הטהורה תהיה תמיד נגד עינינו להאיר לנו ענין העיקרים בדרך שנתבאר:

דעת המקובלים על העיקרים אילימה לרמ"ק מעין א' פרק א'

ספר מעין א' עין כל הארץ ובו חמרים פ"א פ"ב אלימה רבתי א 1

דחמרי הא' במציאותו ואחרותו שאיט גוף וכיוצא ובו כ"ב פרקים

כל הגמלים . ומבלעדיו אין נמצא כלשהו יתבאר . כך הוא קיום כל האמונה . ומבלעדיו אין אמונה כלל . מפני שלא תשמך שום אמונה בעצמה . אם לא ע"י שיהא קיום כל הייה . וע"ד הגמל אמונה הוא מדת התל' והוא אמונתם של ישראל שהם חוקצין סוד אמונתם בה שהיא שכינת האלהות בתחומים ומחוך שכינה הם מאמינים בתל' :

נמצאת התל' היא בת האמונה ברוחה מיוחדת ב"ים ומסוד ב' אלו כל אמונה . שר"י א"ס הגמל בתחומים ע"י מדה זו . וח"ו המכחש מציאותו הרי הפירוד הכל ואין לו אמונה שר"י קיום הספירות מומט . ואין להם קיום מבלעדיו . ואם הוא מכחש מציאותו . הרי סילק הגשמה מהגוף וביטל הכל . לך עיקר האמונה היא ב"ים ואח"כ ממנה ימצא אמונה בספ"י עד תקשמו אמונתו בתל' הדבקה דהייט קצר כל הספ"י ב' . ולא הגיע אליו אמונה ב' אלא באמצעות הספ"י האחת שהיא הגשמה הידיעה מתט אל התחומים . שאלמלא מדה זו מהיך ימצא אדם . וימצא אליו ידיעה . וימצא אליו אמונה . ולכך כל התחומים נדבקים בה מפני שר"י יגיע אליהם האמונה ב"ים והייט להאמין שיש אלוה יגיע לט אמונה מן הגמלים והצורה והתחמה הגמלית הכל מחד התל' והייט שהאמונה תקשמה ב"ים כדפירטט :

פרק ב' ועמוד העבודה . כל מי שיעבוד וישם העבודה לאחה נמצא וולת האלוה אין בעבודתו עבודה אלא אדרבה הוא עובד ע"י מפני שמתל'יו בולחי . וא"ת והרי להקת המקובלים כל גמנת פניהם למדות בקישרם וייחודם ולפי זה יהי' העבודה אל המדות ולזה נאמר שבלי ספק מי שיעבוד המדות ח"ו עשות גמורה ולזה פ"י בספרי כה' אלקט בכל קראיט אליו . ופ"י אליו ולא למדותיו . אמנם היצין הוא שאמדות הם לבושים וכסאות לאלוה . וכאשר אט מתפללים ומייחדים המדות ע"י מטה או תפלה הבונה לתקן המדות לבינם שיהיו כסא אליו ויתקדשו אליו ויתקט לקבל אורו ושפצו והוא עבודתו שהוא לא יקבל תועלת מן העבודה . רק שכל ישנו וחפצו להגייב לולת . וכאשר ימצאו התחומים בלתי מוכנים לקבל טובתו לא יועבו מתט בסבת מיטוט הכנתם וימצא טובו בלתי מתפשט בהם ואין הגרעון בהם מחד עממו אלא מחד התחומים . ועכ"ז רלוט להגייבם . והגורם הכנתם לקבל הטובה הראה יקרא עובד . שאין האלוה נעבד מחד התפלה אלא מחד התקדשות המדות והכנתם לקבל הטובה הגשעמת מתט . והתפלה והתורה והתענה לקצר המדות ולהבינם לתקנם לקבל שפע ועונו . ולכך אדרבה הודע לתקן המדות

יסוד האמונה ועמוד העבודה לידע שיש אלוה אחד שאיט גוף והוא הגמיל כל נמצא ואין מציאות נמצא מבלעדיו . ושמה נפרש העיקרים האלו :

פרק א' יסוד האמונה הוא שבכל עניני התורה לר"ך האמונה . וכל מי שלא יאמין אפי' בשום אמת מאמותות התורה ויכחשה הוא מין . ולא בתורה שבכתב לבר' אלא אפילו בתורה שבפי' אם יכפור אפילו בחלק מחלקיה . או בשום ענין מעניניה . אפי' במאמרי רז"ל ודרשותיהם . אחר שהיתקן הענינים ההם בתורה שבפי' . הוכחש אוחו . וולתי אם נתלקו רז"ל בענין מן הענינים שיוכל לפסוק הלכה כפול' אם לא נפסקה הלכה . ולזה בענינים שאינם הלכה אלא מהאדרשים והעניינים האלוים בתורה . ונתלקו במדרש זה אומר בכה וזה אומר בכה . ויתקרב אל שכל האדם ענין מאותם העניינים כדעת א' מאותם החלקים ויחפוש בדעת האלו . לא יקרא מין . המשל בזה . נתלקו בגמרא במדרש איוב י"א ה' וי"א לא ה' וי"א מישאל וי"א מאמותות העולם . הרי הבחירה ביד האדם לתפוש בדעת א' מן הדעות האלו בתנאי שלא יעלה בדעתו שיש ב' כדי להכריע בין האמנים שלא יאמר זו דעתי טה . מפני ט"כ . שאין בט כח להכריע הדעות מן הסברא מדעת הפילוסופים וכיוצא (לט) בענין זה מפני שאיני ענין זה לדברים העמוקים מאד . כגון דעת הרמב"ם שלא ישאנה העולם במציאותו מפני שנתלה ביה שפי' אין בין השווה' לימות המשיח אלא שצבד מלכות וכיוצא ענינים תשמעם בתקוום . ולט בדברים האלו סוד נחמד שימות המשיח לחוד . וחיית המחס לחוד . וענין חדוש העולם לחוד . יתבארו . אבל עכ"ז מי שלא ישכיל סודות אלו לא יקרא טפר . ויחפוש לו דרך מן הדרכים בתנאי שישמור פיו ולשוט ולא יתרים . שדברי רז"ל עמוקים הרבה מאד נכונים על סוד האמונה :

ונחזור לעניני שנקרא ענין זה יסוד האמונה מפני שחצלה בכל אמונה היא אמונה זו ועליה מתייחדות כל שאר האמונות עם היותם עיקרים גדולים באמונה והגעם שאמונה זו היא מקור טבע שאר כל האמונות שכולם תלויות באלוה היותו נמצא ומי שיכפור בזה יכפור בכל השאר טולם ולא נשאר לו שום חלק בשום אמונה . כי יחשב כבהמה שאין לפניה אלא אכילה ושחייה ויגרע מציאותו מהעובד ע"י יודה שיש אלוה אלא געשה מי הוא האלוה וס' לו לאלוה כפי אמונתו ודעתו . אמנם התין הוא לא יעבוד אפי' ע"י . אחר שלא יקדם אליו שיש אלוה נמצא במציאות . ולזה אמרנו יסוד האמונה . וכמו שהוא קיום

אלף

רדב"ז מצודות דוד מצוה קז

השלימה כשאר שבתות. ואחר היחוד אנתנו באים לספר ביציאת מצרים להודיע ולפרסם כח אלהותו ית'. ורוב שרשי האמונה נודעים ומתפרסמים ביציאת מצרים³⁶². ולא אמרתי שרשי הדת לפי שאני סובר שאין לשום "עיקרים" לתורתנו הקדושה³⁶³. לפי שכולם עיקר ושורש, שאינה כשאר הדתות הנימוסיות שצריכים "עיקרים" על מה

כי לא יתן אתכם פרעה" וגו'. (ט) שהרשות נתונה שנאמר "ויחזק לב פרעה" וגו'. ומ"ש "ויחזק ד' את לב פרעה" כבר תירץ הרמב"ם ז"ל³⁶⁹ עיין שם שאין כאן מקומו. (י) שהוא שומע צעקת העשוקים שנאמר "וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל". (יא) שהוא עתיד לגאול אותנו ע"י נביא כאשר גאל את אבותינו ע"י משה רבנו ע"ה. (יב) שלא יאמר אדם על המארעות הבאות עליו "מקרה הוא" כאשר עשה פרעה, אלא יפשפש במעשיו ויעשה תשובה. (יג) שצריך אדם להתוודות שנאמר "ד' הצדיק ואני ועמי הרשעים". (יד) שעושין שליחותו [של ה'] כל הבריות, אפילו בריה קלה, ומוסרין עצמן למיתה לקיים מצותו, כענין הצפרדע והכנים וכל שכן האדם. (טו) שאינו חפץ [ה'] בהשחתת עולמו אלא שישבו ויחיו. ראה (לזה) מכמה התראות שעשה לפרעה. (טז) שהוא ממת ומחיה מענין ידו של משה, "ומצורע חשוב כמת"³⁷⁰. (יז) שיש תורה מן השמים שנאמר "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה". (יח) שיש מציאות לשדים ולמעשה כשפים שנאמר "ויעשו כן חרטומי מצרים בלהטיהם כן". (יט) שהוא שונא החמס והגול. שנאמר "ואת העשוי לכם במצרים"³⁷¹. ולכן חפץ הקב"ה שיזכרו מעשיו ונפלאותיו בכל שנה ושנה כדי שיתחזקו ויתקיימו כל האמונות בידם קיום שלם. ומפני שיצאחי מכוונת המאמר לא כתבתי יותר ותן לחכם ויחכם עוד.

פריטי המצות האלו, אע"פ שכבר כתבנו קצתם. לא יאכל מצה ערב הפסח.

שיסמוכו. ואפילו סיפורי תורתנו הקדושה הנראים לכאורה שאינם עיקר, יש להם סוד גדול מה שלא יוכל שכל האנושי להשיגו, ולא הלשון להגידו. ועיין במ"ש במדרש הנעלם על פסוק³⁶⁴ "ותנח התיבה כחודש השביעי על הרי אררט". ועל פסוק³⁶⁵ "ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום לפני מלך מלך לבני ישראל" ורבים כאלה. ורו"ל³⁶⁶ אמרו כל התורה כולה שמותיו של הקב"ה, ואין נאמר שיש בו עיקר וטפל? ועוד³⁶⁷ "כל האומר כל התורה כולה מפי הקב"ה חוץ מפסוק זה שאמר משה מעצמו אין לו חלק לעוה"ב" והרי הוא כאלו כפר בעיקר. הלכך לא מסתברא להניח לתורתנו השלימה "עיקרים", שכולה עיקר.

ולכן אמרתי "שרשי האמונה". והם אלו: (א) שהוא מצוי שנאמר "אני ד' בא דבר אל פרעה". (ב) שהוא אחד שנאמר "למען תדע כי אין כמוני בכל הארץ". (ג) שהוא משיח בפרטים שנאמר "כי אני ד' בקרב הארץ". (ד) שהוא גומל ומעניש שנאמר³⁶⁸ "למען תדעון אשר יפלה" וגו'. (ה) שהוא מנבא את הנביאים ההולכים בשליחותו שנאמר "לכה ואשלחך אל פרעה". (ו) שנבואת משה רבינו ע"ה למעלה משאר הנביאים שנאמר "ואהרן אחיך יהיה נביאך". (ז) שהוא מחדש נסים ונפלאות בשנוי הטבעיים בכל עת שירצה. וזה הוראה גמורה על חידוש העולם שהוא חידשו והמציאו מאפס מוחלט בחפצו הפשוט כאשר עלה בחפצו. וכל המכות ראה [לזה]. וכיון שהוא חידשו הוא קדמון לו. (ח) שהוא יודע העתידות ומה שבלבות בני אדם ידיעה שלימה שנאמר "ואני ידעתי

הערות

מצוה תקע"ב

שבע"פ היא המבאר תורה שבכתב והמוציאה לאור כל תעלומיה ובה אמר לעולמו די, והיא סוף האצילות³¹¹ כאשר כתבתי כמה פעמים. ולפיכך צוה "לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו". וכל המוסיף או גורע, או כל האומר כל התורה מן השמים חוץ מפסוק א' שאמרו משה מעצמו, הרי זה מבטל פרקי המרכבה ומשנה שמותיו ית' ונותן בהם חסרון או תוספת כאלו יש בהם חסרון ח"ו. וכן האצילות אין בו חסרון או תוספת כמאמר ספר יצירה³¹² "עשר ולא תשע, עשר ולא אחד עשר". ומטעם זה ארז"ל³¹³ שכל האומר אות א' בתורה יתירה או חסירה, אין לו חלק לעוה"ב. ועיין במה שאמרו בס' הזוהר³¹⁴ על פסוק "ותנח התיבה" על זה הענין. ומזה הטעם אני רגיל לומר שאין להניח לתורתנו הקדושה עיקרים³¹⁵, לפי שכולם עיקר ומפי הקב"ה יוצא, ואינה כדתות הנמיסיות הצריכות לעיקרים ויסודות שיעמדוה. וכל המשנה בתורה אפי' קוץ א' כאלו מורה שיש שנוי למעלה, וקרא כתיב³¹⁶ "אני ד' לא שניתי".

וזה לא היה שאם לא כן תבטל התורה כולה כאשר כתבתי. ועל דרך הסוד כבר ידעת שכל התורה כולה שמותיו של הקב"ה³¹⁰ ותרי"ג מצותיה רמז לפרקי המרכבה העליונה. ותורה שבכתב בכללה רומז בקו השוה, הכולל שש קצוות. ותורה

זוהר חדש - תיקונים כרך ב דף סח עמוד ב

(בזוהר מרגליות קא, א. מתוק מדבש קבא, א)

ומסטרא דטעמי אתקריאת שכינתא מחשבה כגוונא דא א וכולא אתרמיז באת אלף. בה אתרמיזו טעמי לעילא נקודין לתתא אתוון באמצעיתא וכולא איהו עשר אמירן עשרת הדברות ושית יומי בראשית ואינון כ"ו כחושבן יהו"ה דכליל טעמי וניקודי ואתוון כגוונא ד י - הוה ואינון טעמי וניקודי מיין עלאין כגוונא דא א. מיין נוקבין כגוונא דא א. רקיע דאמצעיתא כליל כל אתוון.

בגיניה אתמר (בראשית א) יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים. רקיע בהיפוך אתוון עיקר והאי איהו עיקר האמונה ועלה איתמר (יחזקאל א) ודמות על ראשי החיה רקיע דאיהו רקיעא דבכתרא עלאה דאיהו מרכבה להווא דאתקרי עיקר האמונה עילת על כל עלאין טמיר וגניז.

שער הכוונות דרושי עלינו לשבח ונוסח התפילה דרוש א

ובראשונה אכתוב ענין א' שא"ל מורי ז"ל בענין הפזמוני' והפיוטים שתקנו האחרוני' דע לך כי מורז"ל לא היה אומר שום פזמון ושום פיוט ובקשה מאלו שסדרו האחרונים כגון ר' שלמה בן גבירל וכיוצא לפי שאלו האחרונים לא ידעו דרכי הקבלה ואינם יודעים מה שאומרים וטועים בסדר דבורם בלי ידיעה כלל ובפרט פזמון יגדל אלהים חי כו' וכן ודוי אשמנו באומר ובפועל כו'.

סידור יעבץ סוף הקדמת הסידור

ואומנם שיר יגדל עם היותו שבח נאה לא הי' מקובל לאריז"ל ונימוקו עמו לא לבד מטעם נסתר ידוע ליודעי חן אלא באמת גם בנגלה לא נכון להעמיד עקרי האמונה והתורה על י"ג בלבד כי רבים המה כששים רבוא אותיות וכתריהן.

סידור התורה בתרי"ג מצוות וי"ג עיקרים

תלמוד בבלי מסכת מכות דף כג עמוד ב:

דרש רבי שמלאי: שש מאות ושלוש עשרה מצוות נאמרו לו למשה, שלש מאות וששים וחמש לאוין כמנין ימות החמה, ומאתים וארבעים ושמונה עשה כנגד איבריו של אדם

אמר רב המנונא: מאי קרא? תורה צוה לנו משה מורשה, תורה בגימטריא שית מאה וחד סרי הוי, אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום.

בא דוד והעמידן על אחת עשרה, דכתיב: מזמור לדוד [ה'] מי יגור באהלך מי ישכון בהר קדשך, הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת בלבבו, לא רגל על לשונו לא עשה לרעהו רעה וחרפה לא נשא על קרובו, נבזה בעיניו נמאס ואת יראי ה' יכבד נשבע להרע ולא ימיר, כספו לא נתן בנשך ושוחד על נקי לא לקח עושה אלה לא ימוט לעולם.

הולך תמים - זה אברהם, דכתיב: התהלך לפני והיה תמים .

פועל צדק - כגון אבא חלקיהו .

ודובר אמת בלבבו - כגון רב ספרא .

לא רגל על לשונו - זה יעקב אבינו, דכתיב: אולי ימושני אבי והייתי בעיניו כמתעתע .

לא עשה לרעהו רעה - שלא ירד לאומנות חבירו .

וחרפה לא נשא על קרובו - זה המקרב את קרוביו .

נבזה בעיניו נמאס - זה חזקיהו המלך שגירר עצמות אביו במטה של חבלים .

ואת יראי ה' יכבד - זה יהושפט מלך יהודה, שבשעה שהיה רואה תלמיד חכם, היה עומד מכסאו ומחבקו ומנשקו וקורא לו: (אבי אבי) רבי רבי, מרי מרי .

נשבע להרע ולא ימיר - כר' יוחנן, דא"ר יוחנן: אהא בתענית עד שאבא לביתי .

כספו לא נתן בנשך - אפילו ברבית עובד כוכבים .

ושוחד על נקי לא לקח - כגון ר' ישמעאל בר' יוסי. כתיב: עושה אלה לא ימוט לעולם ,

כשהיה ר"ג מגיע למקרא הזה היה בוכה, אמר: מאן דעביד להו לכולה

ו הוא דלא ימוט, הא חדא מינייהו ימוט! אמרו ליה: מי כתיב עושה כל אלה? עושה אלה כתיב, אפילו בחדא מינייהו; דאי לא תימא הכי, כתיב קרא אחרינא: אל תטמאו בכל אלה, התם נמי הנוגע בכל אלה הוא דמטמא, בחדא מינייהו לא? אלא לאו באחת מכל אלה, הכא נמי באחת מכל אלו.

בא ישעיהו והעמידן על שש, דכתיב: הולך צדקות ודובר מישרים מואס בבצע מעשקות נוער כפיו מתמוך בשוחד אוטם אזנו משמוע דמים ועוצם עיניו מראות ברע .

הולך צדקות - זה אברהם אבינו, דכתיב: כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' .

ודובר מישרים - זה שאינו מקניט פני חבירו ברבים .

מואס בבצע מעשקות - כגון ר' ישמעאל בן אלישע .

נוער כפיו מתמוך בשוחד - כגון ר' ישמעאל בר' יוסי .

אוטם אזנו משמוע דמים - דלא שמע בזילותא דצורבא מרבנן ושתיק, כגון ר"א ברבי שמעון .
ועוצם עיניו מראות ברע - כדרבי חייה בר אבא, דאמר ר' חייא בר אבא: זה שאינו מסתכל בנשים בשעה
שעומדות על הכביסה. וכתוב: הוא מרומים ישכון [וגו'] .

בא מיכה והעמידן על שלש, דכתיב: הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד
והצנע לכת עם (ה') אלהיך .

עשות משפט - זה הדין .

אהבת חסד - זה גמילות חסדים .

והצנע לכת - זה הוצאת המת והכנסת כלה. והלא דברים קל וחומר: ומה דברים שאין דרכן לעשותן בצנעא -
אמרה תורה: והצנע לכת, דברים שדרכן לעשותן בצנעא - על אחת כמה וכמה .

חזר ישעיהו והעמידן על שתיים, שנאמר: כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה .

בא עמוס והעמידן על אחת שנאמר: כה אמר ה' לבית ישראל דרשוני וחיו .

מתקיף לה רב נחמן בר יצחק, אימא: דרשוני בכל התורה כולה! אלא

בא חבקוק והעמידן על אחת, שנאמר: וצדיק באמונתו יחיה.

רש"י מסכת מכות דף כד עמוד א

והעמידן על אחת עשרה - שבתחלה היו צדיקים והיו יכולים לקבל עול מצות הרבה אבל דורות האחרונים לא
היו צדיקים כל כך ואם באו לשמור כולן אין לך אדם שזוכה ובא דוד והעמידן כו' כדי שיזכו אם יקיימו י"א מצות
הללו וכן כל שעה דורות של מטה הולכין וממעטין אותן.

מהרש"א חידושי אגדות מסכת מכות דף כג עמוד ב

תרי"ג מצות נאמרו למשה וכו' בא דוד והעמידן על י"א וכו'. פירש"י דורות האחרונים לא היו צדיקים כ"כ ואם
באו לשמור כולן אין לך אדם שזוכה וכו' וכן כל שעה דורות שלמטה הולכים ומתמעטים אותם עכ"ל.

הקושיא מפורסמת בזה וכי באו לבטל כל שאר מצות

והרמ"ה [בע"י] הרגיש בזה וכתב לאו למימרא דאי עבד הנהו לחוד זכה לחיי עולם הבא דא"כ בטל עונשן של
עבירות וכו' דקיימא לן דמאן דמקיים לה לתורה כולה מסייע ליה הקדוש ברוך הוא וכו' וכיון דחזא דוד דהוה
ממעטי דרי ואזלי בעי רחמי ואוקמינהו לאגוני מיצר הרע אאחד עשר וכו' ע"ש גם זה דחוק דא"כ דוד נמי לוקמא
אאחת וליכא למימר דדוד העמידן על אחת מאחד עשר שזכר וחבקוק לא העמידה רק על האמונה א"כ בא
חבקוק להחמיר

ובעל העקרים פי' בזה וז"ל שאין הכונה לומר כי בעשיית אחד עשר או ג' מצות מקנה לו השלמות האנושי
המדרגה שתושג מצד כל המצות שבתורה אלא שכל אחד מן הנביאים היה מתכוין לעשות כללים כוללים מצות
רבות מהתורה וכו' כדי שעל ידם ישיג האדם המדרגה הגדולה מהשלמות כי למה שקשה על כל האדם להעמיס
על עצמו תרי"ג מצות ומנה דוד י"א שהם כוללים למדות טובות וכו' עכ"ל מיהו הא דקאמר כל העושה מצוה
אחת כאילו קיים כולם לא משמע כפירושו והנראה כפי מה שפירש הרמב"ם על מאמר ר"ח בן עקשיא סוף
משנה פרק זה וז"ל והוא מעיקרי האמונה בתורה כ"א יקיים אדם מצוה מתרי"ג מצות בוראו כראוי ולא ישתף
עמה כוונה מכוונת העולם בשום פנים אלא שיעשה לשמה מאהבה וכו' זכה לחיי עולם הבא כי בהיות המצות
הרבה אי אפשר שלא יעשה אדם בחייו אחת מהם על מתכונתה ושלמותה וכו' ע"ש.

החולקים על מנין המצות

יסוד מורא לאבן עזרא

בעבור שראיתי כמה חכמים סופרים שש מאות ושלוש עשרה מצוות על דרכים רבים. יש מהם שספר בישול גדי פעם אחת, ויש שספרו בשלוש מצות, כעד שנכתב שלוש פעמים וחכמים דרשוה, ורבות ככה. ויש מי שיספור הכללים והפרטים. ויש שסופרים פעם הכללים לבדם ופעם הפרטים לבדם, ויש שסופרים מצווה אחת שבאה בשתי לשונות והטעם אחד.

ועל דרך מחקר האמת אין קץ למספר המצוות, כאומרו המשורר: 'לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצוותך מאד' (תהילים קיט, צו). ואס נספור העיקרים והכללים ומצווה שהיא עומדת לעד - אין המצוות עשירית משש מאות ושלוש עשרה.

כללי המצוות לר' יוסף ג'יקטילא ערך מנה

יגדיל תורה ויאדיר:

מנה. ראיתי כמה אריות שואנים אלו קראת אלו על ענין המצוות. הללו אומרים מצוה זו מן התורה והללו אומרים מצוה זו אינה אלא מדברי סופרים, והללו אומרים מצוה זו מן המנין והללו אומרים אין מצוה זו מן המנין, והללו אומרים הפך זה. וכלל אני אומר, כי דין זה לא ניתן ליפסק לאחר שעמדו אחר חתימת התלמוד הבבלי עד שיבוא מורה צדק ויורינו דרך האמת. שאין דבר זה תלוי בשיקול הדעת ולא בסברא, עד שתבוא עליו [קבלה] המסלקת הקושיות והספיקות. וחי נפשי כמדומה לי אפילו אחד מן התנאים הגדולים שהיה גופן בסיני ושכינה שורה עליו היה רואה את עצמו בדוחק להוציא משפט זה לאור. כל שכן אחר שפסק החבל והלך אחר הדלי, ואין שם קבלה אלא סברא. והיאך יתפתה אדם בדעתו לרדת לסוף מחשבתו של תמים דיעות, ולברות מסברתו המצוות שרצה השי"ת למוסרם בקבלה למשה עבדו. ואמר לו מצוה פלונית אני מצוה לישראל שיעשו אותה ענפיה וסנסניה ודקדוקיה וזהו חשבון תרי"ג מצוות. ואלמלא שהוצרכנו לדון אותם לזכות, מן הדין היה לומר שהמונה מצוה מן התורה מן הסברא הוא מקל ראשו כלפי התורה, וכאילו הוא בעיניו אחד מדברי הימים שנעשו ממלכי האומות, ומחשב בדעתו שאין שם זולתו הנראה בעיניו. ומה יעשו אותם שמנו המצוות אם הסירו מצוה ממקומה והעלו תחתיה אחד מענפי מצוה אחרת. והלא יפחדו וייראו שהסירו מצוה ממקומה כשלא העלוה במנין ואמרו שאין שם מצוה זולתי אותם שהעלו במנינם. ומה תקנה יש להם על מקרא „כי

דבר ה' בזה ואת מצותו הפר" אין לך ביטול מצוה או הפרה גדולה יותר ממה ממי שגזר אומר ופסק שאותם שמנה הם מצוות שניתנו למשה בסיני ולא אחרות. חלילה מהשם צבאות מהבליע מצוה בחשבון, ומהשחית כרם ה' צבאות. ומי הוא שמכריחנו למנות המצוות מסברתו. ומי הוא אשר מלאו לבו לברור שס"ה לאוין מתוך כמה לאוין שבתורה ויאמר שאלו המצוות הן עיקר מצוות לא תעשה ולא שאר הלאוין, או שאלו הצוין ממש הן רמ"ח מצוות עשה ולא שאר כמה צוין שבתורה. סוף דבר, אני אומר על החשבון ההוא „מנא מנא תקל ופרסיך תקל תקלתא במאזניא ואשתכח חסיר“⁶⁴) ועל המריבה אני אומר „צו לצו ועיר שם ועיר שם וכשלו אחרו ונשברו ונוקשו ונלכדו“⁶⁵). ודי להם לעוסקים בתורה אחר חתימת התלמוד. בהשתדלם להגיע לפסק ההלכה אם יוכלו להשיגו עד האמת. כל שכן שמכניסין עצמם בדבר שנאמר בו“⁶⁶) „רחוק מה שהיה ועמוק עמוק מי ימצאנו“. כל שכן בזמן שנאמר [בו] „ואבדה חכמת חכמיו וכינת נבוניו תסתתר“, ואומר „ותהי לכם חזות הכל כדברי הספר החתום“. והיאך יקל אדם את ראשו לסוף דעתו וחפצו ורצונו, וולתי ע"י הקבלה האמיתית שנאמרה מפיו למשה בסיני. כגון רבי אליעזר ורבי יהושע ורבי עקיבא ורבי ישמעאל הם חלוקים בקצת מצוות אם הם רשות או חובה. קל וחומר לאותם שעמדו אחר שנפסקה הקבלה, והכל תלוי בסברא שיעמיד אדם מסברתו, ויעריך מדעתו דברים שאי אפשר להם בלי קבלה. דגרסינן בפ"ק דסוטה⁶⁸), וקנא האיש את אשתו, רשות דברי רבי ישמעאל, רע"א חובה. תו גרסינן בפ"ק דקדושין⁶⁹) וגאל את ממכר אחיו רשות דברי רבי יהושע, רבי אליעזר אומר חובה. ובמסכת זבחים⁷⁰) פרק [קדשי קדשים] בענין חטאת העוף, דלרבנן, לא יבדיל הוא לאו. ולרבי אלעזר ב"ר שמעון מאי לא יבדיל א"צ להבדיל. ולפי דרך זה אין כח באדם לרדת לעיקר ענין המצוות ועיקר ענינם. וכי מצאת אחד מחכמי המשנה והתלמוד שיתפאר שיוכל למנות המצוות ע"ד אמיתתן, כ"ש מי שנסתתמו לפנייהם דרכי הקבלה ואין להם דרך כי אם מצד הסברא, אין מי שיוכל למנות המצוות על אמיתתן אלא מי שנאמר בו „המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא“, הוא או שלוחיו היודעים הדבר דרך קבלה מפיו. ואע"פ שאנו אומרים כל זה, טוב לנו להחזיק בכל מצוה ומצוה שמנו מצד שהיא מצוה כתובה בתורה.

מעלות התורה לרבי אברהם אחי הגר"א עמ' יב

שלשה מצות, גם הרבה פרשיות שבתורה, שאין בהם שום מצנה, וזהו דבר שאין מתקבל, אלא באמת כל דבור ודבור שבתורה, שיצא מפי הגבורה, היא מצנה בפני עצמה. והנה באמת המצות רבו ועצמו עד אין מספר, עד מי שיש לו עיון השכלי ולב מבין, ויכול להתנהג בכל פריטי עניניו והנהגותיו, מקטן ועד גדול, על פי התורה והמצנה, ואז היתה מצנה בכל עת, ובכל רגע, עד אין מספר, באשר הוכה הרבה מעשים מהקדמונים ו"ל, בגמרא ובמדרשים, מאשר נהגו הנהגותם על פי התורה, ועל זה אמר דוד המלך עליו השלום, לכול תכלה ראיתי קץ רחבה מצנתך מאד (תהלים קיט, צו). ומה שהוזכר תרנג"ג אינו אלא שרשים, אבל הם מתפרשים לענפים הרבה. ובאמת דבר זה נעלם מאתנו, איזה מהם שרשים, ואיזה מהם ענפים, ואין מהצורך לדעת זאת, כי בכל מצנה ומצנה, ובכל דבור מדבורי התורה, נכלל כל התורה וכל המצות כלן כללותיהן ופרטותיהן ודקדוקיהן, ולכן נמשלה התורה לעץ, כמו שנאמר: כי עץ חיים היא למחזיקים בה (משלי ג, יח)², כמו שהעץ שורש אחד

ונראה על פי מה דאיתא בגמרא סוף מכות (כ, ב), תרנג"ג מצות נצטוו ישראל, שנאמר תורה צנה לנו משה וגו' (דברים לג, ט), וכמה פעמים הזכיר זה הענין, בגמרא ובמדרשים. והנה הקדמונים נתלבטו במנין המצות, כמו הרמב"ם, והרמב"ן, והסמ"ג, וגם האחרונים סערו סער, וכל אחד ואחד סותר מנינו של חברו, בסתירות וקושיות עצמות, ובאמת לכולהו אית להו פירכא, למדקדק בדברי רבותינו ו"ל. וגם מנינו של הנאמר הגדול הרמב"ם ו"ל, אשר כל האחרונים נמשכים אחריו, איננו נמלט מתפיסות חזקות, כמו במעשה הקרבנות, שמנה מעשה עולה למצנה אחת, ובאמת הרבה מצות יש שם, כמו שחיטה, וזריקה, וקבלה, ושאר עבודות, וכן הרבה מצות, שלא מנה אותם הרמב"ם ו"ל והן הן גופי תורה.

ושמיעתי מאחי הגאון ו"ל שורש הדבר, שבנדאי ליכא למימר שלא יכנסו תחת גדר המצות רק תרנג"ג מצות ולא יותר, שאם כן מבראשית ועד בא, אין בהם רק

עולם הבא ממנוות או ממושכלות

ספר אור ה' - מאמר ב כלל ו - פרק א

ואמנם שלמות הדעות, כבר יחשב היותו יותר עצמי בתכלית הזה. ואי אפשר מבלתי שנרחיב בזה הביאור, לפי שמעדרו בו רגלי קצת חכמי אומתנו, כפי מה שנראה לנו. עם שבו נתישב לעמוד על התכלית האמיתית בזאת התורה:

ואומר, שהוא מוסכם מהם, שהשכל יתעצם במה ששיגהו מהמשכלות, ויתחדש מהם שכל נקנה, בלתי מעורב עם השכל ההיולני. ולהיותו נבדל מההיולני, עם היות שנתהוה ונתחדש, ישאר נצחי. לפי שאין לו סבות ההפסד, כמו שנתבאר ב"מה שאחר הטבע", שהחומר הוא סיבת ההפסד והרע, לזה תהיה ההצלחה הנצחית במשכלות הנקנות. וכל עוד שנשיג משגים רבים תהיה ההצלחה יותר גדולה, וכל שכן כאשר יהיו המשגים יותר יקרים בעצמם. והוא גם כן מוסכם מהם, שכל אחד מהמשכילים ישמח ויתענג אחר המוות במה שהשיג אותו. והנה שיערו זה, במה שנשיג מהערבות בחיינו בהשיגנו המשכלות, וכל שכן אחר המוות שנשכילים יחד בהתמדה. ולזה יחויב, שאין יחס אל הערבות שיהיה מהמשכלות הפחותות אל המשכלות הנכבדות, כי הערבות שנמצא בהם בחיינו מתחלף חילוף נפלא. זהו כלל מה שהשתתפו בו והסכימו עליו. אלא שמצאנו בהם חילוף. כי מהם שיראה, שההצלחה הזאת תהיה יותר גדולה כל מה שהיו המשגים רבים מהנמצאות, בעלי חומר היו או נבדלים. וזה, כי הוא יראה, למה שסידור הנמצאות כולם בנפש השכל הפועל, הנה, כל אשר קרב מדרגתו בהשגת המשכלות אל השכל הפועל, היתה מדרגתו יותר גבוהה. ומהם מי שיראה, שהמשג בשכל האדם השגה אמיתית ממצאות השם ומלאכיו, הוא הנשאר. וכל מי שהשיג יותר, מדרגתו יותר עצומה. כוונה ממנו, לפי מה שיראה, שהשכל יתעצם בהשגתו בנבדלים לבד, והוא הנשאר נצחי. וכל מה שהשיג בהם יותר, תהיה ההצלחה יותר עצומה.

ושני אלו הדעות, עם שהם הורסים התורה ועוקרים שורשי הקבלה, הם מבוארי ההפסד מצד העיון.

אם שהם הורסים עקרי התורה והקבלה, זה יראה מפנים, מהם, שמעקרי התורה והקבלה, שבעשית המצוות ישיג האדם החיים הנצחיים, כמו שבא במשנה (קידושין א, י) מפורש, "כל העושה מצוה אחת מטיבין לו", ובא הפרוש בגמרא, שהוא הטוב הצפון לצדיקים. והנה לפי הדעות האלו, המצוות המעשיות, אינם אלא הצעה למשכלות, ואם לא התעצם השכל בהם אין יתרון בעשית המצוות. ומהם, שלפי התורה והקבלה, כבר יהיו במצוות המעשיות ובאזהרות, ענינים מיוחדים בגמול וענש, שלא יתכן בהם לפי הדעות ההם. אמנם בגמול, כאילו תאמר, המוסרים נפשם על קדשת השם. כמו שאמרו (פסחים נ, א), "הרוגי לוד אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתם". הנה לא התנו שהתעצמו במשכלות, ואם התעצמו, מה יתרון במות גופם. ואמנם בעונש, כמו המלשינים והמוסרות והמלביין פני חברו ברבים, שבא בקבלה מהם שאין להם חלק לעוה"ב. והנה אם נתעצם שכלם במשכלות, אי אפשר מבלתי שישאר נצחי; אם לא שיחדש בהם השם נס להעניש השכל הנקנה ההוא, אשר מדרכו להשאר נצחי, ויפסידנו. והנה גם המינים שהם בכלל הזה, אם היה שיהיה שיכפרו בשרש אחד משרשי הקבלה, כגון האומר אין תחית המתים מן התורה, הנה אם נתעצם שכלו במשכלות אחרות, עם שהמשכל אשר הוא כופר עליו, שבעבורו יקרא מין, הוא בלתי נשאר, למה לא ישארו שאר המושכלות? ואמנם לפי הקבלה האמיתית אין לו חלק לעוה"ב. ומהם, שכבר נתפרסם וקבל באומה, שלפי רב הזכיות והעוונות יהיה רב עונג הנפשות וצערן. כמו שבא בקבלה ובמדרשות הרבה ענין גן העדן וגיהנום. ולפי אלו הדעות, הנה השכר והעונש הוא בהשארות השכל הנקנה והפסדו, לא זולת זה.

ואמנם המאמר בשהשכל מתענג במשכלות אחר המוות, הוא מבואר הביטול, כמו שיבוא עוד בגזירת המקום ב"ה. ולו הונח אפשרי בתענוג, הנה אין דרך לזה בצער, ואף אם ירצה (לברא בריאה) [לבדא בדיאה]. ומהם, שלפי מה שאמרו רז"ל, התכלית הוא החלק המעשי, כמו שבא בדבריהם ז"ל (קידושין מ, ב), שמהם אמרו שהמעשה גדול, ולבסוף נמנו וגמרו שהתלמוד גדול, שהתלמוד מביא לידי מעשה. הנה ששמו החלק המעשי סיבה תכליתית לשכלי. הנה מכל אלו הפנים נראה מבואר, שהדעות האלו הם כנגד שורשי התורה ועקריה:

בית מדרש עיון למחשבה | סוגיית העיקרים | עולם הבא ממנוות או ממושכלות

עולם הבא ממצוה אחת או מכולם

משנה מסכת קידושין פרק א משנה י

כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו ונוחל את הארץ וכל שאינו עושה מצוה אחת אין מטיבין לו ואין מאריכין לו ימיו ואינו נוחל את הארץ.

משנה מכות פרק ג' משנה

אמר רבי חנניה בן גמליאל: מה אם העובר עבירה אחת - נוטל נפשו עליה, העושה מצוה אחת - על אחת כמה וכמה שתנתן לו נפשו.

משנה מסכת אבות פרק ד

רבי אליעזר בן יעקב אומר העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד והעובר עבירה אחת קונה לו קטיגור אחד.

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת מכות פרק ג

[יז] מיסודות האמונה בתורה שאם קיים האדם מצוה משלש עשרה ושש מאות מצות כראוי וכהוגן ולא שתף עמה מטרה ממטרות העולם הזה כלל, אלא עשאה לשמה מאהבה כמו שביארתי לך, הרי הוא זוכה בה לחיי העולם הבא, לכן אמר ר' חנניה כי מחמת רבוי המצות אי אפשר שלא יעשה האדם אחת בכל ימי חייו בשלימות ויזכה להשארות הנפש באותו המעשה. וממה שהמורה על היסוד הזה שאלת ר' חנניה בן תרדיון מה אני לחיי העולם הבא, וענהו העונה כלום בא לידך מעשה, כלומר האם נודמן לך עשיית מצוה ראוי, ענה לו שנודמנה לו מצות צדקה בתכלית השלמות האפשרית, וזכה בה לחיי העולם הבא. ופירוש הפסוק ה' חפץ לצדק את ישראל למען כן יגדיל תורה ויאדיר.

ספר העיקרים מאמר ג פרק כט

וראוי שנחקור בכאן חקירה גדולת התועלת מאד, והוא אם התורה הזאת האלהית נותנת שלמות בכללה או בחלקיה. ונאמר שהדבר הזה נחלקו בו רבן שמעון בן לקיש ורבי יוחנן בפרק חלק, אמרו שם לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק, אמר רבי שמעון בן לקיש למי שמשיר אפילו חק אחד מן התורה, אמר רבי יוחנן לא נוחא ליה למריהו דאמרית עליהו הכי אלא למי שלא קיים אפילו חק אחד מן התורה.

והיה נראה שהוא ראוי שתהיה נותנת השלמות בכללה ולא בחלקיה כדברי רבי שמעון בן לקיש, לפי שאם היה חלק ממנה מספיק להקנות השלמות האנושי, למה יעמיס השם יתברך עלינו רבוי המצות והאזהרות, כי מה שאפשר שיושג בפעל אחד יראה שיהיה פעל בטל שיעשה בהשגתו פעולות רבות, כי מי שיוכל לרפאות חולי אחד בסם אחד פשוט קל ההשגה, שיעשה הרכבה רבת הסמים קשי ההשגה היא פעולת שוא בלי ספק, כמאמר החכם לשוא יעשה בפעולות רבות מה שאפשר לעשות בפעולה אחת, ולזה יראה שכל המצות והאזהרות שבאו בתורה הם הכרחיות להקנאת השלמות האנושי, שאם לא כן לא היה השם יתברך מצוה אותנו בהם.

אבל שנאמר שכל המצות והאזהרות שבאו בתורה הם הכרחיות בהקנאת השלמות האנושי דבר זר וקשה מאד, שאם הדבר כן אי אפשר לשום אדם שיקנה השלמות ההוא, לפי שאדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, ואם יחסר לו אחת מן המצות לפי זה הדעת אי אפשר לו לקנות השלמות האנושי, ויהיה אם כן התורה שנתנה לישראל דרך חסד להביאם כולם לחיי העולם הבא היא בעצמה המונעת אותם משיזכו לנועם ההוא, וזה הפך מה שכוון ממנה, כי אין צריך לומר שלא ישיגוהו כלם, שאפילו יחיד בדור לא יוכל להקיף על כלל הדעות שבאה בתורה ולא לעשות כל החקים ולא לקיים כל המשפטים שבאו בה, ויהיו כלל ישראל לפי זה יורדין לבאר שחת, חלילה לאל מרשע ושדי מעול, עם שהמקובל באומה הוא הפך כל זה, שהרי אמרו במשנה כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא. וזה ספק חזק ראוי שנשתדל בהתרתו.

ודרך הבנת זה העניין הוא, כי כמו שנמצא בדברים הטבעיים דברים הרבה ימצאו על צד היותר טוב ולא על צד ההכרח, כמו כפילת החושים וזולתם שהיה אפשר המצא והתקיים הבעלי חיים בזולת ההכפל ההוא, ואולם נמצאו בבעלי חיים על צד היותר טוב, כן השם יתברך להיותו חפץ להביא את האדם אל השלמות האנושי וראה כמה מונעים יש לו שהם מטרידים מהשגת השלמות ההוא, חתר דרך בשישיגהו, וזה בשהרבה לו דרכים ואופנים אינם הכרחיים כלם להשגת השלמות ואמנם נמצאו על צד היותר טוב, כדי שיושג השלמות האנושי או חלק ממנו על יד כל אחד מהם, כדי שלא ימלט שום אחד מישראל בפרט או מן האנשים בכלל שלא ישיג השלמות ההוא אם ישתדל להשיגו באחת מן הדרכים ההם.

וזהו מה שאמרו רבותינו ז"ל בסוף מכות רבי חנניא בן עקשיא אומר רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות שנאמר ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר, הנה בארו שלכך נצטוו ישראל רוב המצות כדי לצדקם ולזכותם. והוא מבואר שאם היו כלם הכרחיים לקניית השלמות לא היה זה זכות אלא חובה, ולזה הוא שאמר רבי יוחנן לא ניהא ליה למריהו דאמרת עליהו הכי אלא למי שלא קיים אפילו חק אחד מן התורה.

וכן כתב הרמב"ם ז"ל בפירושו המשנה, וזה לשונו על אותה משנה. מעיקרי האמונה בתורה כי כשיקיים האדם מצוה מתרי"ג מצות כסדר וכהוגן ולא ישתף עמה דבר מכוונות העולם בשום פנים אלא שיעשה אותה לשמה מאהבה כמו שבארתי לך, הנה זכה בה לחיי העולם הבא, ועל זה אמר כי בהיותם הרבה אי אפשר שלא יעשה אדם בחייו אחת מהן על מתכונתה ושלמותה, בעשותו אותה מצוה תחיה נפשו באותו מעשה, וממה שיורה על העקר הזה רבי חנינא בן תרדיון ששאל את רבי יוסי בן קסמא מה אני לחיי העולם הבא, והשיב כלום בא מעשה לידך, כלומר נזדמן לך לעשות מצוה כהוגן, והשיבו כי נזדמנה לו מצות צדקה על דרך שלמות בכל מה שאפשר וזכה בה לחיי העולם הבא, עד כאן לשונו שם.

ונתבאר לפי זה מה שאמרנו כי מצוה אחת בלבד תספיק לתת השלמות האנושי, ואולם מה שנמצאו בתורה מצות רבות לא היה זה על צד ההכרח, ואבל על צד היותר טוב, כדי שלא ימלט אדם מישראל שלא יזכה לעולם הבא על יד אחת מהן אי זו מהן שתהיה. ותא חזי מאן גברא רבה מסהיד עלה הרמב"ם ז"ל, שאמר כי דעת רבותינו ז"ל הוא כי רבוי המצות לא היה להעמיס עלינו משא כבד אשר לא נוכל שאתו, אבל היה חסד מהשם יתברך לזכות את ישראל ולהצדיקם, כי הגדיל את התורה והרבה מצותיה כדי שיהיו להם דרכים מתחלפים כדי שיקנו על ידם השלמות האנושי, ואף על פי שהם לא ישערו בזה, כי להיותם עם בזוז ושסוי יחשבו שיהיה רבוי המצות להעמיס על העם משא כבד, וזהו שסמך אל פסוק ה' חפץ למען צדקו וגו' והוא עם בזוז ושסוי וגו', רוצה לומר כי יחשבו כי לפי שאין מצוה אחת בלבד מספקת אל שתדבק בהם השגחה האלהית בכל פרטי מעשיהם להצילם מצרתם, יאמרו כי בעבור זה לא תספיק להקנות שום שלמות לנפש, ואין הדבר כן, כי אפילו מצוה אחת עשויה כהלכתה כמו שבארנו תספיק אל שיקנה האדם בה חיי העולם הבא, ובעבור זה אמרו רבותינו ז"ל כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, כי אי אפשר שלא יעשה כל אחד מהם מצוה ממצות התורה שעל ידה יזכה למדרגה מה ממדרגות העולם הבא. ואולם כפי רבוי המצות שיעשה כן תגדל מדרגתו שם, ולזה היה משה כוסף ותאב להכנס לארץ כדי שעל ידי קיום המצות התלויות בארץ יזכה בלי ספק למדרגה יותר גדולה בעולם הבא.

ופעמים יגיע רבוי המצות המקויימות על יד איש אחד אל שיהיה במדרגה שיושגח בעולם הזה בכל פרטי עניניו, כרבי חנינא בן דוסא וזולתו מן החסידים, וכבר אפשר שימצא רבוי המצות או כללותם באישים מתחלפים ויהיה כלל האישים ההם מושגח יותר מן האיש האחד, וזה כי הכלל הוא ישוב במדרגת האיש האחד שימצאו בו רבוי המצות, וזאת היא סבה שיהיה הכלל לעולם יותר מושגח מהפרט להמצא בכלל רבוי המצות או כלל מצות התורה יותר ממה שימצאו באיש האחד, ולזה יהיה הכלל לעולם נענים בתפלתם ומושגחים ומנוצלים מהמקרים יותר מהפרט.

וזה אמנם יהיה בהצלחת העולם הזה, אבל בעולם הבא מדרגת כל אחד ואחד לפי מעשיו ורוב המצות שיעשה. וגדולה מזו נמצא לרבותינו ז"ל במקומות הרבה, שאפילו בעשית פעל אחד שאינו מצוה ואינו אזהרה, אם יכוין העושה בעשיתו לשם שמים ולכבוד השם יתברך או כבוד תורתו יזכה בה לחיי העולם הבא, כלומר למדרגה

מה ממדרגות העולם הבא. ואמרו בכתובות על ההוא כובס דהוה בשבבותיה דרבי וסליק לאגרא ונפל ומית, שיצאת בת קול ואמרה אף ההוא כובס מזומן לחיי העולם הבא, שיראה מזה שאפילו מי שנצטער על שלא כבד החכם במותו ומת מתוך הצער ההוא, בכוונה ההיא זוכה לחיי העולם הבא אחר שצערו ומיתתו היתה לשם שמים.

וכן במסכת עבודה זרה אמרו על השוטר שהיה ממונה להמית את רבי חנינא בן תרדיון, כי לפי שקרב מיתתו כדי שלא יצטער רבי חנינא ביותר, שהיה מזומן לחיי העולם הבא. וכן במסכת תענית בפרק סדר תעניות בתרא מביא הרבה מעשים מאנשים שאמר אליהו עליהם שהיו מזומנים לחיי העולם הבא, ואף על פי שלא היו עושים מעשים שיהיו מצוה או אזהרה אלא פעולות טובות, כמו שומר בית הסוהר שהיה מפריש הנשים מהאנשים כדי שלא יבואו לידי הרגל עבירה, וזולת זה שם הרבה.

וכבר בארו רבותינו ז"ל כלל הפעולות הטובות המביאות האדם להשגת חיי העולם הבא מזולת המצות המפורשות בתורה, אמרו והלכת בדרכיו (דברים כ"ח ט'), מה הוא רחום אף אתה רחום מה הוא חנון אף אתה חנון מה הוא גומל חסדים אף אתה גומל חסדים מה הוא קובר מתים אף אתה קובר מתים וכו', וכלל הדברים הוא כי כל פעולה שיעשה העושה אותה לשם שמים זוכה בה לחיי העולם הבא, ואף אם הפעל ההוא יחשב בו שהוא רע, אמרו רבותינו ז"ל בכל דרכיך דעהו ואפילו לדבר עבירה, ואמרו עוד גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה. והבן זה העקר ודעהו כי הוא הכרחי לתורת משה, שאם לא כן לא יהיו כלל ישראל זוכים לחיי העולם הבא על ידי התורה אלא אחד מעיר או יחיד בדור, ותהיה החבה יתרה שחבב הקדוש ברוך הוא את ישראל לתת להם התורה, כמו שאמרו חביבין ישראל שנתן להם כלי חמדה וכו', לנקמה מהם שלא יוכלו לקיים את כלה ויהיו נענשים על כך.

אלא שהאמת הוא כמו שאמרנו שזה עקר פרטי לתורת משה שאליו כווננו רבותינו ז"ל באמרם כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, כלומר שכלם ישיגו מדרגה מה ממדרגות העולם הבא. ואף על פי שיש מן החכמים חולקים על זה ואומרים כי צריך רבוי גדול מן המצות כדי שיזכה האדם לחיי העולם הבא, אין הדבר כן אלא כי לפי רבוי המצות תגדל מדרגתו בו כמו שאמרנו, ואבל במצוה אחת בלבד ישיג מדרגה מה ממנו. ומה שאמרו רבותינו ז"ל במסכת מכות דרש רבי שמלאי תרי"ג מצות נאמרו למשה בסיני וכו' בא דוד והעמידן על י"א וכו' בא ישעיהו והעמידן על שש וכו', שיראה מזה שצריך כל המצות כדי לקנות השלמות אלא שדוד העמידן על י"א וישעיהו על שש וכן השאר, עוד תדע פירוש המאמר הזה בפרק הבא אחר זה בעזרת השם:

ספר תפארת ישראל למהר"ל פרק ה

המצות שנתן השם יתברך לישראל, יש לשאול עליהם; אם רבוי המצות לטוב להם כמשמעות פשט הכתוב, שנאמר (ר' דברים ו, כד - כה) 'ויצונו ה' אלהינו לעשות החקים האלה לטוב לנו כל הימים וצדקה וגו'". ועם כי יש לומר שאין הכתוב מדבר ברבוי המצות, רק שהמצות הם לטוב אל האדם, שבקיום המצוה זוכה לחיים הנצחיים. מכל מקום כך מוכח פשט המאמר המפורסם (מכות כג ב) 'אמר רבי חנניה בן עקשיא, רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות, שנאמר (ישעיה מב, כא) 'ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר". ומעתה יש לשאול, כי איך יאמר שה' חפץ לזכות את ישראל לכך הרבה להם מצות. ודבר זה נגד השכל, שהיה לו למעט במצות, כדי שלא יהיה צריך לשמור הרבה מצות, ואז היה זוכה לעולם הבא על ידי מיעוט מצות, ממה שהוא מוסיף להם מצות, שאז אי אפשר לזכות כל כך לעולם הבא.

והרמב"ם ז"ל פירש במסכת מכות (בפיהמ"ש שם), וזה לשונו; מעיקרי האמונה בתורה כי כשיקיים אדם מצוה מן תרי"ג מצות כראוי וכהוגן, ולא שתף עם כונתה מכונות העולם, אלא שיעשה אותה מאהבה כמו שביארתי לך, הנה זכה לחיי עולם. ועל זה אמר רבי חנניא כי המצות בהיותם הרבה, אי אפשר שלא יעשה האדם בחייו אחת מהנה על מתכונתה ועל שלימותה. ובעשיית אותה המצוה תחיה נפשו באותו מעשה. וממה שיורה על עיקר זה, מה ששאל רבי חנינא בן תרדיון (ע"ז יח א) 'מה אני לחיי עולם הבא', והשיב המשיב 'כלום מעשה בא לידך' (שם), כלומר עשית מצוה כהוגן. והשיב כי נזדמנה לו מצות צדקה על השלימות, וזכה בה לחיי עולם הבא, עד כאן דבריו.

ותימה על זה, כי איך יסבלו דבריו הא דאמרינן גמרא דראש השנה (טז ב) בהדיא, דאליבא דכולי עלמא ברוב עבירות ליום הדין נדון בגיהנם. והתם איירי לעולם הבא, דהא קאמר (שם) 'צדיקים גמורים נכתבים לחיי עולם הבא וכו'". ואיך יסתור גמרא ערוך. ואם יאמר דהא דאמרינן שאפילו במצוה אחת זוכה לעולם הבא, היינו שעושה מצוה אחת, אבל לא עשה שום עבירה. אם כן אין כאן להגדיל שכר כלל, דסוף סוף כאשר יש להם הרבה מצות אפשר שיעשה הרבה חטאים, יהיו החטאים מכריעים. ואם רצה הרמב"ם ז"ל [לומר] כאשר עושה מצוה ולא עשה שום חטא כנגד זה, בודאי כדבריו כן הוא. ודבר זה משנה פשוטה בפרק קמא דקידושין (לט ב) 'כל העושה מצוה אחת מטיבין לו, ומאריכין לו ימיו, ונוחל הארץ'. ואף על גב דמוקי ליה שם כשעשה מצוה אחת יתירה על מחצה עונות, כל שכן שיש ללמוד מזה שאם עשה מצוה אחת ולא עשה שום חטא שזוכה לעולם הבא. אך אם כן אין צריך לדבר זה מה שכתב שעשה מצוה אחת ולא שתף עמה כונה אחרת. סוף סוף למדנו כי אין הדבר כמו שפירש הרמב"ם ז"ל דבמצוה אחת זוכה לחיי עולם הבא.

והא דרבי חנינא בן תרדיון הכי איתא התם (ע"ז יח א); כשחלה רבי יוסי בן קסמא, אמר לו רבי חנינא בן תרדיון, מה אני לעולם הבא. אמר לו, כלום מעשה בא לידך. אמר לו, מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה, וחלקתים לעניים. אמר לו, אם כן מחלקך יהא חלקי, ומגורלך יהא גורלי, עד כאן. ונראה לא שבשביל מצוה זאת יזכה לעולם הבא, רק שראה בקיום מצוה אחת כתקנה מאד שהיה מחמיר בה, וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל בעצמו, שמזה המעשה ראה שקיים מצוה אחת כתקנה, ומזה היה יודע שהוא צדיק גמור בקיום כל המצות, והוא בן עולם הבא.

מקור למספר י"ג עיקרים בדברי חז"ל

ספר השל"ה הקדוש - שער האותיות - אות א' אמת ואמונה (יב)

ומצאתי תפילה ישנה מיוסדת בשם טביומי זה נוסחה, יהי רצון מלפניך השם המקודש שלש עשרה, למען אברהם יצחק הראשונים בבריתות שלש עשרה, ולמען יעקב איש תם וצאצאיו שלש עשרה, תחניני עם מקיימי תורתך הנדרשת במדות שלש עשרה, וברכני לדבק לשמרני ממקרה ולא ימנעו ממני מדותיך השלש עשרה, והאר פניך אלי והוציא שכלי לפועל תורה ותחנני ואדעך בשם עם יושר עיקרם שלש עשרה, ותשא זיו שכינתך אלי ועלי תשרה ותשים לי שלום מהמונעים באלו השלש עשרה:

שו"ת חתם סופר חלק ד (אבן העזר ב) סימן קמח

והא דתפלת רב טביומי יה"ר מלפניך השם המקדש שלש עשרה ר"ל י"ג תיקוני דיקנא הידועים הנרמזים בי"ג מדות ה' ה' אל רחום וחנן כידוע ולעולם לא נתכוון רב טביומי על י"ג עיקרים שהמציא הרמב"ם שהוא ה' הממציא הראשון בזה ואשר לפנים לא ידענום.

ראש אמונה פרק י'

האלה.

וכבר נמצא במסכת תענית (דף כ"ה), על ר' אליעזר

בן סדת, כשנשאל מה היה לו מוכן לעולם הבא, והשיבחו מן השמים, יחיבנא לך תליסר נהרי דמשכי (נהרות משמן אפרסמון), דמתענגא בהו. רמזו בזה שיהיה נצחי וקיים בעונג גמרן, בשביל י"ג עיקרי האמונות אשר האמין. וכן כשנכנס ריב"ל בגן עדן, שהיה מכריז אליהו, בפניה פנו מקום לבר ליואי, אשכחיה לרבי שמעון בן יוחאי, דהוה שכיב על תליסר תכתקי דפיזא (ר"ל על י"ג כסאות של אושו וזהב נקי), ואמר ליה אנת הוא בר ליואי, אמר ליה, אנא. אמר ליה, גראתה הקשת בימיך, אמר ליה, אין. ולא היא, אלא כדי שלא להחזיק טובה לנפשיה קאמר, כמו שבא במסכת כתובות, פרק המדיר (דף ע"ז). הנה השלש עשרה תכתקי דפיזא שהיה רבי שמעון שוכב עליהם, אין ספק שהיו י"ג עיקרי האמונה, אשר האמין בחייו, כמו שהניחם הרב, כי מפני שהאמין בהם, היה שכרו אתו ופעולתו לפניה. ושאר חלקי המאמר אין המקום הזה גאות לביאורם. וזו היא ההקדמה החמישית.

משנה וגמרא - פרק חלק

א. משנה מסכת סנהדרין פרק חלק (פרק י' או יא)

[א] כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא שנאמר (ישעיה ס') ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעי מעשי ידי להתפאר.

ואלו שאין להם חלק לעולם הבא:

- האומר אין תחיית המתים מן התורה,
- ואין תורה מן השמים,
- ואפיקורס.

רבי עקיבא אומר:

- אף הקורא בספרים החיצונים,
- והלוחש על המכה ואומר (שמות ט"ו) כל המחלה אשר שמתני במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רפאך.

אבא שאול אומר:

- אף ההוגה את השם באותיותיו:

[ב] שלשה מלכים וארבעה הדיוטות אין להם חלק לעולם הבא שלשה מלכים ירבעם אחאב ומנשה רבי יהודה אומר מנשה יש לו חלק לעולם הבא שנאמר ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תחנתו וישיבהו ירושלים למלכותו אמרו לו למלכותו השיבו ולא לחיי העולם הבא השיבו ארבעה הדיוטות בלעם ודואג ואחיתופל וגחזי:

[ג] דור המבול אין להם חלק לעולם הבא ואין עומדין בדין שנאמר (בראשית ו') לא ידון רוחי באדם לעולם לא דין ולא רוח דור הפלגה אין להם חלק לעולם הבא שנאמר (שם בראשית י"א) ויפץ ה' אותם משם על פני כל הארץ ויפץ ה' אותם בעולם הזה ומשם הפיצם ה' לעולם הבא.

אנשי סדום אין להם חלק לעולם הבא שנאמר (שם /בראשית/ י"ג) ואנשי סדום רעים וחטאים לה' מאד רעים בעולם הזה וחטאים לעולם הבא אבל עומדין בדין רבי נחמיה אומר אלו ואלו אין עומדין בדין שנאמר (תהלים א') על כן לא יקומו רשעים במשפט וחטאים בעדת צדיקים על כן לא יקומו רשעים במשפט זה דור המבול וחטאים בעדת צדיקים אלו אנשי סדום אמרו לו אינם עומדים בעדת צדיקים אבל עומדין בעדת רשעים

מרגלים אין להם חלק לעולם הבא שנאמר (במדבר י"ד) וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ רעה במגפה לפני ה' וימותו בעולם הזה במגפה בעולם הבא

דור המדבר אין להם חלק לעולם הבא ואין עומדין בדין שנאמר (שם /במדבר י"ד/) במדבר הזה יתמו ושם ימותו דברי רבי עקיבא רבי אליעזר אומר עליהם הוא אומר (תהלים נ') אספו לי חסידי כורתני בריתי עלי זבח עדת קרח אינה עתידה לעלות שנאמר (במדבר ט"ז) ותכס עליהם הארץ בעולם הזה ויאבדו מתוך הקהל לעולם הבא דברי רבי עקיבא רבי אליעזר אומר עליהם הוא אומר (שמואל א' ב') ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל

עשרת השבטים אינן עתידין לחזור שנאמר (דברים כ"ט) וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה מה היום הזה הולך ואינו חוזר אף הם הולכים ואינם חוזרים דברי רבי עקיבא רבי אליעזר אומר מה היום מאפיל ומאיר אף עשרת השבטים שאפל להן כך עתיד להאיר להן:

[ד] אנשי עיר הנדחת אין להם חלק לעולם הבא שנאמר יצאו אנשים בני בליעל מקרבך וידיחו את יושבי עירם..

ב. משנה מסכת אבות פרק ג משנה יא

רבי אלעזר המודעי אומר:

1. המחלל את הקדשים
  2. והמבזה את המועדות
  3. והמלבין פני חברו ברבים
  4. והמפר בריתו של אברהם אבינו עליו השלום
  5. והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה
- אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים אין לו חלק לעולם הבא :

ג. האומר אין תחיית המתים מן התורה (סנהדרין צט, א)

וכל כך למה? תנא: הוא כפר בתחיית המתים - לפיכך לא יהיה לו חלק בתחיית המתים, שכל מדותיו של הקדוש ברוך הוא מדה כנגד מדה. דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: מניין שכל מדותיו של הקדוש ברוך הוא מדה כנגד מדה....

ד. מנין לתחיית המתים מן התורה - לענין הכרת תכרת

א] (אמר רבי יוחנן): מניין לתחיית המתים מן התורה - שנאמר ונתתם ממנו [את] תרומת ה' לאהרן הכהן, וכי אהרן לעולם קיים? והלא לא נכנס לארץ ישראל, שנותנין לו תרומה. אלא, מלמד שעתיד לחיות, וישראל נותנין לו תרומה - מכאן לתחיית המתים מן התורה.

דבי רבי ישמעאל תנא: לאהרן - כאהרן, מה אהרן חבר - אף בניו חברים .

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: מניין שאין נותנין תרומה לכהן עם הארץ - שנאמר, ויאמר לעם ליושבי ירושלים לתת מנת (לכהנים ולויים) + מסורת הש"ס: הכהנים והלויים+ למען יחזקו בתורת ה', כל המחזיק בתורת ה' - יש לו מנת, ושאינו מחזיק בתורת ה' - אין לו מנת .

אמר רב אחא בר אדא אמר רב יהודה: כל הנותן תרומה לכהן עם הארץ - כאילו נותנה לפני ארי, מה ארי ספק דורס ואוכל ספק אינו דורס ואוכל - אף כהן עם הארץ, ספק אוכלה בטהרה ספק אוכלה בטומאה. רבי יוחנן אמר: אף גורם לו מיתה, שנאמר ומתו בו כי יחללהו .

דבי רבי אליעזר בן יעקב תנא: אף משיאו עון אשמה, שנאמר והשיאו אותם עון אשמה באכלם את קדשיהם .

ב] תניא, רבי סימאי אומר: מניין לתחיית המתים מן התורה - שנאמר וגם הקמתי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען. לכם לא נאמר, אלא להם - מכאן לתחיית המתים מן התורה .

(צד"ק ג"ם גש"ם ק"ם סימן).

ג] שאלו מינין את רבן גמליאל: מניין שהקדוש ברוך הוא מחייה מתים? אמר להם מן התורה, ומן הנביאים, ומן הכתובים, ולא קיבלו ממנו .

מן התורה - דכתיב ויאמר ה' אל משה הנך שכב עם אבתיך וקם ,

אמרו לו: ודילמא וקם העם הזה וזנה !

ד] מן הנביאים - דכתיב יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורננו שכני עפר כי טל אורת טלך וארץ רפאים תפיל - ודילמא מתים שהחיה יחזקאל ?

ה] מן הכתובים - דכתיב וחכך כייז הטוב הולך לדודי למישרים דובב שפתי ישנים

ודילמא רחושי מרחשן שפוותיה בעלמא, כרבי יוחנן. דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק: כל מי שנאמרה הלכה בשמו בעולם הזה - שפתותיו דובבות בקבר, שנאמר דובב שפתי ישנים .

[ו] עד שאמר להם מקרא זה: אשר נשבע ה' לאבתיכם לתת להם, לכם לא נאמר אלא להם - מיכן לתחיית המתים מן התורה .

[ז] ויש אומרים: מן המקרא הזה אמר להם: ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום (פשיטא דחיים כלכם היום, אלא אפילו ביום שכל העולם כולם מתים - אתם חיים). מה היום כולכם קיימין - אף לעולם הבא כולכם קיימין .

[ח] שאלו רומיים את רבי יהושע בן חנניה: מניין שהקדוש ברוך הוא מחיה מתים, ויודע מה שעתיד להיות? אמר להו: תרווייהו מן המקרא הזה, שנאמר ויאמר ה' אל משה הנך שכב עם אבתיך וקם העם זה וזנה .

-ודילמא, וקם העם הזה וזנה? - אמר להו: נקוטו מיהא פלגא בידיכו, דיודע מה שעתיד להיות .

איתמר נמי, אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי: מניין שהקדוש ברוך הוא מחיה מתים, ויודע מה שעתיד להיות - שנאמר, הנך שכב עם אבתיך וקם וגו' .

[ט] תניא, אמר רבי אליעזר ברבי יוסי: בדבר זה זיפתי ספרי כותים, שהיו אומרים אין תחיית המתים מן התורה. אמרתי להן: זיפתם תורתכם, ולא העליתם בידכם כלום .

שאתם אומרים אין תחיית המתים מן התורה, הרי הוא אומר הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה הכרת תכרת - בעולם הזה, עונה בה לאימת? לאו לעולם הבא ?

אמר ליה רב פפא לאביי: ולימא להו תרווייהו מהכרת תכרת - !

אינהו הוו אמרי ליה: דברה תורה כלשון בני אדם .

כתנאי: הכרת תכרת, הכרת - בעולם הזה, תכרת - לעולם הבא, דברי רבי עקיבא .

אמר לו רבי ישמעאל: והלא כבר נאמר את ה' הוא מגדף ונכרתה וכי שלשה עולמים יש? אלא: ונכרתה - בעולם הזה, הכרת - לעולם הבא, הכרת תכרת - דברה תורה כלשון בני אדם .

בין רבי ישמעאל ובין רבי עקיבא עונה בה מאי עבדי ביה? - לכדתנאי: יכול אפילו עשה תשובה - תלמוד לומר עונה בה לא אמרתי אלא בזמן שעונה בה .

ה. האומר אין תורה משמים (סנהדרין צט, ב)

והאומר אין תורה מן השמים וכו'. תנו רבנן:

- כי דבר ה' בזה ומצותו הפר הכרת תכרת - זה האומר אין תורה מן השמים.
- דבר אחר: כי דבר ה' בזה - זה אפיקורוס.
- דבר אחר: כי דבר ה' בזה - זה המגלה פנים בתורה,
- ואת מצותו הפר - זה המפר ברית בשר.

הכרת תכרת, הכרת - בעולם הזה, תכרת - לעולם הבא.

מכאן אמר רבי אלעזר המודעי:

- המחלל את הקדשים,
- והמבזה את המועדות,

- והמפר בריתו של אברהם אבינו,
- והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה,
- והמלבין פני חבירו ברבים,

אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים - אין לו חלק לעולם הבא.

תניא אידך: **כי דבר ה' בזה** - זה האומר אין תורה מן השמים.

ואפילו אמר: כל התורה כולה מן השמים, חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקדוש ברוך הוא אלא משה מפי עצמו - זהו כי דבר ה' בזה.

ואפילו אמר: כל התורה כולה מן השמים, חוץ מדקדוק זה, מקל וחומר זה, מגזרה שוה זו - זה הוא כי דבר ה' בזה.

תניא, היה **רבי מאיר אומר**: הלומד תורה ואינו מלמדה - זה הוא דבר ה' בזה.

רבי נתן אומר: כל מי שאינו משגיח על המשנה.

רבי נהוראי אומר: כל שאפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק.

רבי ישמעאל אומר: זה העובד עבודה זרה. מאי משמעה? - דתנא דבי רבי ישמעאל: כי דבר ה' בזה - זה המבזה דבור שנאמר לו למשה מסיני אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך אלהים אחרים וגו'.

ו. והנפש אשר תעשה ביד רמה

תנו רבנן: **והנפש אשר תעשה ביד רמה** - זה מנשה בן חזקיה, שהיה יושב ודורש בהגדות של דופי.

אמר: וכי לא היה לו למשה לכתוב אלא ואחות לוטן תמנע ותמנע היתה פילגש לאליפז וילך ראובן בימי קציר חטים וימצא דודאים בשדה?

יצאה בת קול ואמרה לו: תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דפי אלה עשית והחרשתי דמית היות אהיה כמוך אוכיחך ואערכה לעיניך.

ועליו מפורש בקבלה: הוי משכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה.

ז. אפיקורס (סנהדרין צט, ב)

אפיקורוס.

- רבי ורבי חנינא אמרי תרוייהו: זה המבזה תלמיד חכם.
- רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי אמרי: זה המבזה חבירו בפני תלמיד חכם.

בשלמא למאן דאמר המבזה חבירו בפני תלמיד חכם אפיקורוס הוי, מבזה תלמיד חכם עצמו - מגלה פנים בתורה שלא כהלכה הוי. אלא למאן דאמר מבזה תלמיד חכם עצמו אפיקורוס הוי, מגלה פנים בתורה כגון מאי? - כגון מנשה בן חזקיה.

ואיכא דמתני לה אסיפא, מגלה פנים בתורה,

- רב ורבי חנינא אמרי: זה המבזה תלמיד חכם,
- רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי אמרי: זה המבזה את חבירו בפני תלמיד חכם.

בשלמא למאן דאמר המבזה תלמיד חכם עצמו מגלה פנים בתורה הוי, מבזה חבירו בפני תלמיד חכם - אפיקורוס הוי. אלא למאן דאמר מבזה חבירו בפני תלמיד חכם מגלה פנים בתורה הוי, אפיקורוס כגון מאן? - אמר רב יוסף: כגון הני דאמרי מאי אהנו לן רבנן? לדידהו קרו, לדידהו תנו.

אמר ליה אביי: האי מגלה פנים בתורה נמי הוא, דכתיב אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי.

אמר רב נחמן בר יצחק: מהכא נמי שמע מינה, שנאמר ונשאתי לכל המקום בעבורם.

אלא, כגון דיתיב קמיה רביה ונפלה ליה שמעתא בדוכתא אחריתי, ואמר: הכי אמרינן התם. ולא אמר הכי אמר מר.

רבא אמר: כגון הני דבי בנימין אסיא, דאמרי: מאי אהני לן רבנן? (ק עמוד א) לא שרו לן עורבא, ולא אסרו לן יונה.

רבא, כי הוו מייתי טריפתא דבי בנימין קמיה, כי הוה חזי בה טעמא להיתירא, אמר להו: תחזו, דקא שרינא לכו עורבא. כי הוה חזי לה טעמא לאיסורא, אמר להו: תחזו דקא אסרנא לכו יונה.

רב פפא אמר: כגון דאמר הני רבנן.

רב פפא אישתלי, ואמר: כגון הני רבנן, ואיתיב בתעניתא.

לוי בר שמואל ורב הונא בר חייה הוו קא מתקני מטפחות ספרי דבי רב יהודה, כי מטו מגילת אסתר אמרי: הא [מגילת אסתר] לא בעי מטפחת. אמר להו: כי האי גוונא נמי מיחזי כי אפקירותא.

רב נחמן אמר: זה הקורא רבו בשמו. דאמר רבי יוחנן: מפני מה נענש גיחזי - מפני שקרא לרבו בשמו, שנאמר ויאמר גחזי אדני המלך זאת האשה וזה בנה אשר החיה אלישע.

יתיב רבי ירמיה קמיה דרבי זירא, ויתיב וקאמר: עתיד הקדוש ברוך הוא להוציא נחל מבית קדשי הקדשים ועליו כל מיני מגדים, שנאמר ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל לא יבול עלהו ולא יתם פריו לחדשיו יבכר כי מימיו מן המקדש [המה] יוצאים והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה. אמר ליה ההוא סבא: יישר. וכן אמר רבי יוחנן: (יישר). אמר ליה רבי ירמיהו לרבי זירא: כי האי גונא מיחזי אפקרותא? אמר ליה: הא [האי] סיועי קא מסייע (ליה) [לך]. אלא אי שמיע לך - הא שמיע לך:....

ח. פושעי ישראל ושאינ להם חלק (ראש השנה יז, א)

פושעי ישראל בגופן, ופושעי אומות העולם בגופן - יורדין לגיהנם, ונידונין בה שנים עשר חדש, לאחר שנים עשר חדש גופן כלה, ונשמתן נשרפת, ורוח מפזרתן תחת כפות רגלי צדיקים, שנאמר ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם. אבל:

- המינין,
- והמסורות,
- והמשומדים
- והאפיקורסים,
- שכפרו בתורה,
- ושכפרו בתחיית המתים,
- ושפירשו מדרכי צבור,
- ושנתנו חיתיתם בארץ חיים,

- ושחטאו והחטיאו את הרבים, כגון ירבעם בן נבט וחביריו -

יורדין לגיהנם, ונידונין בה לדורי דורות, שנאמר ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי וגו' - גיהנם כלה והן אינן כלין, שנאמר וצורם לבלות שאול (מזבל לו). וכל כך למה - מפני שפשטו ידיהם בזבול, שנאמר מזבל לו, ואין זבול אלא בית המקדש, שנאמר בנה בניתי בית זבל לך, ועליהם אמרה חנה ה' יחתו מריבו. אמר רבי יצחק בר אבין: ופניהם דומין לשולי קדירה. ואמר רבא: ואינהו משפירי שפירי בני מחוזא, ומקריין בני גיהנם.

ט. כל המתודה (משנה סנהדרין פרק ו)

היה רחוק מבית הסקילה כעשר אמות אומרים לו התודה שכן דרך המומתין מתודין שכל המתודה יש לו חלק לעולם הבא שכן מצינו בעכשן שאמר לו יהושע (יהושע ז') בני שים נא כבוד לאלהי ישראל ותן לו תודה וגומר ויען עכשן את יהושע ויאמר אמנה אנכי חטאתי וכזאת וגומר ומנין שכיפר לו וידויו שנאמר (שם /יהושע ז') ויאמר יהושע למה עכרתנו יעכרך ה' היום הזה היום הזה אתה עכור ואי אתה עכור לעולם הבא.

י. אנשי סדום (סנהדרין קט, א)

אנשי סדום אין להם חלק לעולם הבא וכו'. תנו רבנן: אנשי סדום אין להן חלק לעולם הבא, שנאמר ואנשי סדום רעים וחטאים לה' מאד, רעים - בעולם הזה, וחטאים - לעולם הבא. אמר רב יהודה: רעים - בגופן, וחטאין - בממונם, רעים בגופן - דכתיב ואיך אעשה הרעה הגדלה הזאת וחטאתי לאלהים, וחטאים בממונם - דכתיב והיה בך חטא, לה' - זו ברכת השם, מאד - שמתכוונים וחוטאים. במתניתא תנא: רעים - בממונם, וחטאים - בגופן. רעים בממונם - דכתיב ורעה עינך באחייך האביון, וחטאים בגופן - דכתיב וחטאתי לאלהים, לה' - זו ברכת השם, מאד - זו שפיכות דמים, שנאמר וגם דם נקי שפך מנשה (בירושלים) הרבה מאד [וגו'].

יא. דור הפלגה (סנהדרין קט, ב)

דור הפלגה אין להם חלק לעולם הבא וכו'. מאי עבוד? אמרי דבי רבי שילא: נבנה מגדל ונעלה לרקיע, ונכה אותו בקרדומות, כדי שיזובו מימיו, מחכו עלה במערבא: אם כן ליבנו אחד בטורא! (אלא) אמר רבי ירמיה בר אלעזר: נחלקו לשלש כיתות, אחת אומרת: נעלה ונשב שם, ואחת אומרת: נעלה ונעבוד עבודה זרה, ואחת אומרת: נעלה ונעשה מלחמה. זו שאומרת נעלה ונשב שם - הפיצם ה', וזו שאומרת נעלה ונעשה מלחמה - נעשו קופים ורוחות ושידים ולילין, וזו שאומרת נעלה ונעבוד עבודה זרה - כי שם בלל ה' שפת כל הארץ.

יב. עשרת השבטים (סנהדרין קי, ב)

גמרא, תנו רבנן: עשרת השבטים אין להם חלק לעולם הבא, שנאמר ויתשם ה' מעל אדמתם באף ובחמה ובקצף גדול. ויתשם ה' מעל אדמתם - בעולם הזה, וישלכם אל ארץ אחרת - לעולם הבא, דברי רבי עקיבא. רבי שמעון בן יהודה איש כפר עכו אומר משום רבי שמעון: אם מעשיהם כיום הזה - אינן חוזרין, ואם לאו - חוזרין. רבי אומר: באים הם לעולם הבא, שנאמר ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו'.

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: שבקה רבי עקיבא לחסידותיה, שנאמר הלך וקראת את הדברים האלה צפונה ואמרת שובה משבה ישראל נאם ה' לוא אפיל פני בכם כי חסיד אני נאם ה' לא אטור לעולם.

מאי חסידותיה? דתניא: קטני בני רשעי ישראל אין באין לעולם הבא, שנאמר כי הנה היום בא בער כתנור והיו כל זדים וכל עשה רשעה קש ולהט אתם היום הבא אמר ה' צבאות אשר לא יעזב להם שרש וענף. שרש - בעולם הזה, וענף - לעולם הבא, דברי רבן גמליאל.

רבי עקיבא אומר: באים הם לעולם הבא, שנאמר שמר פתאים ה', שכן קורין בכרכי הים לינוקא פתיא. ואומר גדו אילנא וחבלוהי ברם עקר שרשוהי בארעא שבקו. ואלא מה אני מקיים לא יעזב להם שרש וענף - שלא יניח להם לא מצוה ולא שיורי מצוה. דבר אחר: שרש - זו נשמה, וענף - זה הגוף.

אבל קטני בני רשעי אומות העולם - דברי הכל אין באין לעולם הבא. ורבן גמליאל נפקא ליה מותאבד כל זכר למו.

אתמר, קטן מאימתי בא לעולם הבא? רבי חייא ורבי שמעון בר רבי, חד אמר: משעה שנולד, וחד אמר: משעה שסיפר. מאן דאמר משעה שנולד - שנאמר יבא ויגידו צדקתו לעם נולד כי עשה. ומאן דאמר משעה שסיפר - דכתיב זרע יעבדנו יספר לה' לדור.

אתמר, רבינא אמר: משעה שנזרע, דכתיב זרע יעבדנו.

רב נחמן בר יצחק אמר: משעה שנימול, דכתיב עני אני וגוע מנער נשאתי אמיך אפונה.

תנא משום רבי מאיר: משעה שיאמר אמן, שנאמר פתחו שערים ויבא גוי צדיק שמר אמנים, אל תקרי שמר אמנים, אלא שאומר אמן. מאי אמן? אמר רבי חנינא: אל מלך נאמן.

יג. דוד (סנהדרין קד, ב)

מי מנאן? אמר רב אשי: אנשי כנסת הגדולה מנאום. אמר רב יהודה אמר רב: בקשו עוד למנות אחד, באה דמות דיוקנו של אביו ונשטחה לפניהם - ולא השגיחו עליה, באה אש מן השמים ולחכה אש בספסליהם - ולא השגיחו עליה. יצאה בת קול ואמרה להם חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב בל יתיצב לפני חשכים, מי שהקדים ביתי לביתו, ולא עוד אלא שביתי בנה בשבע שנים וביתו בנה בשלש עשרה שנה לפני מלכים יתיצב [בל יתיצב] לפני חשכים - ולא השגיחו עליה. יצאה בת קול ואמרה המעמך ישלמנה כי מאסת כי אתה תבחר ולא אני וגו'.

דורשי רשומות היו אומרים: כולן באין לעולם הבא, שנאמר לי גלעד ולי מנשה ואפרים מעוז ראשי, יהודה מחקקי, מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי, עלי פלשת התרועעי, לי גלעד (ולי מנשה) - זה אחאב שנפל ברמות גלעד, מנשה - כמשמעו, אפרים מעוז ראשי - זה ירבעם דקאתי מאפרים, יהודה מחקקי - זה אחיתופל (דף קה) דקאתי מיהודה, מואב סיר רחצי - זה גחזי שלקה על עסקי רחיצה, על אדום אשליך נעלי - זה דואג האדומי, עלי פלשת התרועעי אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, אם יבא דוד שהרג את הפלשתי, והוריש את בניך גת, מה אתה עושה לו? אמר להן: עלי לעשותן ריעים זה לזה.

יד. שמואל ורב יהודה (חגיגה טז, ב)

אשכחיה שמואל לרב יהודה דתלי בעיברא דדשא וקא בכי. אמר ליה: שיננא, מאי קא בכית? - אמר ליה: מי זוטרא מאי דכתיב בהו ברבנן איה ספר איה שקל איה ספר את המגדלים. איה סופר - שהיו סופרים כל אותיות שבתורה, איה שוקל - שהיו שוקלים קלין וחמורין שבתורה. איה סופר את המגדלים - שהיו שונין שלש מאות הלכות במגדל הפורח באויר. ואמר רבי אמי: תלת מאה בעיי בעו דואג ואחיתופל במגדל הפורח באויר. ותנן: שלשה מלכים וארבעה הדיוטות אין להם חלק לעולם הבא, אנן מה תהוי עלן? - אמר ליה: שיננא, טינא היתה בלבם. אחר מאי - זמר יווני לא פסק מפומיה. אמרו עליו על אחר, בשעה שהיה עומד מבית המדרש הרבה ספרי מינין נושרין מחיקו.

מחלוקת העיקרים ואברבנאל אם פרק חלק מדברת על עיקרים

ספר העיקרים מאמר א פרק י

התחלות הדת האלהית בכלל הן ג', הא' מציאות השם, והב' תורה מן השמים, והג' שכר ועונש, ואלו הג' אין לספק בהן שהן התחלות הכרחיות לדת האלהית במה שהיא אלהית, לפי שאם נשער סלוק אחד מהן תפול הדת בכללה, וזה מבואר מעניינם, כי אם לא נאמין מציאות השם המצוה הדת, אין שם דת אלהית, ואף אם נאמין מציאות השם, אם אין תורה מן השמים אין שם דת אלהית, ואם אין שם שכר ועונש גשמי בעולם הזה ונפשיי בעולם הבא, למה זה תסודר דת אלהית, אם לתקן סדור והנהגת האנשים ועניניהם כדי שישלם ישוב הקבוץ המדיני, הנה הדת הנימוסית תספיק לזה, אבל יראה בלי ספק שהמצא הדת האלהית היא להגיע האנשים אל שלמות תקצר יד הנימוס האנושי להגיע אליו, וזהו השלמות האנושי הנתלה בשלמות הנפש כמו שיבא. ולזה הוא מבואר שהשכר והעונש הנפשי עקר ושורש אל התורה האלהית בלי ספק, והשכר הגופיי המגיע מהשם יתברך בעולם הזה לצדיק על קיום המצוה לראיה עליו, ולזה היה השכר והעונש בכלל התחלה הכרחית לדת האלהית.

ולהיות אלו הג' הם עקרים כוללים לדת האלהית, הוא שמנו אותם רבותינו ז"ל בפרק חלק במשנה, ואמרו שהכופר באחד מהם אינו בכלל בעלי הדת, ולזה אין לו חלק לעולם הבא, אמרו (סנהדרין צ' ע"א) כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא שנאמר ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ (ישעיהו ס' כ"א), ואלו הן שאין להם חלק לעולם הבא, האומר אין תחיית המתים מן התורה, כלומר שמכחיש השכר והעונש האלהי הנרמז בתחיית המתים, שהוא פעל אלהי אם לנפשות ואם לגופות לכלול כל מיני השכר, וזהו שנמצא לרבותינו ז"ל שם דברים שמורים בהם כי תחיית המתים שם נאמר בכללות ויחוד, אם על תחיית המתים בפרט ואם על עולם הנשמות והעולם הבא ויום הדין בכלל, וגם שם ביארו ענין המשיח שהוא שכר גופיי לרמוז על כל מיני השכר.

ואחר כן מנו האומר אין תורה מן השמים, והוא העיקר האחר, ואחר כן מנו האפיקורוס, ולפי מה שנמצא לראשונים משם אפיקורוס, הוא איש היה חושב שהעולם נפל במקרה, והיה מכחיש מציאות השם שהוא הפועל, ונקראו הנמשכים אחר דעתו אפיקורוסין, הרי שמנו אלו הג' עקרים ואמרו שהכופר בהן אין לו חלק לעולם הבא, כי הוא יוצא מכלל בעלי הדת.

ואף על פי ששם בפרק חלק נאמר כי אפיקורוס הוא המבזה תלמידי חכמים, אמנם אמרו כן לפי שאין כל אדם מספיק לדעת מציאות השם מעצמו, ואמנם ידענו אם על צד הקבלה ואם על צד המופת מפי החכמים, והמבזה תלמידי חכמים המפרסמים מציאות השם לכל האנשים לא הניח לעצמו דרך במה שידענו, והרי הוא כאלו מכחיש מציאות השם, על כן נקרא אפיקורוס, ואחר שלא מנו במשנת חלק אלא אלו מן הכופרים שאין להם חלק לעולם הבא, יראה ששלשה אלה הם העקרים הכוללים לתורה אלהית שיחוייב להאמין בהם כל מי שהוא מתיחס אל דת אלהית, ואף על פי שמנו שם בגמרא אחרים שאין להם חלק לעולם הבא, אמנם מנו אותם להיותם מסתעפים מן הג' עקרים הללו לא שהם עקרים בפני עצמם.

ראש אמנה פרק כ"ד

וכבר יספק המספק על הטענה הזאת ויאמר, שחז"ל הניחו עיקרי התורה אלוהית, באותה משנה ראשונה, באמרם בפ' חלק (דף צ'). כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, שנאמר ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ. ואלו שאין להם חלק לעולם הבא, האומר אין תחיית המתים מן התורה, ואין תורה מן השמים, והאפיקורוס. ר"ע אומר, אף הקורא בספרים החיצוניים, והלוחש על המכה, ואומר כל המחלה אשר שמת במצרים לא אשים עליך. אבא שאול אומר, אף ההוגה את השם באותיותיו, ובגמרא, וכל כך למה, תנא, הוא כפר בתחיית המתים, לפיכך לא יהיה לו חלק בתחיית המתים. לפי שכל מדותיו של הקדוש ברוך הוא, מדה כנגד מדה וגו'. ויראה מדבריהם שיש בתורה עיקרים ויסודות, אותם אשר אמרו שהכופר בהם אין לו חלק לעולם הבא. וגם הרב הגדול, בפ"י אותה משנה, הביא הי"ג עיקרים אשר זכר, ואמר שאותו מקום ראה נאות לזכרם. ואני בעייני

הנהגה לא הוצרכו חז"ל לבאר אותם שיש להם חלק לעולם הבא, והעיקרים אשר ראוי שיאמינו היורשים אותה, לפי שכבר הניחו בראש המשנה, שכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא. וזה מורה מה שכבר ספרתי מדעתי, שאין צריך להניח עיקרים בתורה השם, שיאמין אותם כל בן ישראל, כדי שיוכח לחיי העולם הבא, כמו שכתב הרב הגדול והנמשכים אחריו, כי התורה כולה, וכל פסוק ופסוק, וכל מלה ומלה, וכל אות ואות שבה, הוא עיקר ושרש שראוי שנאמין. ולכן אמרו, שלא יצטרך האדם להשגת העולם הבא, כי אם היות מבני ישראל ההלכים בתורת יי, ובוזה הנה שכרו אתו וצדיק באמונתו יחיה.

האמנם, הוצרכו לבאר במשנה, שעם היות שאמרו שכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, הנה כבר ימנעו בזה החטאים בנפשותם. והם, האומרים אין תחיית המתים מן התורה, ואין תורה מן השמים, והאפיקורוס. כי להיותם מפורשי ישראל, יאבדו טובה הרבה ולא יזכו לחיי העולם הבא.

והיוצא לנו מזה כולו הוא, שרז"ל במשנה לא עשו שרשים בענין התורה, ולא כיונו אליהם. אבל על צד האזהרה, זכרו הכפירות אשר ימנעו האדם מחיי העולם הבא. וכיוצא בזה אמרו בפרק קמא דראש השנה (דף י"ז), אבל המינים, והאפיקורסים, והמסורות, ושכפרו בתחיית המתים, ושכפרו בתורה, ושפרשו מדרכי הצבור, ושנתנו תיתם בארץ החיים, ושחטאו והתטיאו את הרבים, כגון ירבעם בן נבט והביריו, יורדין לגהינם, ונדונין בו לדורי דורות וכו'. הנה התבאר, שלא זכרו הדברים האלה, להיותם עיקרים ויסודות הדת, כי אם להיותם עבירות קשות, ומעשים מגונים, מכלות עיני השכל, ומדיבות נפש, שהמה יגרשו האדם מהסתפח בנחלת קדושים, שהם חיי העולם הבא.

מהרש"א חידושי אגדות מסכת סנהדרין דף צ עמוד א

תנא הוא כפר כו'. הא ודאי דכפירה גדולה היא אבל אמר וכ"כ למה שהקדים כפירת תחיית המתים קודם לכפירת תורה מן השמים ואפיקורסים ואמר לפי שזה הוא מדה כנגד מדה יותר משאר כפירות וק"ל.

רשימת העבריינים שבפרק חלק משנה א' ואפיקורס

חידושי הריטב"א מסכת ראש השנה דף יז עמוד א

...ובפרק חלק (סנהדרין צ' א') מונה אותם שאין להם חלק לעוה"ב והא דלא מני מינין ואפיקורסים, אחר כך הוסיפו עליהם, וכן תניא בתוספתא הוסיפו עליהם המסורות בהדי אחרוני.

קונטרס הראיות לריא"ז מסכת סנהדרין דף צ עמוד א

כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, ואלו שאין להם חלק לעולם הבא האומר אין תחיית המתים ואין תורה מן השמים ואפיקורוס. אי קשיא, דהא בפ"ק דר"ה קא חשיב טובא, דאמרינן התם: אבל המינים והמסורות והמשומדים והאפיקורסים ושכפרו בתורה ושכפרו בתחיית המתים ושפרשו מדרכי צבור ושנתנו חיתתם בארץ החיים ושחטאו ושהחטיאו הרבים כגון ירבעם בן נבט וחבריו יורדים לגיהנם ונידונין בה לדורי דורות, שנאמר ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה, גיהנם כלה, והם אינם כלים, והכא לא חשיב כל הנך.

וי"ל שזה התנא כולל כלן בכלל אפיקורוס, שהפורשין מדרכי צבור בכלל אפיקורוס הם, וכן הנותנין חיתתם בארץ החיים, שמטילים אימתם על הבריות, והמסורות, כלם כפרנים הם, וקרינן בהו והנפש אשר תעשה ביד רמה, והם כמשומדים לכל התורה כלה, וכדאמרינן בפרק השולח גט ספר תורה תפילין ומזוזות שכתבן מין ומסור פסולין, שנאמר וקשרתם וכתבתם, כל שאין בקשירה אין בכתיבה, ומשמע שהמסור אינו בקשירה, שהוא ככופר בכל התורה כלה, ודומה לאפיקורוס ולאומר אין תורה מן השמים.

באר שבע מסכת סנהדרין דף צ עמוד א

האומר אין תחיית המתים כו'. תנא ושייר טובא, כגון כל הני דרבי אליעזר המודעי דמייתי הגמרא לקמן (צט, א), וכן המינין והמוסרים ושפירשו מדרכי צבור דקחשיב בפרק קמא דראש השנה (יז, א), וכן מי שיש בו גסות הרוח בפרק קמא דסוטה (ה, ב), וכן הא דאמרינן בפרק בתרא דכתובות (קיא, ב) רפאים בל יקומו (ישעיה כו, ד) מי שמרפה עצמו מדברי תורה, ומלוה בריבית מצינו באגדה שאין חיינן לעולם הבא:

בית הבחירה למאירי מסכת סנהדרין דף צ עמוד א

ואפיקורוס והיא מלה כוללת הרבה ענינים ופרשו בה המבזה תלמיד חכם והרי בכלל זה המינים והם הכופרים במציאות השם ואחדותו ופשיטותו ועובד ע"ז אפילו דרך אמצעיות והמכחיש בנבואה או בידיעת השם אלא שמתוך שכל אלו אין להם מבוא בזה המאמר ולא הוצרך להזכירם פרשו בו שזה שהוצרכו להזכירו הוא לענין מבזה תלמיד חכם וכל שכן רבותיו שמתוך בזותו החכם יבזה את דבריו וחכמתו וכפור בכל מה שראוי להאמין.

יד רמ"ה מסכת סנהדרין דף צ עמוד א

ענין העה"ב יסוד גדול מיסודי התורה הוא שהרי הכופר בו אעפ"י שיש בידו תורה ומעשים טובים אין לו חלק לעה"ב כדמפרש במתני' ומוסיף לה בירורא בגמרא ולא עוד אלא שצדוק דינו של הקדוש ברוך הוא תלוי בו לומר שענינו פקוחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו לפיכך צריכין אנו לפרש ענינו...

אפיקורס

- 1- משנה פרק חלק
- 2- ברייתא מסכת ראש השנה

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף טו עמוד א

מעשה בינאי המלך שהלך לכוחלית שבמדבר וכיבש שם ששים כרכים, ובחזרתו היה שמח שמחה גדולה, וקרא לכל חכמי ישראל. אמר להם: אבותינו היו אוכלים מלוחים בזמן שהיו עסוקים בבנין בית המקדש, אף אנו נאכל מלוחים זכר לאבותינו, והעלו מלוחים על שולחנות של זהב וזהב ואכלו. והיה שם אחד איש לץ לב רע ובליעל ואלעזר בן פועירה שמו, ויאמר אלעזר בן פועירה לינאי המלך: ינאי המלך, לבם של פרושים עליך! ומה אעשה? הקם להם בציץ שבין עיניך, הקים להם בציץ שבין עיניו. היה שם זקן אחד ויהודה בן גדידיה שמו, ויאמר יהודה בן גדידיה לינאי המלך: ינאי המלך, רב לך כתר מלכות, הנח כתר כהונה לזרעו של אהרן! שהיו אמרים: אמו נשבת במודיעים, ויבוקש הדבר ולא נמצא; ויבדלו חכמי ישראל בזעם. ויאמר אלעזר בן פועירה לינאי המלך: ינאי המלך, הדיוט שבישראל כך הוא דינו, ואתה מלך וכהן גדול כך הוא דינך? ומה אעשה? אם אתה שומע לעצתי רומסם. ותורה מה תהא עליה? הרי כרוכה ומונחת בקרן זוית, כל הרוצה ללמוד יבוא וילמוד. אמר רב נחמן בר יצחק: **מיד נזרקה בו אפיקורסות**, דהוה ליה למימר: תינח תורה שבכתב, תורה שבעל פה מאי? מיד ותוצץ הרעה על ידי אלעזר בן פועירה, ויהרגו כל חכמי ישראל, והיה העולם משתומם עד שבא שמעון בן שטח והחזיר את התורה ליושנה

מקור במקרא במדבר פרק טו

(כב) וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה אשר דבר יקוק אל משה:

(כג) את כל אשר צוה יקוק אליכם ביד משה מן היום אשר צוה יקוק והלאה לדרתיכם:

(כד) והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה ועשו כל העדה פר בן בקר אחד לעלה לריח ניהח ליקוק ומנחתו ונסכו כמשפט ושעיר עזים אחד לחטת:

(כה) וכפר הכהן על כל עדת בני ישראל ונסלח להם פי שגגה הוא והם הביאו את קרבנם אשה ליקוק וחסאתם לפני יקוק על שגגתם:

(כו) ונסלח לכל עדת בני ישראל ולגר הגר בתוכם פי לכל העם בשגגה: ט

(כז) ואם נפש אחת תחטא בשגגה והקריבה עז בת שנתה לחטאת:

(כח) וכפר הכהן על הנפש השגגת בחטאה בשגגה לפני יקוק לכפר עליו ונסלח לו:

(כט) האזרח בבני ישראל ולגר הגר בתוכם תורה אחת יהיה לכם לעשה בשגגה:

(ל) והנפש אשר תעשה ביד רמה מן האזרח ומן הגר את יקוק הוא מגדף ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמה:

(לא) פי דבר יקוק בזה ואת מצותו הפר הכרת תכרת הנפש ההוא עונה בה:

רמב"ן במדבר פרק טו פסוק כב

(כב) וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה - הפרשה הזו סתומה במשמעה, ויטעו בה בעלי הפשט לומר שהוא קרבן על מי שלא עשה מה שצוה לעשות והוא שוגג. ודבריהם דברי רוח, שאם כן יהיה חיוב קרבן בכל מצות עשה שבתורה כשלא קיים את כולם ושגג באחת מהם, ויהיה חיוב כרת בכל מי שאינו מקיים את כולם כשיעבור על אחת מהן במזיד, כי הכתוב אומר (פסוק כג) את כל אשר צוה ה' (אותו) אליכם. ועוד שאמר כאן (פסוק כד) והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה, כי שגגתם במעשה שעשו, לא שישבו ולא עשו, וכן אשר תעשה ביד רמה (פסוק ל). אבל טעמו שתשגו ולא תעשו מה שצוה השם אבל תעשו הפכו. או יאמר שתשגו ולא תעשו מצותיו במה שהזהיר אתכם שלא לעשות, כי המניעות בלא תעשה יקראו מצות כמו שאמר (ויקרא ד ב) כי תחטא בשגגה מכל מצות ה' אשר לא תעשינה:

והנה חיוב הקרבן הזה בשגגת העדה משונה מן הקרבן האמור בפרשת ויקרא, כי שם חייב להביא פר לחטאת (שם פסוק טו) וכאן פר לעולה ושעיר לחטאת, ועל כן הוצרכו רבותינו לומר (הוריות ח א) שזה הקרבן על שגגת ע"ז. ולשון הכתוב שלא נוציא אותו מפשוטו ומשמעו, יאמר וכי תשגו מכל המצות ותעברו על כל מה שצוה השם לכם ביד משה שלא תעשו דבר מכל מה שצוה אתכם תקריבו הקרבן הזה, ולכך לא הזכיר בכאן כאשר יאמר בקרבנות החטא "אחת מכל מצות ה'":

והנה זה כפי משמעו הוא קרבן מומר לכל התורה בשוגג, כגון ההולך ונדבק לאחת מן האומות לעשות כהם ולא ירצה להיות בכלל ישראל כלל. ויהיה כל זה בשוגג, כגון שיהיה ביחיד תינוק שנשבה לבין האומות, ובקהל כגון שיחשבו שכבר עבר זמן התורה ולא היתה לדורות עולם. או שיאמרו כמו שזכר בספרי (שלח קטו) מפני מה אמר המקום לא שנעשה ונטול שכר אנו לא עושים ולא נוטלין שכר, כענין שהיו ישראל אומרים ושואלים את יחזקאל, שנאמר (יחזקאל כ א) באו אנשים מזקני ישראל וישבו לפני, אמרו לו רבינו יחזקאל הרי עבד שמכרו רבו לא יצא מרשותו וכו'. או שישכחו את התורה, וכבר אירע לנו כן בעונותינו (כי) בימי מלכי ישראל הרשעים כגון ירבעם ששכחו רוב העם התורה והמצות לגמרי, וכאשר בא בספר עזרא באנשי בית שני. וזהו שמוש לשון הכתוב שהשגגה הזאת הנזכרת כאן היא בתורה ובמצות בכללן, ועל כן ייחדו להם רבותינו מצוה אחת שבשגגתה יצא מכלל ישראל ומכל המצוה בהם, והיא עבודה זרה. ויהיה שיעור הכתוב, וכי תשגו - ללכת אחרי

אלהים אחרים, ולא תעשו - דבר מכל מצות ה'. כי המודה באלוה זולתו כבר הוא בטל אצלו כל מה שצוה השם הנכבד בין במצות עשה בין במצות לא תעשה, שאם יש אלוה זולתו, יראתו ומצותיו וכל החיוב בהם אינו כלום: ובאה זאת הפרשה להשלים בתורת כהנים דין שגגת עבודה זרה כי הספר הזה ישלים דיני הקרבנות כאשר פירשתי (בתחלת הספר). ונכנסה כאן בעבור שהם מרו דבר השם ואמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה (לעיל יד ד), להיות שם במצרים כאשר היו בראשונה בלא תורה ובלא מצות. והנה באה הפרשה, להודיעם כי אפילו בע"ז יכפר על השוגגים אבל העושים ביד רמה יכרית אותם, וכבר פירשתי הכרת הזה בסדר אחרי מות (ויקרא יח כט):

קטן מאימתי בא לעולם הבא ספר תפארת ישראל פרק נח

ועוד שאין להזכיר עולם הבא בתורה, (כ) לומר 'אם בחקותי תלכו יהיה לכם עולם הבא', 'ואם לא תשמרו תהיו נאבדים מן עולם הבא', כי עולם הבא נברא כבר בששת ימי בראשית, ואין עשיית המצוות והתורה סבה לעולם הבא, רק הם סבה שיהיו נאבדים מן עולם הבא שכבר נברא אם לא ישמרו התורה. אבל שיהיה דבר זה שהם עושים התורה שיזכו לעולם הבא, דבר זה אינו כלל. אבל התורה סבה שיתן להם ברכות אם ישמרו, ויביא הקללות אם לא ישמרו. דבר זה בודאי עשיית המצוות סבה לזה. כי כאשר יעשו התורה יתן להם הברכה, אשר לא היתה הברכה קודם בעולם. וכן להפך אם לא ישמרו. אבל לומר 'אם בחוקתי תלכו יהיה לכם עולם הבא', דבר שכבר היה בעולם, [זה אינו], וקיימא לן קטן מאימתי בא לעולם הבא, כדאיתא בפרק חלק (סנהדרין קי ב), ואם כן אין צריך כלל לעשיית המצוות לענין עולם הבא. ואף על גב כי בודאי כאשר יוסיף במצוות יזכה על ידם יותר לעולם הבא, מכל מקום אין שייך לומר שהוא יעשה עמהם דבר בזה, שכבר נברא. ואין השם יתברך מבטיח רק בדבר שהוא נותן, כמו ברכות וקללות, שהשם יתברך נותן אותם, אבל אין מבטיח בדבר שכבר היה. ודבר זה כאשר ברא השם יתברך עולם הבא, הרי בזה נעשה שכל אשר הוא מושלם הוא מוכן לעולם הבא, ואין זה נעשה עתה, ובזה אין מדבר הכתוב, רק מדבר בדבר שהוא נעשה עתה. וכן לא הוזכר גן עדן וגיהנם, לומר שאם תשמרו התורה יהיה לכם גן עדן, ואם לא תשמרו יהיה לכם גיהנם, כי דבר זה כבר היה בשעת הבריאה, ואין הכתוב בא לדבר מזה, שכבר היה, רק מדבר במה שנעשה עתה.

רש"י מסכת סנהדרין דף קי עמוד ב

קטני בני רשעי ישראל - רשעי ישראל עצמן פשיטא דאין להם חלק לעולם הבא, כדאמרינן בפרק בתרא דכתובות (קיא, ב) רפאים בל יקומו - מי שמרפה עצמו מדברי תורה, אבל בנים שלהם קטנים ולא חטאו, פליגי בהו.

באר שבע מסכת סנהדרין דף קי עמוד ב

קטני בני רשעי ישראל אין באין לעולם הבא. פירש רש"י (ד"ה קטני) רשעי ישראל עצמן פשיטא דאין להם חלק לעולם הבא, כדאמרינן בפרק בתרא דכתובות (קיא, ב) רפאים בל יקומו (ישעיה כו, יד) מי שמרפה עצמו מדברי תורה וכו'. תמיה אני פה קדוש יאמר דבר זה, דאם כן מאי כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא כו'. ועוד שהרי בפרק קמא דראש השנה (יז, א) אמרינן בהדיא שאפילו הרשעים גמורין שעונותיהן מרובים, אם אין בכלל עונותיהן עון פושעי ישראל בגופן, דהיינו שלא הניחו תפלין מעולם יש להם חלק לעולם הבא. וכן כתב הרמב"ם בהדיא בפ"ג דהלכות תשובה (הלכה ה'). ועוד שהרי בפרק בתרא דכתובות (קיא, ב) אמרינן על הא דאמר רבי אלעזר רפאים בל יקומו מי שמרפה עצמו מדברי תורה, אמר ליה רבי יוחנן לא ניחא למרייהו דאמרת להו הכי הוא במרפה עצמו לעבודה זרה הוא דכתיב, ואף על גב דרבי אלעזר יליף ליה אחר כך מקרא אחרינא דכתיב (ישעיה כו, יט) כי טל אורות טלך וארץ רפאים תפיל וכו', מ"מ סוגיא דעלמא לא אזלא כוותיה דרבי אלעזר. דא"כ קשה אמאי לא חשיב מי שמרפה עצמו מדברי תורה לא בהאי פירקא ולא בפרק קמא דראש השנה, בהדי אינך דקחשיב שאין להם חלק לעולם הבא. ואין להקשות הא קרא קא דריש רבי אלעזר, די"ל דקרא וארץ רפאים תפיל נמי במרפה עצמו לעבודה זרה הוא דכתיב:

לכן נ"ל דהא דנקט קטני בני רשעי ישראל, דמשמע אבל רשעי ישראל עצמן פשיטא שאין להם חלק לעולם הבא, מייירי ברשעים גמורים שהם פושעי ישראל בגופן, כדמוכח מקרא שהביא ממנו ראייה וכל עושי רשעה קש וגו' (מלאכי ג, יט) היינו עושי רשעה עון פושעי ישראל בגופן, דומיא להא דכתיב (שם פסוק כ"א) ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם וגו', דמייירי ברשעים גמורים שהם פושעי ישראל בגופן כדאיתא בפרק קמא דראש השנה (יז, א). כן נראה לי:

בית מדרש עיון למחשבה | סוגיית העיקרים | קטן מאימתי בא לעולם הבא

הוצאת אנשים מכלל ישראל בגלל כפירה או מרידה

מכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה יז

בעבור זה עשה ה' לי למה נאמר לפי שהוא אומר מה העבודה הזאת לכם אלא זה בן רשע הוא שהוציא את עצמו מן הכלל ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל אף אתה הוציאהו מן הכלל בעבור זה עשה יי' לי בצאתי ממצרים לי ולא לך ולפי שהוצאת את עצמך מן הכלל אלו היית שם לא היית נגאל.

מכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה יח

רשע מה הוא אומר מה העבודה הזאת לכם לכם ולא לו ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל וכפר בעיקר אף אתה הקהה את שיניו ואמור לו בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים (שמות יג ח) לי ולא לך אלו היית שם לא היית נגאל.

סדר רב עמרם גאון (הרפנס) סדר פסח

ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל וכפר בעיקר...

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף מז עמוד ב

תני: שלשה. טבל ועלה - הרי הוא כישראל לכל דבריו. למאי הלכתא? דאי הדר ביה ומקדש בת ישראל, ישראל מומר קרינא ביה וקידושיו קידושין.

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף טז עמוד ב - יז עמוד א

אמר רב יהודה א"ר אסי: עובד כוכבים שקידש בזמן הזה - חוששין לקדושין, שמא מעשרת השבטים הוא.

והא כל דפריש מרובא פריש! בדוכתא דקביעי; דאמר רבי אבא בר כהנא: וינחם בחלח ובחבור נהר גוזן וערי מדי, חלח - זה חלזון, וחבור - (יז עמוד א) זו חדייב, נהר גוזן - זו גינזק, וערי מדי - זו חמדן וחברותיה, ואמרי לה: זו ניהר וחברותיה, חברותיה מאן? אמר שמואל: כרך מושכי, חידקי, ודומקיא, א"ר יוחנן: וכולן לפסול.

כי אמריתה קמיה דשמואל, א"ל: בנך הבא מן ישראלית קרוי בנך, ואין בנך הבא מן העובדת כוכבים קרוי בנך אלא בנה.

והאיכא בנות, ואמר רבינא, ש"מ: בן בתך הבא מן העובד כוכבים קרוי בנך! גמירי, דבנתא דההוא דרא איצטרוויי אצטרו.

איכא דאמרי: כי אמריתה קמיה דשמואל, א"ל: לא זוו משם עד שעשאום עובדי כוכבים גמורים, שנאמר: בה' בגדו כי בנים זרים ילדו.

בית הבחירה למאירי מסכת יבמות דף טז עמוד ב

גוי שקדש בזמן הזה אין חוששין לקדושיו לומר שמא ישראל הוא ושמא תאמר לחוש שמא הוא מעשרת השבטים שגלו בימי סנחריב שנשתמדו הרבה מהם וניטמעו כל דפריש מרובא פריש ושמא תאמר בדוכתא דקביעי כגון חלח וחבור וחברותיה מאי איכא למימר דהא רובא נינהו הרי מכל מקום נכריות נשאו ושפחה ונכרית ולדה כמוה ושמא תאמר שמא מן הבנות הוא שבא הגוי עליהם קבלה היתה בידם על אותן הבנות שגלו באותה שעה שהן החליאו את עצמן עד שעמדו בנוול שלא יהא שום אדם קופץ עליהן והוא ענין איצטרוויי איצטרוויי ששמו כוס של עיקרין שלא לילד מהם ויש מפרשים שנקבע בית קליטתם לענוי הדרך עד שלא היו ראיות לקלוט ולהתעבר ולא עוד אלא שקבלה היתה בידם שכל אותם שניטמעו

בהם ניטמעו לגמרי אנשים ונשים עד שבית דין שבאותו הדור עשאו כגוים גמורים שלא להיותם בכלל דיני ישראל כלל:

ומכאן היו קצת רבותי חוככין לומר שכל משומד בזמן הזה גוי גמור הוא ואין חוששין לקדושיו ואף קצת חכמי אשכנז הגידו לי בשם גדולי רבניהם לענין חליצה שכל שנפלה יבמה לפני יבם משומד שהיא צריכה חליצה ואם כבר היה משומד בשעה שנשאת או נתקדשה זו לאחיו אינה צריכה חליצה שעל דעת כן נתקדשה ואם לא שהם סומכים קצת על דעת זו מה ענין לומר כן והלא אף אם התנה בהדיא על מנת שלא אזקק לחליצה ויבום אינו כלום אלא ששניהם מפרשים שהוא כאלו התנתה על מנת שאין אחיך משומד ואף בזו לא הועלנו שאם כן אם יש לה בנים מיהא אתה צריך לומר שאינם בני נשואה ואי מטעמא דכד בעל אחליה לתנאיה אף בראשונה כן אלא שמכל מקום הדברים רופפים וראוי להחמיר וכן כתבו שאם הבעל משומד ומת אינה זקוקה כלל דולא ימחה שמו כתיב וכבר שמו מחוי ודעתי בכלם שחולצת ולא מתיבמת:

קרן אורה מסכת יבמות דף יז עמוד א

מרא איכא דאמרי. א"ל לא זוו משם עד שעשאו כעובדי כוכבים גמורים. ואפשר לומר דלענין קדושין קאמר דעשאו כעובדי כוכבים, דלענין זה הפקיעו הקדושין, אבל לשאר מילי לכאורה אי אפשר לעשות כעובד כוכבים, כיון שמן הדין ישראלים הם. אבל מלישנא דקרא דמייתי כי בנים זרים ילדו משמע דלכל מילי כעובד כוכבים שוינהו, ועל פי הנביאים ורוח הקודש נעשה זאת. ואפשר דכל שנטמע בימים הקדמונים בין עובדי כוכבים היה דינו לגמרי כעובד כוכבים, ויש לקיים בזה דברי מהרש"ל ז"ל שכתב לעיל (ט"ז ע"ב) בתוס' ד"ה אמוראי נינהו דכל שנהג מעצמו כעובד כוכבים לא היה לו דין ישראל, ומהרש"א ז"ל הקשה עליו דהא ישראל מומר הוה. ולפי הנ"ל י"ל דכל שנטמע בין העובדי כוכבים הרי היה בכלל תקנה זו להעשות כעובדי כוכבים גמור.

ולענין מה שאמרו ז"ל (חולין ו' ע"א) על הכותים דעשאו כעובדי כוכבים נחלקו הפוסקים אי גם לכל מילי שוינהו כעובדי כוכבים. ומכאן ראייה דעובדי כוכבים גמורים הם. ויש לחלק ודו"ק. ועיין בזה במרדכי פרק החולץ (סימן כט) לענין יבם מומר דדעת הגאונים ז"ל דאינה צריכה חליצה, ודברי הר"ר אברהם הגדול שם. ומהא דקאמר לקמן רב כהנא קמיה דרב יהודה עתידי ישראל דעבדי יומא טבא כי חרבה תרמוד, ופרש"י ז"ל משום שיש בהם ממזרים ומטמעי בישראל ופוסלין אותן, משמע דדוקא ההוא דרא שוינהו כעובדי כוכבים, אבל לא בשאר הנטמעים. דהא תרמוד גם כן נטמעו בין העמים ואפילו הכי יש בהם חששת ממזרות.

חתם סופר שולחן ערוך או"ח סימן ל"ט (על דין מסור שפסול בתפילין)

אוצר מפרשים

לטהר נדות ואהלות שלהם. ונראה לפענ"ד שיש כח בכלל ישראל להוציא המורדים מכלל האומה ויחזרו לגוים גמורים אף להקל. וזכר לדבר, ראה ויתר גוים [חבוקק ג, ה] שהתיר להם ז' מצות [בבא קמא לח, ב] אע"ג דלאו ראייה גמורה היא, מכל מקום כן נראה לי. והם נמנו ונמרו להוציאם מברית ישראל לגמרי. ובגישתו [מה, ב] פירש רש"י [ד"ה מומר] שהמסור פרק עול תורה. יש לומר כיון שמסור לתוא מכמר [ישעיה נא, כ] הרי מסר חבירו גם להעבירו על דת משה וישראל, ואי לא דפריק עול תורה כולה לא עביד הכי. ומצינו בעזרא [י, ה] יחרם כל רכושו והוא יכדל מקהל הגולה, משמע שהוציאם מכלל ישראל, וכנזכר לעיל: (חתם סופר)

ד (פיא פקיה) וכן משמע מ"שון הר"ן. הר"ן כתב זה כמומר לדבר אחד, ולפי דברי המג"א דגם בתפילין שהוא מומר לתפילין אינו מפטל אלא בשבך התירא, אם כן צריך עיון מה הפרש יש בין מומר לתפילין לומר לאחד משאר עבירות, כשניהם אם הוא לתאבן כשר, ואם שביק התירא פסול. וצריך לומר הפרש דמומר לאחת משאר עבירות אפילו שביק התירא אינו אסור מדרבנן, ובמומר לתפילין אסור מן התורה, דלא מקרי בן קשירה: (דג"ל מריבב) ה (שם פקיה) ג"ב הבי"י [דיה תפילין] תמה בטעם הדבר. ועיין בתוספות יום טוב משנה ד' פרק ז' דנדה [דיה מפין]. דתמה על כותים אי גידי אמת הן איך עשאו ככורים

מסכת כותים פרק ב הלכה ח

מאימתי מקבלין אותם, משיכפרו בהר גריזים ויודו בירושלים ובתחיית המתים, מכאן ואילך הגוזל את הכותי כאלו גוזל את ישראל.

שו"ת משנה הלכות חלק ה סימן רמד

וז"ל הרמב"ם בפיה"מ פ"י מסנהדרין היסוד השלשה עשר תחיית המתים וכבר ביארנוהו וכאשר יאמין האדם אלה היסודות כלם ונתברר בה אמונתו בהם "הוא נכנס בכלל ישראל" ומצוה לאהבו ולרחם עליו ולנהוג עמו בכל מה שצוה הש"י איש לחבירו מן האהבה והאחווה ואפילו עשה מה שיכול מן העבירות מחמת התאוה והתגברות הטבע הגרוע הוא נענש כפי חטאיו אבל יש לו חלק לעוה"ב והוא ממושעי ישראל וכשנתקלקל לאדם יסוד מאלה היסודות "הרי זה יצא מן הכלל" וכפר בעיקר ונקרא מין ואפיקורוס וקוצץ בנטיעות ומצוה לשונאו ולאבדו ועליו נאמר תהלי' ק"ט הלא משנאיך ה' אשנא וכו' ע"כ ע"ש. הנה מבואר מדברי הרמב"ם ז"ל דאפילו לאחר מ"ת הכופר בעיקר ח"ו יצא מכלל ישראל ואינו נמנה עם הכלל כלל וכלל לא ושמנו אינו ישראל אלא מין או אפיקורוס או קוצץ בנטיעות והוא שם חדש שלו.

ובפ"ב מה' עו"כ ה"ב כתב עוד הרמב"ם ז"ל וז"ל ישראל שעובד עו"כ הרי הוא כעו"כ לכל דבר ואינו כישראל שעובר עבירה שיש בה סקילה מומר לעו"כ הרי הוא מומר לכה"ת כולה וכן האפיקורסים מישראל אינם כישראל לדבר מן הדברים ע"כ ע"ש. וזה ע"ד שכתב בשו"ת מוהר"ם מרוטענבורג שהבאתי בתשובה הנ"ל. ועיין בשו"ת ח"ס ח"ו סי' קצ"ה שכתב וז"ל עונש המחלל שבת אין בידינו לדון דיני נפשות ואם לא ישמע לכופו הרי הוא מובדל מכלל ישראל ונידון כיוצא מן הדת ואינו לא ישראל ולא נוצרי ולא תוגר וכו' כללא דמילתא כאלו נמחה שמו מישראל עד שישוב אל ה' וירחמהו ע"ש. והנה מבואר מפי רבותינו ז"ל אשר מימיהם אנו שותים אשר כל מי שאינו מאמין בתורת ה' כולו ואפילו אפס קצהו הרי אין זה בכלל ישראל ובאמת הכין מפורש בהגדה של פסח בתשובתו להרשע ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעיקר ואלו הי' שם לא הי' נגאל דאין זה בכלל ישראל שנגאלו. ולעצם הדבר מה שהקשה מקידושין ויבום הנה בספרי שו"ת משנה הלכות ח"ד סי' קס"ב כתבתי קצת מענין זה והיסוד לזה ע"פ מה שכתב בתה"ד סי' רכ"ג למה ברבית וצדקה משומד לא מקרי אחיו ולענין יבום וזקק וכתב לחלק דגבי רבית וצדקה לאו באחווה גמורה איירי אלא כלומר בכלל ישראל שהם אחים בתורה ובמצות ותדע שהרי אנו מוזהרין בריבית וצדקה על הגר הבא משאר עממין כמו על ישראל הבא מזרע (ישראל) יעקב וכיון דהכי הוא משומד שכפר בעיקר ויצא מן הכלל פרק ממנו אחווה זאת אין אנו מוזהרין לרחם עליו עוד ולהחיותו אבל אחווה דכתיב גבי זיקה ויבום אינו ר"ל אחיו בתורה ומצות אלא אחיו מעצמו ובשרו שנולדו מאיש אחד ומשומד אף על פי שנשתמד לא פסקו תולדותיו והלא הוא ואחיו נולדו מאיש דהא עשו נמי משומד הי' והתורה קראו אח ע"ש.

נראה מזה דלכל ישראל ישנם ב' דינים (א) דין קדושת ישראל (ב) דין גוף ישראל ודין קדושת ישראל כל מי ששומר התורה והמצוות הרי הוא בכלל זה אבל דין גוף ישראל אין לו אלא למי שנולד מאב ואם ישראלים והמשומד ר"ל שאינו שומר התורה ומצוות הרי סילק ממנו דין קדושת ישראל והרי הוא כגוי גמור לכל דבריהם ומיהו לדין גוף ישראל הרי גופו נולד מאב ואם הישראלים ולזה אין בידו לסלק ממנו שלא יהא מזרע ישראל דזה הוא מציאות שנולד מזרע ישראל ולכן כל דבר שנוגע לדין קדושת ישראל מתורה ומצות אין זה בכלל ישראל אבל מה שנוגע לגוף ישראל הרי אף משומד בכלל, שהרי לא יוכל להחליף לידתו בגוף עכו"ם וזה בס"ד נקודה נפלאה ואמתית.

ולפ"ז אתי שפיר דבניו של משומד הם ישראלים גמורים כיון שנולדו מגוף ישראל המתייחס אחר יעקב אבינו והקדושה אף שפרחה ממנו ויצא מן הכלל מ"מ בניו שיקבלו עליהם התורה והמצוות ממילא חזרה להם הקדושה וכן לענין טומאת מת משומד מטמא כישראל ולא כעכו"ם דודאי גוף ישראל הוא וכן לענין יבום דהתורה אמרה כי ישבו אחים בלידה יחדו ולענין קידושין נחלקו בזה הפוסקים דיש ס"ל דהכ"נ כיון דעיקר הקדושין לשם בנים ממילא כיון דהבנים יהיו ישראלים גמורים ונוגע לענין גוף ולכן קדושיו קדושין ויש חולקין דקדושין ענין של קדושה הוא וזה לא שייך ביה כלל שהרי יצא מן הכלל ויש שס"ל דעכ"פ מספק הו"ל קדושין דשמא הרהר בתשובה או יהרהר תשובה בלבו בזמן מן הזמנים ואמרי במשנה קדושין המקדש ע"מ שאני צדיק גמור אפילו הוא רשע גמור הרי זו מקודשת שמא הרהר תשובה בלבו ויש להאריך בזה כי הוא יסוד גדול ממקור נאמן בס"ד.

בית מדרש עיון למחשבה | סוגיית העיקרים | הולאת אנשים מכלל ישראל בגלל כפירה או מרידה

דברי הרמב"ם בהלכות תשובה

רמב"ם הלכות תשובה פרק ג

[א] כל אחד ואחד מבני האדם יש לו זכיות ועונות, מי שזכיותיו יתירות על עונותיו צדיק, ומי שעונותיו יתירות על זכיותיו רשע, מחצה למחצה בינוני, וכן המדינה אם היו זכיות כל יושביה מרובות על עונותיהן הרי זו צדקת, ואם היו עונותיהם מרובין הרי זו רשעה, וכן כל העולם כולו.

[ב] אדם שעונותיו מרובין על זכיותיו מיד הוא מת ברשעו שנאמר על רוב עונך, וכן מדינה שעונותיה מרובין מיד היא אובדת שנאמר זעקת סדום ועמורה כי רבה וגו', וכן כל העולם כולו אם היו עונותיהם מרובין מזכיותיהן מיד הן נשחתין שנאמר וירא ה' כי רבה רעת האדם, ושקול זה אינו לפי מנין הזכיות והעונות אלא לפי גודלם, יש זכות שהיא כנגד כמה עונות שנאמר יען נמצא בו דבר טוב, ויש עון שהוא כנגד כמה זכיות שנאמר וחוטא אחד יאבד טובה הרבה, ואין שוקלין אלא בדעתו של אל דעות והוא היודע היאך עורכין הזכיות כנגד העונות.

השגת הראב"ד: אדם שעונותיו מרובין על זכיותיו מיד הוא מת ברשעו. א"א לא כמו שהוא סובר שכשאמרו רשעים נחתמין לאלתר למיתה שמיד מתים, ואינו כן כי יש רשעים חיים הרבה אלא נחתמין לאלתר שלא ימלאו ימיהם שני הדור שנגזרו עליו, ועיקר דבר זה ביבמות (נ')...

[ד]...לפיכך צריך כל אדם שיראה עצמו כל השנה כולה כאילו חציו זכאי וחציו חייב, וכן כל העולם חציו זכאי וחציו חייב, חטא חטא אחד הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף חובה וגרם לו השחתה, עשה מצוה אחת הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף זכות וגרם לו ולהם תשועה והצלה שנאמר וצדיק יסוד עולם זה שצדק הכריע את כל העולם לזכות והצילו...

[ה] בשעה ששוקלין עונות אדם עם זכיותיו אין מחשבין עליו עון שחטא בו תחלה ולא שני אלא משלישי ואילך אם נמצאו עונותיו משלישי ואילך מרובין על זכיותיו אותם שתי עונות מצטרפים ודנין אותו על הכל, ואם נמצאו זכיותיו כנגד עונותיו אשר מעון שלישי ואילך מעבירים כל עונותיו ראשון ראשון, לפי שהשלישי נחשב ראשון שכבר נמחלו השנים, וכן הרביעי הרי הוא ראשון שכבר נמחל השלישי וכן עד סופן, במה דברים אמורים ביחיד שנאמר הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר, אבל הצבור תולין להן עון ראשון שני ושלישי שנאמר על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו, וכשמחשבין להן על דרך זה מחשבין להן מרביעי ואילך,

הבינונים אם היה בכלל מחצה עונות שלהן שלא הניח ב תפילין מעולם דנין אותו כפי חטאו ויש לו חלק לעולם הבא, וכן כל הרשעים שעונותיהן מרובים דנין אותן כפי חטאיהם ויש להן חלק לעולם הבא שכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא על פי שחטאו שנאמר ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ, ארץ זו משל כלומר ארץ החיים והוא העולם הבא, ג וכן חסידי אומות העולם יש להם חלק לעולם הבא...

[ו] ואלו הן שאין להן חלק לעולם הבא אלא נכרתים ואובדין ונידונין על גודל רשעם וחטאתם לעולם ולעולמי עולמים:

- המינים
- והאפיקורוסין
- והכופרים בתורה
- והכופרים בתחיית המתים
- ובביאת הגואל
- המורדים
- ומחטיאי הרבים
- והפורשין מדרכי צבור

- והעושה עבירות ביד רמה בפרהסיא כיהויקים
- והמוסרים
- ומטילי אימה על הצבור שלא לשם שמים
- ושופכי דמים
- ובעלי לשון הרע
- והמושך ערלתו.

[ז] חמשה הן הנקראים מינים:

- האומר שאין שם אלוה ואין לעולם מנהיג,
- והאומר שיש שם מנהיג אבל הן שנים או יותר,
- והאומר שיש שם רבון אחד אבל שהוא גוף ובעל תמונה,
- וכן האומר שאינו לבדו הראשון וצור לכל,
- וכן העובד כוכב או מזל וזולתו כדי להיות מליץ בינו ובין רבון העולמים.

כל אחד מחמשה אלו הוא מין.

השגת הראב"ד: והאומר שיש שם רבון אחד אלא שהוא גוף ובעל תמונה. א"א ולמה קרא לזה מין וכמה גדולים וטובים ממנו הלכו בזו המחשבה לפי מה שראו במקראות ויותר ממה שראו בדברי האגדות המשבשות את הדעות.

השגת הראב"ד: וכן האומר שאינו לבדו הראשון. א"א כאותו שאמר אלהיכם צייר גדול היה אלא שמצא לו סמנים גדולים תהו ובהו חושך ומים ורוח ובהם עשה מה שעשה.

[ח] שלשה הן הנקראים אפיקורסין:

- האומר שאין שם נבואה כלל ואין שם מדע שמגיע מהבורא ללב בני האדם,
- והמכחיש נבואתו של משה רבינו,
- והאומר שאין הבורא יודע מעשה בני האדם

כל אחד משלשה אלו הן אפיקורסים.

שלשה הן הכופרים בתורה:

- האומר שאין התורה מעם ה' אפילו פסוק אחד אפילו תיבה אחת אם אמר משה אמרו מפי עצמו הרי זה כופר בתורה,
- וכן הכופר בפרושה והוא תורה שבעל פה והמכחיש מגידה כגון צדוק ובייתוס,
- והאומר שהבורא החליף מצוה זו במצוה אחרת וכבר בטלה תורה זו אף על פי שהיא היתה מעם ה' כגון ההגרים

כל אחד משלשה אלו כופר בתורה.

[ט] שנים הם המומרים מישראל:

- המומר לעבירה אחת
- והמומר לכל התורה כולה.

מומר לעבירה אחת זה שהחזיק עצמו לעשות אותה עבירה בזדון והורגל ונתפרסם בה אפילו היתה מן הקלות כגון שהוחזק תמיד ללבוש שעטנז או להקיף פאה ונמצא כאלו בטלה מצוה זו מן העולם אצלו הרי זה מומר לאותו דבר והוא שיעשה להכעיס.

מומר לכל התורה כולה כגון החוזרים לדתי העובדי כוכבים בשעה שגוזרין גזרה וידבק בהם ויאמר מה בצע לי להדבק בישראל שהם שפלים ונרדפים טוב לי שאדבק באלו שידם תקיפה, הרי זה מומר לכל התורה כולה.

השגת הראב"ד: לכל התורה כולה כגון החוזר לדת העובדי כוכבים. א"א ומי שחוזר לדת העובדי כוכבים הנה הוא מודה באלהיהם והרי הוא מין.

[י] מחטיאי הרבים כיצד? אחד שהחטיא בדבר גדול כגון ירבעם וצדוק ובייתוס, ואחד שהחטיא בדבר קל אפילו לבטל מצות עשה, ואחד האונס אחרים עד שיחטאו כמנשה שהיה הורג את ישראל עד שיעבדו עבודת כוכבים או שהטעה אחרים והדיחם.

[יא] הפורש מדרכי צבור ואף על פי שלא עבר עבירות אלא נבדל מעדת ישראל ואינו עושה מצות בכללן ולא נכנס בצרתן ולא מתענה בתעניתן אלא הולך בדרכו כאחד מגויי הארץ וכאילו אינו מהן אין לו חלק לעולם הבא.

העושה עבירות ביד רמה כיהויקים בין שעשה קלות בין שעשה חמורות אין לו חלק לעולם הבא, וזהו הנקרא מגלה פנים בתורה מפני שהעז מצחו וגילה פניו ולא בוש מדברי תורה.

[יב] שנים הם המוסריין: המוסר חבירו ביד עכו"ם להורגו או להכותו, והמוסר ממון חבירו ביד עכו"ם או ביד אנס שהוא כעכו"ם ושניהם אין להם חלק לעוה"ב.

[יג] מטילי אימה על הצבור שלא לשם שמים זה הרודה צבור בחזקה והם יראים ומפחדים ממנו וכוונתו לכבוד עצמו וכל חפציו שלא לכבוד שמים כגון מלכי העכו"ם.

[יד] כל אחד ואחד מעשרים וארבעה אנשים אלו שמנינו אף על פי שהן מישראל אין להם חלק לעוה"ב.

ויש עבירות קלות מאלו ואעפ"כ אמרו חכמים שהרגיל בהן אין להם חלק לעוה"ב וכדאי הן להתרחק מהן ולהזהר בהן, ואלו הן:

- המכנה שם לחבירו
- והקורא לחבירו בכינויו
- והמלבין פני חבירו ברבים
- והמתכבד בקלון חבירו
- והמבזה תלמידי חכמים
- והמבזה רבותיו
- והמבזה את המועדות
- והמחלל את הקדשים,

במה דברים אמורים שכל אחד מאלו אין לו חלק לעוה"ב כשמת בלא תשובה אבל אם שב מרשעו ומת והוא בעל תשובה הרי זה מבני העולם הבא שאין לך דבר שעומד בפני התשובה, אפילו כפר בעיקר כל ימיו ובאחרונה שב יש לו חלק לעולם הבא שנאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו.

כל הרשעים והמומרים וכיוצא בהן שחזרו בתשובה בין בגלוי בין במטמוניות מקבלין אותן שנאמר שובו בנים שובבים, אף על פי שעדין שובב הוא שהרי בסתר שב ולא בגלוי מקבלין אותו בתשובה.

כסף משנה הלכות תשובה פרק ג

פושעי ישראל בגופן יורדין לגיהנם ונידונין בה י"ב חדש ולאחר י"ב חדש גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח מפזרתן תחת כפות רגלי הצדיקים כלומר וזכות הוא להם שהם תחת רגלי הצדיקים דעל כ"פ הצדיקים יבקשו עליהם רחמים. ומסיים בברייתא אבל האפיקורוסים שכפרו בתורה ושכפרו בתחיית המתים ושפירשו מדרכי הצבור ושנתנו חתימתם בארץ חיים ושחטאו והחטיאו את הרבים כגון ירבעם בן נבט יורדים לגיהנם ונידונין בה לדורי דורות וגיהנם כלה והם אינם כלים ופריש רב חסדא דשנתנו חתימתם בארץ החיים היינו פרנס שמטיל אימה יתירה על הצבור שלא לשם שמים. והשאר שכתב רבינו צ"ע היכא מייתי להו:

[ז] חמשה הם הנקראים מינים. בפרק אין מעמידין (דף כ"ו:) אמרינן דמין זה העובד כוכבים וסובר רבינו דכל הני מינים מיקרו:

[ח] שלשה הם הנקראים אפיקורסין. מדתנן בפרק חלק (דף צ') האומר אין תורה מן השמים ואפיקורוס אלמא אפיקורוס לאו היינו האומר אין תורה מן השמים. ומ"מ ק"ל דאמרינן התם [צ"ט:] מאי אפיקורוס רב ור' חנינא אמרי זה המבזה ת"ח ר' יוחנן וריב"ל אמרי זה המבזה חבירו בפני ת"ח וצריך טעם למה השמיטם רבינו וכתב במקומם מה שכתב:

האומר שאין תורה מן השמים אפילו פסוק אחד. בפרק חלק (צ'): תנן ואלו שאין להם חלק לעולם הבא האומר אין תורה מן השמים ומפרש בגמרא [צ"ט:] שאפילו אומר כל התורה מן השמים חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקדוש ברוך הוא אלא משה מפי עצמו זהו כי דבר ה' בזה ואפילו אמר כל התורה מן השמים חוץ מדקדוק זה מק"ו זה מג"ש זו זהו כי דבר ה' בזה ומדאמר הכא ק"ו וג"ש אלמא לא שנא כופר בתורה שבכתב לא שנא כופר בתורה שבעל פה בכלל האומר אין תורה מן השמים הוא וכל שכן האומר שהבורא החליף מצוה זו במצוה אחרת שהרי זה מכחיש כמה כתובים המורים שהתורה נצחית:

[יד].. וק"ל למה לא מנה רבינו מפר בריתו של אברהם אבינו, ועוד מנ"ל שאלו קלות מהראשונות דמי חמיר בעל לשון הרע ממבזה מועדות. ואפשר לומר שמפר בריתו של אברהם היינו מושך בערלתו שמנה בהדי הנך דלעיל. אבל קשה למה לא מנה גם מגלה פנים בתורה, וי"ל דבפרק חלק (צ"ט:) אמרינן דמגלה פנים בתורה היינו מבזה ת"ח או מבזה חבירו בפני ת"ח וכבר מנה רבינו מבזה ת"ח דפסק כרב ורבי חנינא דאמרי התם הכי ולא כר"י וריב"ל דאמרי דהיינו מבזה חבירו בפני ת"ח דאע"ג דהלכה כר"י לגבי רב מ"מ ר' חנינא אפשר דעדיף מר"י וריב"ל כיון דאיכא רב נמי בהדיה וכיון דהוא מידי דספיקא פסק לקולא:

כל הרשעים וכו'. פ' לפני אידיהן (דף ז'). וכלן שחזרו בהם אין מקבלין אותם עולמית דברי ר"מ ר"י אומר חזרו בהם במטמוניות אין מקבלין אותם בפרהסיא מקבלין אותם. א"ד עשו דבריהם במטמוניות מקבלין אותן בפרהסיא אין מקבלין אותן ר"ש ור' יהושע בן קרחה אומרין בין כך ובין כך מקבלין שנאמר שובו בנים שובבים אמר ר' יצחק איש כפר עכו א"ר יוחנן הלכה כאותו הזוג. ומפרש רבינו דהאי וכלן קאי אכל רשעים ופושעים וכיוצא בהם. ונראה דקאי לכל הנך שכתב בפ' זה גם לאפיקורוסין ואף על פי שכתב בפרק ב' דעכו"ם שהאפיקורוסין אין מקבלין אותם בתשובה לעולם כבר כתב שם והאפיקורוסין הם התרים אחר מחשבות לבם בסכלות דברים שאמרנו עד שנמצאו עוברים גופי תורה להכעיס בשאט נפש ביד רמה ואומרים שאין בזה עון משמע דבהנך אפיקורוסים דוקא הוא דקאמר שאין מקבלין אותם:

דברי הרמב"ם בעוד מקומות

א. רמב"ם הלכות עבודה זרה פרק ב

[ה] ישראל שעבד עבודת כוכבים הרי הוא כעובד כוכבים לכל דבריו ואינו כישראל שעובר עבירה שיש בה סקילה.

מומר לעבודת כוכבים הרי הוא מומר לכל התורה כולה.

וכן האפיקורסים מישראל אינן כישראל לדבר מן הדברים ואין מקבלים אותם בתשובה לעולם שנאמר כל באיה לא ישובון ולא ישיגו ארחות חיים.

והאפיקורסים הם התרים אחר מחשבות לבם בסכלות דברים שאמרנו עד שנמצאו עוברים על גופי תורה להכעיס בשאט בנפש ביד רמה ואומרים שאין בזה עון, ואסור לספר עמהן ולהשיב עליהן תשובה כלל שנאמר ואל תקרב אל פתח ביתה, ומחשבה של אפיקורוס לעבודת כוכבים.

השגת הראב"ד: ישראל שעבד וכו' לכל דבריו. א"א אעפ"כ אסור לאבד ממונו בידיים מידי דהוה אמסור אבל אם נשא עובדת כוכבים ואין לו זרע כשר ודאי מותר לאבדו בידיים או ליטלו מעצמו.

[ו] כל המודה בעבודת כוכבים שהיא אמת אף על פי שלא עבדה הרי זה מחרף ומגדף את השם הנכבד והנורא.

ואחד העובד עבודת כוכבים ואחד המגדף את ה' שנאמר והנפש אשר תעשה ביד רמה מן האזרח ומן הגר את ה' הוא מגדף, לפיכך תולין עובד עבודת כוכבים כמו שתולין את המגדף ושניהם נסקלין

ב. רמב"ם הלכות עבודה זרה פרק י

אין כורתין ברית לשבעה עממין כדי שנעשה עמהן שלום ונניח אותם לעבוד עכו"ם שנאמר לא תכרות להם ברית אלא יחזרו מעבודתם או יהרגו, ואסור לרחם עליהם שנאמר ולא תחנם, לפיכך אם ראה מהם אובד או טובע בנהר לא יעלנו, ראהו נטוי למות לא יצילנו אבל לאבדו בידו או לדחפו לבור וכיוצא בזה אסור מפני שאינו עושה עמנו מלחמה, במה דברים אמורים בשבעה עממין אבל המוסרים והאפיקורסין מישראל היה דין לאבדן ביד ולהורידן עד באר שחת מפני שהיו מצירים לישראל ומסירין את העם מאחרי ה'.

ג. רמב"ם הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה פרק א

ספר תורה תפילין ומזוזות שכתבן אפיקורוס ישרפו.

כתבן כותי או ישראל מומר או מוסר ביד אנס או עבד או אשה או קטן הרי אלו פסולין ויגנזו שנאמר וקשרתם וכתבתם כל שמוזהר על הקשירה ומאמין בה הוא שכותב,

נמצאו ביד אפיקורוס ואינו יודע מי כתבן יגנזו,

נמצאו ביד כותי כשרים.

ד. רמב"ם הלכות שחיטה פרק ד

[יד] ישראל מומר לעבירה מן העבירות שהיה מומחה הרי זה שוחט * לכתחלה וצריך ישראל כשר לבדוק את הסכין ואח"כ יתננה למומר זה לשחוט בה מפני שחזקתו שאינו טורח לבדוק, ואם היה מומר לעבודה זרה או מחלל שבת בפרהסיא או אפיקורוס והוא הכופר בתורה ובמשה רבינו כמו שביארנו בהלכות תשובה הרי הוא כעכו"ם ושחיטתו נבלה.

[טז] אלו הצדוקין והבייתוסין ותלמידיהן וכל הטועים אחריהן שאינן מאמינים בתורה שבעל פה שחיטתן אסורה, ואם שחטו בפנינו הרי זו מותרת, שאין איסור שחיטתן אלא שמא יקלקלו והם אינן מאמינים בתורת השחיטה לפיכך אינן נאמנים לומר לא קלקלנו.

ה. רמב"ם הלכות מעשה הקרבנות פרק ג

[ד] ישראל שהוא מומר לע"ז או מחלל שבת בפרהסיא אין מקבלין ממנו קרבן כלל, אפילו העולה שמקבלין אותה מן הנכרים אין מקבלין אותה מן המומר הזה שנאמר אדם כי יקריב מכם מפי השמועה למדו מכם ולא כולכם להוציא את המומר, אבל אם היה מומר לשאר עבירות מקבלין ממנו כל הקרבנות כדי שיחזור בתשובה, היה מומר לעבירה והוא מפורסם וידוע לעשותה והורגל בה בין להכעיס בין לתיאבון אין מקבלין ממנו קרבן לאותה עבירה, כיצד כגון שהיה רגיל לאכול חלב בין להכעיס בין לתיאבון ושגג ואכל חלב והביא חטאת אין מקבלין אותה ממנו.

ו. רמב"ם הלכות עדות פרק יא

[ג] המוסרין והאפיקורוסין והמומרים לא הצריכו חכמים למנותן בכלל פסולי עדות שלא מנו אלא רשעי ישראל, אבל אלו המורדין הכופרין פחותין הן מן העכו"ם, שהעכו"ם לא מעלין ולא מורדין ויש לחסידיהן חלק לעולם הבא, ואלו מורדין ולא מעלין ואין להן חלק לעולם הבא.

ז. רמב"ם הלכות אבל פרק א

[י] כל הפורשין מדרכי צבור והם האנשים שפרקו עול המצות מעל צוארן ואין נכללין בכלל ישראל בעשיית המצות ובכבוד המועדות ושיבת בתי כנסיות ובתי מדרשות אלא הרי הן כבני חורין לעצמן [כשאר האומות] וכן האפיקורוסין [והמומרים] והמוסרין כל אלו אין מתאבלין עליהן, אלא אחיהם ושאר קרוביהם לובשין לבנים ומתעטפים לבנים ואוכלים ושותים ושמחים שהרי אבדו שונאיו של הקדוש ברוך הוא, ועליהם הכתוב אומר הלא משנאיך ה' אשנא.

ח. רמב"ם הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק ד

[י] המינים, והם עובדי עבודה זרה מישראל, או העושה עבירות להכעיס אפילו אכל נבילה או לבש שעטנז להכעיס הרי זה מין, והאפיקורוסין, והן שכופרין בתורה ובנבואה, מישראל, מצוה להרגן, אם יש בידו כח להרגן בסייף בפרהסיא הורג, ואם לאו יבוא עליהן בעלילות עד א שיסבב הריגתן. כיצד, ראה אחד מהן שנפל לבאר, והסולם בבאר, קודם ומסלק הסולם ואומר לו הריני טרוד להוריד בני מן הגג ואחזירנו לך, וכיוצא בדברים אלו.

[יא] אבל הגוים שאין בינינו ובינם מלחמה ורועי בהמה דקה מישראל וכיוצא בהן אין מסבבים להן המיתה ואסור להצילן אם נטו למות, כגון שראה אחד מהן שנפל לים אינו מעלהו, שנאמר ויקרא י"ט ט"ז+ לא תעמוד על דם רעך, ואין זה רעך.

[יב] במה דברים אמורים בישראל בעל עבירות העומד ברשעו ושונה בו תמיד כגון הרועים בהמה דקה שפקרו בגזל והם הולכים באולתן, אבל ישראל בעל עבירות שאינו עומד ברשעו תמיד אלא עושה עבירות להניית עצמו כגון אוכל נבילות לתיאבון מצוה להצילו ואסור לעמוד על דמו.

ט. רמב"ם הלכות חובל ומזיק פרק ח

[ט] אסור למסור ישראל ביד גוים בין בגופו בין בממונו, ואפילו היה רשע ובעל עבירות ואפילו היה מיצר לו ומצערו, וכל המוסר ישראל ביד גוים בין בגופו בין בממונו אין לו חלק לעולם הבא.

[י] מותר להרוג המוסר כ בכל מקום ואפילו בזמן הזה שאין דנין דיני נפשות, ומותר להרגו קודם שימסור אלא כשאמר הריני מוסר פלוני בגופו או בממונו ואפילו ממון קל הרי התיר עצמו למיתה, ומתרין בו ואומרין לו אל תמסור, אם העיז פניו ואמר לא כי אלא אמסרנו מצוה להרגו וכל הקודם להרגו זכה.

[יא] עשה המוסר אשר זמם ומסר יראה לי שאסור להרגו אלא אם כן הוחזק למסור הרי זה יהרג שמא ימסור ל אחרים, ומעשים בכל זמן בערי המערב להרוג המוסרים שהוחזקו למסור ממון ישראל ולמסור את המוסרים ביד הגוים להרגם ולהכותם ולאסרם כפי רשעם. וכן כל המיצר לציבור ומצער אותן מותר למסרו ביד גוים להכותו ולאסרו ולקנסו, אבל מפני צער יחיד אסור למסרו, ואסור לאבד ממנו של מסור ואף על פי שמותר לאבד גופו שהרי ממנו ראוי מ ליורשיו.

י. רמב"ם הלכות איסורי ביאה פרק יד

[א] כיצד מקבלין גירי הצדק כשיבוא אחד להתגייר מן העכו"ם ויבדקו אחריו ולא ימצאו עילה, אומרים לו מה ראית שבאת להתגייר, אי אתה יודע שישראל בזמן הזה דוויים ודחופים ומסוחפין ומטורפין ויסורין באין עליהן, אם אמר אני יודע ואיני כדאי מקבלין אותו מיד.

[ב] ומודיעין אותו עיקרי הדת שהוא ייחוד השם ואיסור עכו"ם, ומאריכין בדבר הזה ומודיעין אותו מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות ואין מאריכין בדבר זה, ומודיעין אותו עון לקט שכחה ופיאה ומעשר שני, ומודיעין אותו עונשן של מצות, כיצד אומרים לו הוי יודע שעד שלא באת לדת זו אם אכלת חלב אי אתה ענוש כרת, אם חללת שבת אי אתה ענוש סקילה, ועכשיו אחר שתתגייר אם אכלת חלב אתה ענוש כרת, אם חללת שבת אתה ענוש סקילה, ואין מרבין עליו, ואין מדקדקין עליו, שמא יגרום לטרדו ולהטותו מדרך טובה לדרך רעה שבתחלה אין מושכין את האדם אלא בדברי רצון ורכים וכן הוא אומר בחבלי אדם אמשכם ואח"כ בעבותות אהבה.

[ג] וכשם שמודיעין אותו עונשן של מצות כך מודיעין אותו שכרן של מצות, ומודיעין אותו שבעשיית מצות אלו יזכה לחיי העולם הבא, ושאין שום צדיק גמור אלא בעל החכמה שעושה מצות אלו ויודען.

[ד] ואומרים לו הוי יודע שהעולם הבא אינו צפון אלא לצדיקים והם ישראל וזה שתראה ישראל בצער בעולם הזה טובה היא צפונה להם שאינן יכולין לקבל רוב טובה בעולם הזה כאומות, שמא ירום לבם ויתעו ויפסידו שכר העולם הבא כענין שנאמר וישמן ישורון ויבעט.

[ה] ואין הקדוש ברוך הוא מביא עליהן רוב פורענות כדי שלא יאבדו אלא כל העכו"ם כלין והן עומדין, ומאריכין בדבר הזה כדי לחבבן, אם חזר בו ולא רצה לקבל הולך לדרכו, ואם קיבל אין משהין אותו אלא מלין אותו מיד, ואם היה מהול מטיפין ממנו דם ברית ומשהים אותו עד שיתרפא רפואה שלימה, ואחר כך מטבילין אותו. p

דעת המקובלים על אלו שאין להם חלק

ספר ליקוטי הש"ס להאריז"ל - מסכת אבות

כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא. הנה כבר ידעת סוד גילגולי האדם ואיך שהוא מתגלגל מדומם לצומח וגו' עד שסוף סוף הוא נתקן. וז"ש התנא כל ישראל וגו' רק שזה יתקן עצמו בזמן מועט וזה בזמן מרובה אבל סופם הוא להמנות עם הצדיקים ומשום טעם זה שהקב"ה כביכול מטריח את עצמו עם רשעים כאלו תקנם בא בעל המשנה לתרץ שנאמר ועמך כולם צדיקים לעולם וגו' כלומר אחר מיתוק עוונם ולמה כן בשביל שהם נצר מטעי שהוא נצחיי והם רושם אור עצמותיו וכל הנופח מעצמו הוא נופח. מהר זל"ה:

שער הגלגולים - הקדמה טו

לפי שהנשמה הקדושה אי אפשר לה להכרת ממקום הקדושה, כי הבורא יתברך חשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח, אפילו נצוץ קטן של נשמה קדושה.

שער הגלגולים - הקדמה כד

עוד יש כת רביעית, והם אותם המפורשים במסכת סנהדרין פרק חלק וז"ל, ואלו שאין להם חלק לעה"ב, שלשה מלכים וד' הדיוטות וכו'. כי אלו, אעפ"י שיסבלו ענשם אינם אפילו מן הכת השנית היותר גרועה, שהיא אשר יש להם חלק לעה"ב אחר פטירתם, בסיוע נשמות אחרות, כי אלו אינם עולות כלל לעה"ב, לעורר מ"ן בזווג או"א, אמנם נשארים למטה בסוד מ"ן שבמלכות נוקבא דז"א ולא יותר:

ספר עשרה מאמרות - מאמר חקור דין - חלק ה פרק א

. ששית נותני חתית בארץ חיים ופורשים מדרכי צבור ומחטיאי הרבים גיהנם ננעלת בפניהן ונדונין בה לדורי דורות ואלה בדין המות אחר דורי דורות שמעוטים על רבעים אפשר שיבחנו גם המה בחכמה נעלמה מן החושב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח. והוא טעם גיהנם כלה והם אינם כלים שאנו מפרשים אותו כפי מה שפירשו חכמים בפסוק חצי אכלה במ מה התם חצי כלים והוא תכלית יסורין אף כאן גיהנם כלה והוא תכלית העונש שהחצים והגיהנם לא ישבותו כל ימי היותם מקצוץ עליהם ומגעור במ אמנם סוף סוף הם אינם כלים.

ספר עשרה מאמרות - מאמר חקור דין - חלק ה פרק ב

ובסוף קינות נמשך לכוונת הפרק הזה כי אם מאס מאסתנו קצפת עלינו עד מאד אפילו שיגיע הקצף לתכלית המרד השיבנו ונשובה דאי לא אהדריה קרא הוה מינא הני מילי מחיים כדמשמע מדכתיב ברישא למה לנצח תשכחנו על כן חזר וכפלו ללמדנו שאפילו אחר דינה של גיהנם יש תקוה לפושעי ישראל שהם עתידים לשוב ולהתחדש כאלו לא חטא מעולם והוא אמרו חדש ימינו כקדם על דרך שמחנו כימות עניתנו ובארנוהו.

ספר ליקוטי אמרים לר' צדוק הכהן - אות טז

מיעקב ואילך אי אפשר לשורש ישראל להשתנות עוד אפילו יגדיל מאה עוונות עוונות זו למעלה מזו והחוט המשולש לא במהרה ינתק, ומהרה דמארי עלמא אמרו בסוף גיטין (פ"ח ע"ב) דהוא שמונה מאות חמישים ושתיים שנה והקדים שתי שנים עיין שם ובאגרת תימן לרמב"ם גירסא אחרת יעוין שם, וזה כדי שלא ינתק לגמרי כי יש מכל מקום מציאות קצת לינתק כאותן שנמנו שאין להם חלק לעולם הבא רחמנא ליצלן ועשרת השבטים למאן דאמר נטמעו בין העמים ובסוף פרק קמא דיבמות (י"ז.) לא זזו משם עד שעשאו כגוים גמורים, וגם זה הוא רק על הגופות ההם אבל שורש ישראל מזרע יעקב לא ידח ממנו נדח, ואפילו אותו אשר בשם ישראל יכנו גר שחזר לסורו דינו כישראל כדאיתא בהחולץ (יבמות מ"ז ע"ב) לענין קידושין....

ואדר הוא נפתולי אלקים המחבר כל הפסולת שבישראל לקדושה כאשר מרוחק לגמרי עד שמצד משפט הגלוי לנו מפי חז"ל בתלמוד אין להם חלק לעולם הבא חס ושלוש נעשה אדר ראשון שנקרא גם כן אדר המורה לבוש של גבורה לשון אדרת שער ולשון אדיר במרום כי הגוף הוא לבוש דנפש, ואין בין אדר ראשון לשני אלא וכו' דבאמת שניהם קודש לה' רק מקרא מגילה המורה התגלות הוא רק בשני, כי בראשון אין התגלות של קדושת הגוף שהרי כפי ההתגלות אין להם חלק לעולם הבא, אבל מכל מקום גם הם יש להם חיבור לקדושה על דרך שאמרו (ראש השנה י"ז). דרוח מפזרת אפרן תחת כפות רגלי הצדיקים, וכן יש הרבה מדריגות שנקרא אין לו חלק אבל מכל מקום קיום יש לו ואינו נכלה לגמרי כנפשות אומות העולם רק קיום לעד על ידי דיבוקו בשורשו באלקים חיים הקיים לעד רק שחלק מיוחד אין לו, מלבד מה דדורשי רשומות אמרו כולם יש להם חלק לעולם הבא (סנהדרין ק"ד ע"ב) הגם דהם אמרו על אותן הנפשות הפרטים שנמנו במשנה מן הפרט ילמוד על הכלל כולו, וכמו שנתבאר במקום אחר כי אלו שבע פרטים של אנשים רשומים שנמנו הם נגד שבע עניני קלקולים שאפשר ליאבד חלק עולם הבא על ידן:

וענין דורשי רשומות, היינו שיוכלו להשיג מה שאין בו התגלות גמור רק רשימה מה, כי מה ששנינו שאין להם חלק לעולם הבא הוא מצד ההשגה הנגלית שהיה לחכמי ישראל בענין עולם הבא, אבל באמת עצמות עולם הבא עין לא ראתה ואינו אלא השגה דרך חכמה (אין ניכר תיבה אחת) יש בו מעמקים שאינו מושג לכל חכמי ישראל בעולם הזה כלל דעל זה נאמר עין לא ראתה אלקים זולתך (ברכות ל"ד ע"ב) ומאותן מעמקים יש גם כן רשימות קצת שמתגלות לדורשיהם אשר ידרשום באמת שיוכלו להשיג שמץ דבר כמשיג רשימו מגוף הדבר, ועל ידי השגת רושם זה הם אמרו דגם לאלו יש להם חלק לעולם הבא, כי באמת שורש ישראל אינו נאבד כלל וכל הקלקולים הם מצד העולם הזה אף הקלקולים דעולם הבא הוא על ידי העולם הזה,

ספר לשם שבו ואחלמה - הקדמות ושערים - שער ו פרק ט

וכן גם בענין חיי עולם הבא הרי אמרו ג"כ סנהדרין ק"ד סע"ב דורשי רשומות היו אומרים כולן באין לעוה"ב. שגם דואג האדומי ואחיתופל וירבעם בן נבט ואחאב ומנשה וגחזי כולם באים לעוה"ב. וכן אמרו בפסיקתא רבתי פסקא א' ובירושלמי כלאים פ"ט וכתובות פ' י"ב הלכה ג' שגם ירבעם בן נבט וחביריו כולם יזכו לתחיית המתים. שאמרו שם על הפסוק נותן נשמה לעם עליה (ישעיה מ"ב) ונתתי רוחי בכם וחיייתם (יחזקאל ל"ז) ר' ברכיה שאל לר' חלבו ר' חלבו שאל לר' אימי ר' אימי שאל לר' אלעזר ר' אלעזר שאל לר' חנינא ואית דאמרי ר' חנינא שאל לר' יהושע בן לוי אפי' כגון ירבעם בן נבט וחביריו אמר ליה גפרית ומלח שרפה כל ארצה כו' כיון שנשרפה א"י נעשה בהן מידת הדין שכבר קבלו דינם ויזכו גם הם לתחיית המתים. והרי לנו מכ"ז שלא יעכב שום חטא ועון לא לימות המשיח ולא לתחיית המתים ולא לחיי עולם הבא. והוא ע"פ סוד הדברים שאמרנו לעיל פ' ה' ו' ח' כי גם כל העונשים אשר לאחר מיתה הנה הם כולם תיקונים ופעולות שיזכו על ידיהם כל נפש החוטאת ג"כ לכל תקות חמדת ישראל.

...והרי עכ"פ כי יזכו כולם לכל תקות חמדת ישראל העתיד. ולכן לא נזכר בתורה מפורש מכל היעודים העתידיים הנצחיים כי כל התורה לפי גילויה ולבושה שהיא עתה לפנינו הרי נידון כ"א רק לפי מעשיו וכ"א הוא בא בשכרו ונאמר בה כרת ואבדון להמורדים ופושעים אך לימות המשיח וחיי העוה"ב הרי אין כרת ואבדון כלל שהרי גם ירבעם בן נבט אשר חטא והחטיא את הרבים בחטא עבו"ז החמורה כמה וכמה שנים ומנשה שהעמיד צלם בהיכל ודואג האדומי שהרג נוב עיר הכהנים גם הם יתוקנו ויזכו לתחיית המתים ולחיי העוה"ב כנו' וכן עד"ז כל המורדים ופושעי ישראל כולם. והגם שהרי הוא לכאורה נגד דיני התורה ומשפטה ועונשה. וכמו שראינו מאנשי כנה"ג שעלו בדעתם לדחות אותם כולם וכן רצו למנות את שלמה ג"כ ע"פ דיני התורה ומשפטה. אמנם הנה יצא בת קול מן השמים ואמר להם המעמך ישלמנה כו' והודיעם בזה כי כל פסק ודין הנוגע לחיי העוה"ב הוא תלוי בכבשי דרחמנא ואין לבית דין של מטה לעשות בזה פסקים

תשובות הרמב"ם על הקראים

שו"ת הרמב"ם סימן רסג

ואלה הקראים אינם אלה אשר קורין אותם החכמים מינים, אלא קורין אותם צדוקין וביתוסין להוציא הכותיםטו והמינים הם אשר נתפסדו להם האמונות בעיקרי התורה, ומכללם האומרים אין תורה מן השמים וכבר ביארו, שאין הפרש בין המכחיש התורה כולה או מכחיש פסוק אחד ואומר משה מפי עצמו אמרו. והיה מן המינים מי שהאמין, שאין מן השמים אלא י' הדברות ושאר התורה משה מפי עצמו אמרו, ולכן ביטלו קריאתן בכל יום. ואסור בשום פנים לעשות בתורה מקצתה מעולה ממקצתה, ועיינו בדברינו בזה בפירוש המשנה בפרק חלק וכתב משה.

שו"ת הרמב"ם סימן רסד

ואמר הדרתו בפרק השלישי מן הלכות תשובה בד"א שכל אחד מאלו אין לו חלק לעולם הבא, כשמת בלא תשובה, אבל אם שב מרשעו והוא בעל תשובה, הרי זה מבני העולם הבא, שאין לך דבר שעומד בפני התשובה. וקשה מה שנאמר על המינים אין מקבלין אותן בתשובה לעולם, והרי נאמר בסוף הפרק על מי ששב מן הכל, (שמקבלין) אותו. יורנו הדרתו הקדושה, המקום יאיר עינינו במאור תורתו, אמן.

ומה שאתם חושבים לסתירה בדבר המינים, אין בו סתירה כלל, לפי שאחד משני המאמרים (הוא) אין מקבלין אותן בתשובה, ר"ל בזה, שאנו לא נקבל מהם תשובה ולא נראם בחזקת בעלי תשובה, אלא בחזקת מינים, כפי שהיו, והצדיקות שהם מראים היא או מסיבת הפחד או לגנוב דעת הבריות. וזה המאמר האחרון הוא, שאם שבו באמת במה שבינם לבין בוראם, יש להם חלק לעולם הבא, וזה דין בדבר מה שבינם לבין בוראם, וזה הראשון בדבר מה שבינם לבין בני האדם. וכתב משה.

שו"ת הרמב"ם סימן רסה

שאלה ויורינו בדבר אלה האנשים הנקראים קראים, אם הם באים למושב או לבית מדרש או לבית /הכנסת/ הכניסת ואין באים עמם אלא פחות מעשרה מן הרבנים, המאמינים בתורה שבכתב ושבעל פה, אשר אלה הקראים כופרים בה כפי שזה מפורסם ואינם מאמינים בקבלה, אלא מחזיקים בחיצוניותו של המקרא עם פירושיהם. האם, כשבאים מן הרבנים תשעה אנשים ואינם יכולים להשלים המנין, ישלימו באחד מן הקראים את העשרה להתפלל בציבור או לזולתו מן הענינים, שאין מקיימין מצוותם אלא בעשרה, אם לאו? יבאר לנו באר היטב. וכן אם באו ששה או חמשה רבנים, ישלימו את העשרה באלה הקראים אם לאו? וכן יבאר לנו, המותר באחד מהם הזימון? וכן יבאר לנו מה חייב שליח ציבור שחטא ועבר לפני התיבה במעמדם, כשהם משלימים העשרה, אם זה אסור? וכן יבאר לנו הענינים, שבהם נחלקים הקראים מן הרבנים, ושכרו כפול מן השמים.

התשובה אסור להשלים בהם מנין, לא עשרה ולא שלשה, משום שאינם מודים בחיוב זה (הדבר). והעיקר בזה אומרם בעירובא או ביד מי שאינו מודה בעירוב אינו עירוב. וכל דבר, שמאמינים בחיובו ובחלותו, רשאים אנו להצטרף אליהם בו, וכל מה שאין מאמינים בחיובו ובחלותו, אסורים שיצטרפו בו. וידוע שאינם מאמינים בחיוב הקדושה ולא בחיוב הזימון, ואינם משגיחים במנין עשרה ולא במנין שלשה. ומאחר שאינם מודים בחוקים אלו, אסור לעשות זאת עמהם ולהשלים המנין בהם, אחרת סומכין בדבר על מי שאינו מאמין בו. ומי שעבר לפני התיבה במעמדם, מתרים בו ומונעין אותו מזה, ותו לא. וכתב משה.

שו"ת הרמב"ם סימן שנא

ומי שישא אשה על מנהג הקראיין היא אשת איש לא תתגרש אלא בגט, וגירושי הקראיין אינו גט כלל לפי דיננו לפי שאינם מאמינים במנהגינו בגיטין וקדושינן. וכתב משה בן רבי מימון זצ"ל והסכימו עמו בית דינו שמואל הלוי ב"ר סעדיה ז"ל ויצחק ב"ר ששת ז"ל.

שו"ת הרמב"ם סימן תמט

שאלה מענין הקראים איך יתנהגו הרבנים עמהם במילת בניהם ובשאלת שלומם וללכת בבתייהם ומענין יינם ובשאר עניינים.

תשובה אמנם אחי הנכבד והיקר, ושרש השכל והמדע עיקר, בינותי מתוקף שאלתו, כי נשאת ורמה מעלתו, ולדבר אלהינו ולמצותו הוא חרד, ולעומק הלכות יראה בקשה לירד ולפי מה שהורוני מן השמים אשיב לפי הדרת גדולתו.

ואומר כי אלה הקראים השוכנים פה בנוא אמון ובארץ מצרים ובדמשק ובשאר מקומות ארץ ישמעאל וזולתם ראויים הם לחלקם מחלקי הכבוד להתקרב אצלם במעשה יושר ולהתנהג עמהם במדת הענוה ובדרך האמת והשלום כל זמן שגם הם ינהגו עמנו בתמימות ויסירו מהם עקשות פה ולזות שפה מלדבר תועה על חכמי הרבנים שבדור וכל שכן כשישמרו לשונם מלהתלוצץ ומלהלעיג בדברי רבותי' ע"ה הקדושים התנאים חכמי המשנה והתלמוד שבדבריהם והמנהגים הקבועים לנו מפיהם ומפי משה מפי הגבורה אנו הולכים.

ובזאת יכון לנו לכבדם וללכת לשאול בשלומם אפי' בבתייהם ולמול את בניהם ואפי' בשבת ולקבור מתיהם ולנחם אבליהם וראיה לדבר הוא דתנן בגטין פרק הנזקין בסופו מחזיקין ידי גוים בשביעית אבל (על) [לא] ידי ישראל ושואלין בשלומם מפני דרכי שלום ואתמר עלה בגמרא רב חסדא מקדים להו שלמא רב נחמן בר יצחק הוה אמ' להו שלום עליך מרי וכוליה האי כי היכי דלא לכפול להו שלמא דלא כפלינן שלמא לגוי. ותניא לא ילך אדם בביתו של גוי ביום אידו ליתן לו שלום ואם מצאו בשוק ביום אידו נותן לו שלום בשפה רפה ובכבוד ראש ש"מ דשלא ביום אידו מותר ללכת בביתו ולשאול בשלומם ומעשים רבים בתלמוד יוכיחו בגמרא מעשה דרבא בהדי בי שישך וכו' כדאיתא במסכת ע"ז פרק ראשון ואם בעובדי ע"ז כן קל וחומר במי שכופר בכל חוקי הגוים ומודה באל יתעלה שמו שמותר לנו לשאול בשלומם ואפי' בבתייהם.

אך אם מחללים בגלוי ראש מועדי ה' המקודשי בימים הקבועים לנו אסור לבר ישראל לבקרום ליום הקבוע להם במה שבדאו מלבם. ואם נפש אדם לומר האי דר' טרפון דאיתיה במסכת שבת בפרק כל כתבי הקדש דתנן ר' טרפון אומר אקפח אני את בני שאם יבואו לידי פירוש ספרי מינים אני אשרוף אותם ואת אזכרותיהם שאפי' רדף רודף אחריו להורגו ורץ נחש אחריו לנשכו אל יכנס בבתייהם אפי' בשעת הסכנה כל שכן ללכת לשאול להם לשלום שלא בשעת הסכנה האי לא קשיא מידי דהנהו מילי דר' טרפון במינים דכפרי בעיקר נינהו ודמו להנהו דדרשי בהו חכמים הרחק מעליה דרכך ואל תקרב אל פתח ביתה זו המינות והרשות ודמיאן להנהו דאיתמר עליהוי המינים והמשומדים מורדין ולא מעלין.

אבל הני דהכא כל אימת דלא פקרי בחציפותא לא חשבינן להו כוותיהו ופלגינן להו יקרה ומלינן לבנייהו בשבתא כל שכן בחולא היכא דגזיר להו גזירתא דידן ועביד להו מילה ופריעה דדילמא נפיק מנייהו זרעא מעליא והדרי בתשובה.

והכי אשכחינן ליה לרבי' האי גאון זצ"ל דאמר הכי ולענין מילה מעולם לא נמנעו רבותי' ע"ה מלמול את בניהם של קראים בשבת כי אפשר שיחזרו אל המוטב ואין מעבירין עליהם. ודברים הללו באלו שבבבל וכיוצא בהם שמלין כדת חכמים וכמנהגותיהם ובמוהל הממונה בבית דין ומתכנסין לבתייהן תלמידי חכמים ומתפללים כמנהג שלנו ואין משנין מזאת כלום. אילו דברי ר' יהודה ורבי' האי גאון זצ"ל.

ותניא מפרנסין עניי גוים עם עניי ישראל מפני דרכי שלום ומבקרין חולי גוים עם חולי ישראל וקוברין מתי גוים עם מתי ישראל מפני דרכי שלום כל שכן אלו שהן מתולעת יעקב. ויינם לפי שכלי אין בו צד אסור שהרי יין כותים היה כבר בחזקת היתר לישראל עד שמצאו להם דמות יונה בהר גריזים. פירוש לאותם שהיו שוכנים בהר גריזים. ואף על פי דמיעוטא הו באיסורא דין נסך קבילו עלייהו למיחש למיעוטא וחשו לדברי ר' מאיר דחייש למיעוטא וגזרו על יינם. ועל שחיטתם גזר רבן גמליאל בנו של ר' יהודה הנשיא ואף על גב דלא קבילו עלייהו בדריהון דר' מאיר ודרבן גמליאל בתרייהו אתו ר' אמי ור' אסייח ועשאום כגוים גמורים דלא סגי לישראל מינייהו בבטול רשות לחודיה אלא עד שישכור ממנו מן הכותי כגוי בעלמא.

אבל הקראים אין ביניהם שום איסור ואף על גב דלית להו ולפני עור לא תתן מכשול מהמני אחמרא כל שכן היכא דאנהו שתו מיניה דשרי ליה לבר ישראל מינן למשתי מיניה דתנן בנדה סוף פרק דם הנדה זה הכלל כל דבר שחשודים בו אינן נאמנין עליו פירושו על הכותיים שלא מבני ישראל המה. הא אם לא היו חשודין נאמנין ואפי' על היין ומדאמרינן בגמרא עלהכא דהא מתניתין זה הכלל לאייתויי מאי לאייתויי תחומין ויין נסך כיון דחשידי עלייהו לא מהמני הא לא הוו חשידי הוו מהמני כדאמרינן ברישא דהא מתניתין נאמנים לומ' (לא) קברנו שם הנפלים או לא קברנו. ואוקמינן דקאי כהן דידהו תמן בההוא אתרא דקאמרי לא קברנו ונקיט תרומה בידיה וקא אכיל מיניה קושטא קאמ' דליכא שם שום טומאה. ואף על גב דלית להו ולפני עור לא תתן מכשול כיון דקאי תמן כהן דידהו מהימני.

ותנו רבנ' בפרק ראשון של חולין כב שחיטת כותי מותרת בד"א וכו' עד אכלו מותר לאכול משחיטתו. כיוצא בו וכו' עד אכלו מותר לאכול משחיטתו ואף על גב דהאי ברייתא מלקמי דלגורי עלייהו דלהו כגוים גמורים אחמרא אית לן למשתי מיניה דכל שכן הוא דהני קראים דאיתנהו הכא דחמרא דידהו שרי כל שכן הכא דשתו אינהו מיניה דהא בדילי אינהו ממגע גוי וטפי מדידיהו.

ואי משום אמהתא דאית להו דלא טבלו כלל אפי' לנידתן איכא למיחש למגען ולא חזי לן חד מינן לשרי ליה למשתי מההוא חמרא דמגען ביה הנהו אמהתא ואי אינהו לא קפדי למגען של אותן האמהות דלא טבלי להו כלל וקימא לן דלא מקרו בשמא דיהודים עד דטבלן אינהו נמי מריהו ולא מהימני למימר וכו' (לא מצאתי יותר מזאת התשובה).

שו"ת מהרי"ל סימן קצד

ושחיטת אפיקורס לא פסלינן אלא במשומד לע"ז, פ"א = פעם אחת = מספק' למהרי"חא בשם ר"י אי אסור מכאן ואילך כיון שלא הוחזק וצ"ע, ומ"מ כל שאר משומד לדבר אחד מסקינן דלא הוי משומד לכל התורה כולה אלא שהרמב"ם כתב והצריך לו בדיקת סכין כמו משומד לאותו דבר ופירש הרא"ש דטעמא כיון דחזינן שלתאותו עובר על אחת מן העבירות חיישינן דפקר שלא לטרוח לקיים מצותה שחיטה כהלכתה, מכל מקום מותר לאכול משחיטתו חוץ ממשומד לע"ז ולשבת דהוי כמו נכריו וכן משומד להכעיס נמי מהאי טעמא. אבל כל הני אפיקורס ומגלה פני' בתורה דפרק חלקו אף על גב דגדול עונו מנשוא לא מסתבר' למפסל שחיטתו, דדווקא דברים הללו חשוד עלי' דנראה בעיניו דבר קטן וחוצפא בעלמא, ומשום הכי אינו חשוד לעבור על שום עבירה, וכה"ג אמרינן בעלמאח לא תחמוד לאינשי בלא דמי משמע, וכה"ג טובא, והא אינם יודעי' שהקב"ה תובע עלבונם דצורבא מרבנן.

ואמרינן התם מודה בתחיית המתים ע"פ הקבלהט אלא שאומר שאינה מן התורה אין לו חלק לעולם הבא, וכי תעלה על דעתך ששחיטתו תפסל, והא מוזהר הוא בכל מצות ומדקדק שפיר בהן אלא שמשתלם לו מדה במדה וכן טובא דמייתי התם, דבדבר קטן מאבדין עולם הבא והכל משום דנרא' בעיניהם דבר קטן ולא עוד ידונו כל כך כגון מאינא דאמר אמרינן ולא אמר א"מ = אמר מר = קמיה רביה. מיהו אי הוה צורבא מרבנן שיוודע כל זה ומה שאמרו רז"ל ואפ"ה חשוד לעבור תדיר אפשר מש"ה לחשוביב כמשומד ל"א = לדבר אחד = אי עביד להנאתו, אבל משום דאינו חושש על דבר כזה ומפרש אותו בע"א ע"י פילוסוף ונראה בעיניו שאינו איסור, אם כן אשחיטה לא עבר, וכנכרי אין להחשיבו אפילו קעביד להנאתו ויודע שאסור, דווקא כשעושה להכעיס כדפרי"ג אף על פי שמתייאש מחלקו חיי עולם הבא להנאת חיי שעה דיצרו תקפו, אך בדיקת סכין בעידי

ואפיקורס ששינה הרמב"ם מהגמרא, הא ודאי צריך לפני ולפנים, גם אני הוקשתי בזה זה ימים רבי', ומכל מקום חזינן שהג"הטו הוקשה אותו. וקצת נראה לי דפסק כרבא וכרב פפאיז דבתראי נינהו, והוי ע"ד שכתבתייח ולא היה נראה לי דהני לא יהא להם חלק עולם הבא שהרייט כתבו שאר חכמים שאין להם חלק כדי להתרחק מהם, וקראם עבירות קלות (בתמיה). ואין אני שלם בדבר זה מהא דתני' הוי זהירכ מה שתשיב לאפיקורס, ואלו שמפרשי האמוראיםכא לא שייך עליהם מה שתשיב לאפיקורס כי זה אינו מקשה כלום, אלא אפקרותא בעלמא עבידי, ולהכי קראו אפיקורס והוי תולדה דאפקרותאכב ודין מגלה פנים פי' בענין אחר וחמירא טפי מהגמראכב

אלא שנראה לו שכל העבירות קלות כינו אותן באלו דדומה להם על דרך חיוב משום נשג"ז=נדה, שפחה, גויה, זונה=כד וכה"ג טובא.

ומכל מקום לא (יענ) [יענה] מנ' לי' שבירר אלו ג' לדייקא אפיקורס. ואפשר שראה אותם בתו' או במכילתא אחריתא. וכן ראיתי בתשובה שהשיב להר"ר יונתן המערביכה והביא לו פעמים ראייה מתנאי בראי כגון חבורי (דתו) [תוספתא], ולפעמים פסק כמותו נמיכו התלמוד. וכן מן הירושלמי הביא לפעמים, כי הכל היה חקוק על לוח לבו, ומן הכל קבץ כאשר כתב בהקדמתו, ובכמה דוכת' שינה מן התלמוד, וקצרה דעתינו ונעלם ממנו עומק לבו ז"ל, וצורינו יאיר עינינו בתורתו ויגלה לנו הנעלמות.

העיקרים בעת החדשה רש"ר הירש

אגרות צפון מכתב טז (עמ נו הוצאת קוק)

עיקרים? עיקרי אמונה? היהדות מכירה תרי"ג מצוות. לא פקודות-אמונה; — האמיתות, שהיא מניחה ביסודה, מגלה היא כאמת, מביעה את דברה לאשר אזנים לו להקשיב לדבר אמת, ובחוקיה פותחת היא לו כר לחקירה גרחבה, לחדירה מעמיקה לתוך מהותם וקשרם של היצור, העולם, האנושות, לתוך התפתחות תולדות האדם וכוונת ה' בהן; בכל דבר שואפת היא לקנות לה את מושגה מתוך ההתבוננות, הנסיון והתורה; ובכל מקום משמשת התורה בלבד כעובדה, שכן וודאי, לא זו היא חקירה אמיתית: לכונן את העולם בעינים עצומות ובאזנים אטומות על יסודו של היצור בתוך לבו של הפרט פנימה; החקירה האמיתית נוטלת את הסכע, את האדם ואת דברי-הימים כעובדות וחוקרת בהם כדי להגיע לידי הברה; והיהדות תצרף אליהם את התורה, אשר גם היא עובדה הנה, ממש כשמים וכארץ. אולם אין היא מחשיבה כל חקירה, שאין מתכליתה להועיל לחיי המעשה והפעולה; היא מוכיחה, כי יש גבול לכוח התפיסה שלנו ומזהירה מפני חקירה חסרת יסוד, אשר אינה מכירה בגבול כוחה; חקירה כזו, ותהא מורכבת הרכבות ומבריקה במסקנותיה כאשר תהיה — הרי רק שכל חושני נפתל בלבד, שאינו מכיר בתחומיו, אפשר לו להודקק לה לשם הרגעתו.

— ונוסף לכך להכיר את העולם, להביר את עצמו, לדעת את זברי-הימים, להבין את ההוה ולראות בעצמו אבן מאבני היסוד של העתיד — מה ההום בין המציאות לבין התעודה! קח-נא בידך אחד מספרי לימוד הדת! תחילה עיקר מעיקרי-חיים, לקוח מחוץ ליהדות, אחר-כך שלושה-עשר עיקרי האמונה, שאולי מבוססת עליהם היהדות, אך לעולם אינה מורכבת מהם, — מושגי-מוסר אהדים, המדוים תמצית מתוך עשרת הדברות, — חוקים ועדות מאן דכר שמם — או שהם נזכרים במידה זעומה בלבד — או שניתנים בנספחות כמנהגי-טכס, ותו לא; כל אלה, אם בהרבה ואם במעט, גונים וצלילים מתוך קאטכיזם, שנתהוה על רקע אחר לחלוטין ולשם מטרת שונות לחלוטין. מצד שני, ביאור המלים של התורה וביאור המלים בלבד, וגם זה לטובה! והמצוות אינן נזכרות כאן אלא מתוך תקצירים לשם קיומן בחיי המעשה, אך בלי מויג ורוח, או באותה רוח המצוות, אשר בשום פנים לא תוכל לעמוד במבחן ולשמש בת-לויה בחיי המעשה;

וראו בהרחבה בכל אגרת י"ח

הגדה של פסח עמ 53

אולם, אם דברים אלה נכונים דרך כלל, הרי הם נכונים וחשובים במיוחד לחינוכם היהודי של בנינו. הנה ה' הוא המחוקק של חיינו, והוא מסר לנו אמתות ועובדות, שעליהן נבנה את חיינו; אולם, הוא לא הפקיד את האמתות והעובדות האלה רק בידי הכרתנו השכלית והודאתנו המלולית. לכל אמת שהוא תקק בהכרתנו, לכל עובדה שהוא צוה לחיינו, הוא ייסד מעשים הגלויים לעין החושים; הם הם שיעירו ויחדשו בלבנו את הכרת האמתות ואת זכרון העובדות; מהם אנחנו למדים גם על טיבן של אותן אמתות ועובדות: אין הן רק אמונות של איזה ספר עיקרים, אלא הן יסוד מוסד לכל חיינו ומעשינו.

מספר אוצרות הרש"ר הירש ערך אמונה

~ אמונה

לביטוי השגור "להאמין במשהו" אין אותה משמעות כמו למושג "אמונה". דבר שרק מאמינים בו, אין אדם מוסר עליו נפשו ומאודו. יתרה עליו "אמונה" היא גקודה יציבה עליה אנו נשענים אשר תהיה לנו 'אומן', תחנכנו ותדריכנו. הענין האלוהי הריהו גקודת מוצא קבועה ונעלה מכל ספק... פירושו, שכל השאר הוא אמתו רק אם במדה ויעלה בקנה אחד עם אמת זו - (על שמות ד/לא)

אמונה היא עיקר היהדות. אולם המפרש אותה כפעולה שכלית או סברא בעלמא... כך הפכו את הדת לספר עיקרים, למערכת סיסמות אמונה [ואין זו גישה נכונה!]. אלא 'אמונה' בא מלשון 'אומן', בעל מלאכה ויוצר. היוצר מחנך את לב האדם... כלומר לחזק ולנבש את החומר ההיולי, לצור צורה לחומר שהוא נמול - צורה. נמצאת שמשמעות "האמין בה" הוא להיות ביד ה' בחומר ביד היוצר, להשליך יהבו על ה', שה' הוא תומך גורלו ומעשיו (על בראשית טו/ו)

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף סא עמוד א

דתניא: לא יהלך אדם אחורי אשה בדרך ואפילו אשתו, נזדמנה לו על הגשר - יסלקנה לצדדין, וכל העובר אחורי אשה בנהר - אין לו חלק לעולם הבא. תנו רבנן: המרצה מעות לאשה מידו לידה כדי להסתכל בה - אפילו יש בידו תורה ומעשים טובים כמשה רבינו - לא ינקה מדינה של גיהנם, שנאמר יד ליד לא ינקה רע - לא ינקה מדינה של גיהנם.

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף נט עמוד א

דררש רבא: מאי דכתיב ובצלעי שמחו ונאספו... קרעו ולא דמו. אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, גלוי וידוע לפניך שאם היו מקרעים בשרי לא היה דמי שותת לארץ. ולא עוד, אלא אפילו בשעה שעוסקין בנגעים ואהלות אומרים לי: דוד, הבא על אשת איש מיתתו במה? - ואני אומר להם: מיתתו בחנק, ויש לו חלק לעולם הבא, אבל המלביץ את פני חבירו ברבים - אין לו חלק לעולם הבא.

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף י עמוד א

שנאמר: בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר אליו: כה אמר ה' (צבאות) צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה וגו'. מאי כי מת אתה ולא תחיה - מת אתה - בעולם הזה, ולא תחיה - לעולם הבא. אמר ליה: מאי כולי האי? אמר ליה: משום דלא עסקת בפריה ורביה.

תלמוד בבלי מסכת חולין דף ג עמוד א

רב אשי אמר, הכי קתני: הכל שוחטין ואפילו ישראל מומר. מומר למאי? לאכול נבילות לתיאבון, וכדרבא, דאמר רבא: ישראל מומר אוכל נבילות לתיאבון, (ג עמוד ב) בודק סכין ונותן לו ומותר לאכול משחיטתו,

תלמוד בבלי מסכת חולין דף ה עמוד א

לימא מסייע ליה: הכל שוחטין, ואפילו כותי ואפילו ערל ואפילו ישראל מומר; האי ערל ה"ד? אילימא שמתו אחיו מחמת מילה, האי ישראל מעליא הוא! אלא פשיטא מומר לערלות; אימא סיפא: ואפילו ישראל מומר, ה"ד? אי מומר לדבר אחד, היינו מומר לערלות! אלא לאו מומר לעבודת כוכבים, וכדרב ענן. לא, לעולם אימר לך: מומר לעבודת כוכבים לא, דאמר מר: חמורה עבודת כוכבים, שכל הכופר בה כמודה בכל התורה כולה, אלא מומר לאותו דבר, וכדרבא. מיתיבי: מכם - ולא כולכם, להוציא את המומר, מכם - בכם חלקתי ולא באומות, מן הבהמה - להביא בני אדם שדומים לבהמה, מכאן אמרו: מקבלין קרבנות ממושעי ישראל כדי שיחזרו בהן בתשובה, חוץ מן המומר ומנסך את היין ומחלל שבתות בפרהסיא; הא גופא קשיא, אמרת: מכם - ולא כולכם, להוציא את המומר, והדר תני: מקבלין קרבנות ממושעי ישראל! הא לא קשיא: רישא מומר לכל התורה כולה, מציעתא מומר לדבר אחד; אימא סיפא: חוץ מן המומר ומנסך את היין ומחלל שבת בפרהסיא, האי מומר היכי דמי? אי מומר לכל התורה כולה, היינו רישא! ואי מומר לדבר אחד, קשיא מציעתא! אלא לאו הכי קאמר: חוץ מן המומר לנסך את היין ולחלל שבתות בפרהסיא, אלמא

מומר לעבודת כוכבים הוה מומר לכל התורה כולה, ותיובתא דרב ענן! תיובתא. והא מהכא נפקא? מהתם נפקא:

תלמוד בבלי מסכת חולין דף ה עמוד ב

מעם הארץ - פרט למומר; ר"ש בן יוסי אומר משום ר"ש: אשר לא תעשינה בשגגה ואשם - השב מידיעתו מביא קרבן על שגגתו, אינו שב מידיעתו אינו מביא קרבן על שגגתו; ואמרינן, מאי בינייהו? ואמר רב המנונא: מומר לאכול חלב והביא קרבן על הדם איכא בינייהו! חדא בחטאת, וחדא בעולה. וצריכי, דאי אשמעינן חטאת, משום דלכפרה הוא, אבל עולה דדורון הוא - אימא לקבל מיניה; ואי אשמעינן עולה, משום דלאו חיובא הוא, אבל חטאת דחיובא הוא - אימא לקבל מיניה, צריכא.

תלמוד בבלי מסכת עירובין דף סט עמוד א

אמר רב הונא: איזהו ישראל מומר - זה המחלל שבתות בפרהסיא. אמר ליה רב נחמן: כמאן? אי כרבי מאיר דאמר: חשוד לדבר אחד חשוד לכל התורה כולה - אפילו באחד מכל איסורין שבתורה נמי! אי כרבנן - האמרי: חשוד לדבר אחד לא הוי חשוד לכל התורה כולה,

תלמוד בבלי מסכת עירובין דף סט עמוד ב

עד דהוי מומר לעבודת כוכבים! - אמר רב נחמן בר יצחק: ליתן רשות ולבטל רשות. וכדתניא: ישראל מומר משמר שבתו בשוק - מבטל רשות, שאינו משמר שבתו בשוק - אינו מבטל רשות. מפני שאמרו ישראל נוטל רשות ונותן רשות, ובנכרי עד שישכיר. כיצד? אומר לו: רשותי קנויה לך, רשותי מבוטלת לך - קנה, ואין צריך לזכות. רב אשי אמר: האי תנא הוא, דחמירא עליה שבת כעבודה זרה, כדתניא: מכם ולא כולכם, פרט למומר. מכם - בכם חלקתי ולא באומות. מן הבהמה - להביא בני אדם הדומין לבהמה. מכאן אמרו: מקבלין קרבנות מפושעי ישראל כדי שיחזרו בתשובה חוץ מן המומר והמנסך יין והמחלל שבתות בפרהסיא. הא גופא קשיא: אמרת מכם - ולא כולכם, להוציא את המומר. והדר תני: מקבלין קרבנות מפושעי ישראל! - הא לא קשיא, רישא - במומר לכל התורה כולה, מציעתא - במומר לדבר אחד. אימא סיפא: חוץ מן המומר והמנסך יין. האי מומר היכי דמי? אי מומר לכל התורה - היינו רישא! אי לדבר אחד קשיא מציעתא! אלא לאו הכי קאמר: חוץ מן המומר לנסך ולחלל שבתות בפרהסיא. אלמא: עבודה זרה ושבת כי הדדי נינהו. שמע מינה.

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף כז עמוד א

מומר אוכל נבילות לתיאבון - דברי הכל פסול. להכעיס, אביי אמר: פסול, רבא אמר: כשר. אביי אמר: פסול, דהוה ליה רשע, ורחמנא אמר אל תשת רשע עד. ורבא אמר: כשר, רשע דחמס בעינן

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף כו עמוד א

תני רבי אבהו קמיה דר' יוחנן: העובדי כוכבים ורועי בהמה דקה - לא מעלין

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף כו עמוד ב

ולא מורידין, אבל המינין והמסורות והמומרים - היו מורידין ולא מעלין. א"ל, אני שונה: לכל אבידת אחיך - לרבות את המומר, ואת אמרת היו מורידין! סמי מכאן מומר. ולישני ליה: כאן במומר אוכל נבילות לתיאבון, כאן במומר אוכל נבילות להכעיס! קסבר: אוכל נבילות להכעיס מין הוא. איתמר: מומר - פליגי רב אחא ורבינא, חד אמר: לתיאבון - מומר, להכעיס - מין הוי; וחד אמר: אפילו להכעיס נמי מומר, אלא איזהו מין? זה העובד אלילי כוכבים. מיתיבי: אכל פרעוש אחד או יתוש אחד - הרי זה מומר; והא הכא דלהכעיס הוא, וקתני: מומר! התם בעי למיטעם טעמא דאיסורא.

עולם הבא